

Magyar vagyon román kézen

A második világháború utáni magyar–román vagyonjogi vita, különös tekintettel a romániai magyar vállalatok, pénzüzetek kérdésére

„Az erdélyi magyarságnak a gazdasági életből való kiszorítását még 1920-ban elhatározták és tudatosan követik azóta, bármilyen kormány legyen a hatalmon.”¹

Az erdélyi magyar tőke, és a román gazdaság- és kisebbségpolitika a két világháború közt

A trianoni békediktátummal Romániához került területeken (a történeti Erdélyben, Bánátban, Máramarosban és az Alföld keleti peremén, melyeket 1920 után összefoglaló néven Erdélynek hívunk) igen *jelentős* volt a magyar tőkescsoportok, magánvállalkozók kezében lévő pénzüzetek, valamint iparvállalatok aránya és súlya.

A huszas években Erdélyben működő, mintegy kétszáz, magyar kézben lévő pénzüzet (bankok, takarékszövetkezetek, biztosítótársaságok) *közel fele* a budapesti nagybankok „affiliált” intézményei (bankfiókjai) voltak. Ezek Erdély *legerősebb bankjai* közé tartoztak, rájuk esett az összes erdélyi magyar pénzüzet által kezelt saját és idegen tőke kb. 85 százaléka, ami 1937 végén mintegy 3,5 milliárd lejt (35 millió dollárt) tett ki. (A nem csupán helyi érdekeltségű magyar pénzüzetek száma nem haladta meg a 20-at.) A romániai természetes, vagy jogi személyek tulajdonában lévő bankokat az Erdélyi Bankszindikátus fogta össze. (A Bankszindikátushoz jelentőségét mutatja, hogy a tag-pénzüzetek 1927-ben 3 430 millió lejt betétállományt kezeltek.²)

1 A Romániai Szociáldemokrata Párt Országos Magyar Bizottságának 1945 decemberi jelentéséből. MSZP Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban: PIL), MSZDP Külpolitikai Osztálya iratai, 283. fond, 12/82. ö. e., 130. o.

2 Halász Sándor: Az erdélyi magyar bank- és hitelélet. In: *Erdélyi Magyar Évkönyv 1938.* (szerk. Kacsó Sándor) A Brassói Lapok kiadása, Braşov – Brassó, 1937. 149. o.

A nagyobb pénzintézetek közé tartoztak: az Erdélyi Bank Rt. (a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank érdekeltsége, 1938-ban az alaptőkéje 150 Mrd lej), a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt.³ (többségi tulajdonosa a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, 1938-ban alaptőkéje 43 Mrd lej), a Biharmegyei Takarékpénztár és Gazdasági Bank Rt. (a budapesti Angol-Magyar Bank affiliációja, 1938-ban alaptőkéje 42 Mrd lej), az Erdélyi Katolikus Státushoz közel álló, eredetileg gyulafehérvári, majd kolozsvári székhelyű Transylvania Bank Rt. (1938-ban alaptőkéje 40 Mrd lejre rúg), valamint az Aradi Általános Takarékpénztár Rt. (1938-ban alaptőkéje 32 500 Mrd lej), és a Temesvári Bank és Kereskedelmi Rt. (1938-ban alaptőkéje 62,5 Mrd lej).⁴

A jelentősebb erdélyi magyar ipari, kereskedelmi vállalatok nagyobb része ugyancsak *anyaországi* nagyvállalatok, pénzintézetek érdekeltsége volt. A gazdasági világválságot átvészelve a harmincas évek végén a különböző könnyű- és nehézipari ágazatokban 894 cég (8 160 372 ezer lejes tőkével) összesen 55 684 munkást foglalkoztatott.⁵ A magyar tőke aránya elsősorban a vegyiparban, a textiliparban, fa- és bútorigarban, a bőr- és cipőiparban, a cukoriparban, valamint a gépiparban volt számottevő. A jelentősebb vállalatok közé tartozott a Temesvári Gyapjúipar Rt. (Hatvany-Deutsch-tulajdon, 1938-ban mintegy 1440 munkást foglalkoztat, a befektetett tőke pedig megközelíti a 250 M lejt), a sepsiszentgyörgyi Textilművek Rt. (a budapesti Klinger gyár érdekeltsége, 1938-ban mintegy 1100 munkást foglalkoztat, befektetett tőkéje mintegy 149 M lej), a botfalusi, valamint a marosvásárhelyi cukorgyárak (a Magyar Általános Hitelbank és a Magyar

3 A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt.-t gr. Bethlen István csoportja támogatta, a pénzintézet volt a magyarországi pénzügyi támogatások csatornája. Lásd: Bárdi Nándor: A Keleti Akció. 2. rész. (Az erdélyi magyar intézetek támogatása) *Regio* 1995. 4. sz., 13-14. o.

4 Az adatokat lásd: *Részvénytársasági Pénzintézetek a Romániához csatolt területen 1938-ban*. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1940. (Statisztikai kéziratok közlemények X. sz.). A Pénzintézeti Központ egyik 1940-es kimutatása tételesen felsorolja az észak-erdélyi, magyar jellegű pénzintézetek listáját, illetve vázolja az 1920-1940 közti helyzetét. Az összeállítás lelőhelye: Magyar Országos Levéltár, Gazdasági Levéltár (a továbbiakban: MOL-GL), GYOSZ-iratok, Z 213. 91. csomó.

5 Bányai Ernő: Az erdélyi magyar ipar tizenhétéves romániai útja. In: *Erdélyi Magyar Évkönyv 1938*. (szerk. Kacsó Sándor) A Brassói Lapok kiadása. Braşov - Brassó, 1937. 34. o.

Cukoripar Rt. érdekeltségei, 1938-ban az előbbi 750, az utóbbi 680 munkást foglalkoztat, a befektetett tőkéjük pedig mintegy 590 M, illetve 322 M lej), a kolozsvári Renner-féle Dermata Bőrgyár (1938-ban mintegy 1200 munkást foglalkoztat, befektetett tőkéje pedig 198 M lej), a temesvári Első Bánáti Cipőgyár Rt. (a vállalat részvényeinek nagyobb része a Magyar Általános Hitelbank, kisebb része a Dermata kezében van, 1938-ban közel 800 munkást foglalkoztat, befektetett tőkéje 51 M lej), a marosvásárhelyi Réti és Székely Bútorgyár (1938-ban 350 munkást foglalkoztat), valamint a kolozsvári Corvinus Vasöntőde és Gépgyár Rt. (1938-ban több, mint 300 munkást foglalkoztat, befektetett tőkéje 30 M lej).⁶

A huszas évek első felében, a regáti oligarchia pártja, a Nemzeti Liberális Párt *nacionalista gazdaságpolitikája*⁷ arra irányult, hogy *csökkentsék* az országban meglévő „idegen tőke” arányát. Ez alatt azonban nem csak a külföldi érdekeltségeket értették, hanem a „nemzetiségi tőkét” is, vagyis a nemzeti kisebbségekhez tartozó tőkések, illetve érdekeltségeiket egy sorba helyezte a külföldi tőkéssekkel.

Az ország altalaj-kincseinek, majd számos, külföldi tulajdonban lévő vállalat államosítása, a német, és volt osztrák-magyar, ténylegesen külföldi, „*idegen tőke*” *visszaszorítását* célozta. Ebben a periódusban nacionalizálták például a Resicai Vasműveket, és az aradi Weitzer Vagongyárat, amelyből az Astra lett. Hogy ez a nacionalizálás mivel járt a kisebbségi sorba került erdélyi magyarságra nézve, azt az Első Erdélyi Földgáz Rt. esete is jól példázza. Az addig magyar tőkével működő, és magyar munkásokat alkalmazó Rt.-t 1926-ban „átvette” a Societatea Anonimă Națională de Gaz Metan A nacionalizálás azzal járt, hogy *a magyar alkalmazottakat* (a mérnöktől a gyári munkásig) *sorra elbocsátották*.⁸ Arra is akadt azonban példa, hogy amint a vállalatot

6 Lásd: *Iparvállalatok a Romániához csatolt területen 1938-ban*. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1940. (Statisztikai kéziratok közlemények VII. sz.)

7 A párt gazdasági „főideológusa” Vintilă Brătianu volt, aki meghirdette az „önmagunk által” („prin noi înșine”) jelszavát, vagyis egy autarchiás gazdaságpolitikai programot. A magyar kisebbséget (is) sújtó gazdaságpolitikáról lásd: Biró Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867-1940)* Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása, Bern, 1989. 306-345. o.

8 Zádor Miklós: *Nagyromán politika*. Cserépfalvi, Budapest, é.n. [1940?] 113. o.

a román tőkések megkaparintották, hamarosan *be is zárták*. Ez történt a köpeci bányavállalattal is, amely eredetileg az Erdővidéki Bányaegylet Rt. tulajdonában volt. A huszas években, az altajkincs államosítása után, egy regáti tőkés csoport, a Románia Carboniferă szerezte meg a vállalatot. Első lépésként, 1929-ben 130 bányászt bocsátottak el, majd két év múlva *végleg beszüntették a kitermelést*, utcára téve többszáz székelyt.⁹ Mivel a kitermelés az impériumváltás előtt tisztes jövedelmet hozott a tulajdonosoknak, és nem volt ráfizetéses 1920 után sem, a bányabezárásnak nyilvánvalóan (kisebbség-)politikai okai voltak.

Mint már említettük, a liberális párt nacionalista gazdaságpolitikája egyik célkitűzése a „nemzetiségi tőke” *visszaszorítása* volt. Ezt szolgálta az az 1923-as rendelet is, mely szerint mindazon erdélyi vállalatoktól megvonják az iparendélyt, amelyek nem rendelkeznek működési engedéllyel. A működési engedély megadásának feltételei között azonban az is szerepelt, hogy az alaptőke 2/3 része, valamint az igazgatósági tagok 3/4 része román állampolgár legyen.¹⁰ (Az állampolgársági kérdés azonban rendezetlen volt, olyannyira, hogy a harmincas évek végén még mindig mintegy 100 ezer erdélyi magyar nem rendelkezett román állampolgársággal.)

A kisebbségi vállalatok, pénzintézetek ellehetetlenítését célzó politika a harmincas évek közepén erősödött fel ismét, amikor a liberálisok visszatértek a hatalomba. A magyar pénzintézeti hálózatot az 1934-es konverziós törvény¹¹ rendítette meg. Ezt követően, a hitelszövetkezetek, és a kisebb bankok egy része a csupán *látzat-életet* élt, egyesek

9 *Köpecbánya 1872–1972.* (szerk. Kisgyörgy Zoltán – Vajda Lajos) Sepsiszentgyörgy, 1972. 79–124. o.

10 Kovács István: A magyar munkásság és kisiparosság Romániában. In: *A magyarság helyzete Romániában 1918–1940. II. füzet. Társadalmi és gazdasági viszonyok.* Kézirat. Kiadja a M. Kir. Nemzetvédelmi Propagandaminiszter. É. n., h. n., 10. o. Itt jegyezzük meg, hogy a román hatóságok számos esetben *szántszándékkal összemosta* a román nemzetiség (naționalitate) és a román állampolgárság (cetățenie) fogalmát, az „idegen” (străin) alatt pedig nem csak idegen állampolgárt, hanem kisebbségit is értettek. Bővebben lásd: Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában.* Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944. 164. skk.

11 A törvénynek az a lényege, hogy a törlesztésre képtelen kisegyszisztenciák adósságának 50–70 százalékát az állam elengedte, a fennmaradó részt pedig hosszúlejratú kölcsönné alakította át. Az emiatt súlyos veszteségeket elszenvedő pénzintézetek állami támogatásban részesültek – amiből azonban *a kisebbségi intézetek kimaradtak.*

kényszerfelszámolás alá kerültek, esetleg *beolvadtak* valamelyik nagyobb pénzüzetbe, vagy olykor hatósági nyomásra kimondták a *felszámolásukat*. (Egyébként a talpon maradt erdélyi magyar pénzüzetek is nehezen állták a versenyt a román kereskedelmi bankokkal szemben, mert a Román Nemzeti Banktól olyan magas kamatra kaptak visszaleszámítási hitelt, amely a saját kamatlábaikat a hasonló román bankokéi fölé nyomta.)

A kisebbségi vállalatokat a *Gheorghe Tătărescu* miniszterelnöksége idején, 1934. július 16-án megjelent, „a román személyeknek a vállalatoknál való felhasználásáról” szóló törvény hozta nehéz helyzetbe. Ez többek közt arra kötelezte a gazdasági, ipari, kereskedelmi vállalatokat, hogy a törvényben megszabott alkalmazotti csoportok mindenikében legkevesebb 80 százaléknyi román alkalmazottat fogadjon. A törvény nagy felzúdulást keltett, ugyanis a „román” alatt a hatóságok nem román *állampolgárt*, hanem román *nemzetiséget* értettek.¹² Ennek pedig ismét az lett a következménye, hogy elkezdődött a magyar alkalmazottak *tömeges elbocsátása*.¹³

A világháború kitörése előtti években már azt rebesgettek, hogy a két magyar alapítású, és még mindig számos magyar alkalmazottat foglalkoztató vagongyár, az aradit és a szatmárnémetit, a határ mellől *beköltöztetik* Brassóba.¹⁴ Erre azonban nem került sor, mert közbejött az újabb világháború, majd a második bécsi döntés. Ekkor legalább az észak-erdélyi vállalatok, pénzüzetek fellelegezhetek. Tovább nem szorongatta őket Bukarest, sőt, számíthattak arra, hogy az újabb impériumváltás új lehetőséget fog biztosítani a további gyarapodásra.

Az ilyen irányú remények részben teljesültek is. Egyfelől Budapestről támogatták az észak-erdélyi ipart, másfelől pedig ebbe a régióba jelentős anyaországi magántőke „nyomult” be: nagy arányú *beruházá-*

12 *Az erdélyi munkásság küzdelme a román uralom alatt*. A Szociáldemokrata Párt kiadása, Budapest, 1942. 62–63. o.

13 Szemléletes képet fest erről a jelenségről Gárdos Sándor írása („A kisvárosok metamorfózisa”) a *Metamorphosis Transylvaniae 1918–1936* c. kötetben. (szerk. Győri Illés István) Új Transylvania kiadása, Cluj, 1937. 190–195. o.

14 Károly Sándor: Arad metamorfózisa, és Baradlai László: Satumare metamorfózisa. In: *Metamorphosis Transylvaniae 1918–1936* (szerk. Győri Illés István) Új Transylvania kiadása, Cluj, 1937. 160 és 189. o.

sok, és vállalatfelvásárlások történtek. (A magántőke mellett az állami tőke is komoly felvásárlásokba kezdett. Például a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt. részvényeinek 60 százaléka az állam kezébe került, és a csehországi tulajdonosoktól is kivásárolták a nagybányai Phönix Vegyipari és Kohóművek Rt.-t.¹⁵ Mindemellett az államkincstár igen jelentős *infrastrukturális beruházást* eszöközölt a visszatért területen.) A magyarországi érdekeltségek súlya, aránya 1940–44 közt megerősödött, de ez azzal is járt, hogy a budapesti „falánk” üzleti politika eredményeképpen számos, korábban önálló észak-erdélyi magyar céget a magyarországi vállalatok, pénzüzetek bekebeleztek. (Például a korábban a Biharmegyei Takarékpénztár Rt. tulajdonában lévő Feketeerdői Üveggyár Rt.-t *felvásárolta* a Salgótarjáni Üveggyár Rt., és a Tokodi Üveggyár Rt.¹⁶, a Corvinus Kolozsvári Vasöntőde és Gépgyár Rt.-t pedig a Magyar Acélárugyár Rt. olvasztotta magába.) Az a paradox helyzet állt elő, hogy az észak-erdélyi cégek egy része éppen a „magyar időben” veszítette el önállóságát – aminek negatív következménye a CASBI-törvény megjelenése után vált nyilvánvalóvá.

A CASBI-törvény előzményei

A CASBI létrehozásának *eredeti jogforrása* a szovjet–román fegyverszüneti egyezmény 8. szakasza. Az ellenséges államok, és polgáraik javainak zár alá vételére vonatkozó rendelkezések azonban már sokkal régebbi keletűek.

1942. július 3-án megjelent *Ion Antonescu* tábornok-miniszterelnök 498. sz. törvénye,¹⁷ mely többek közt előírja, hogy az ellenséges államok alattvalóinak, illetve mindazon részvénytársaságoknak, melyekben legalább 20 százalékban idegen tőke van, harminc napon belül részletes vagyon-nyilatkozatot kellett benyújtani a Romanizáló Államtitkárság (Subsecretariatul de Stat al Romanizării Colonizării și

15 Egy 1951. szeptemberi pénzügyminisztériumi feljegyzés szerint a magyar állam 1940 és 1944 között 17 millió pengős beruházást végzett a nagybányai bányákba. A Pénzügyminisztérium irattára, sz. n. (Fülöp Mihály gyűjtése. SZTE Társadalomelméleti és Körtörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.)

16 MOL-GL, a Pénzügyminisztérium Nemzetközi Jogi Főosztálya iratai, (a továbbiakban: Püm Nk) XIX-L-1-k, 109. doboz, 0.02344/62/1.

17 Lásd kötetünk 1. sz dokumentumát.

Inventarului) vagyonfelszámolási igazgatóságának. Ezt követően az igazgatóság „leltározni fog minden jószágot, jogot, vagy érdeket, melyet jelen törvény értelmében bejelentettek, és azokat külön nyilvántartásba vették.” Ezen kívül leszögezik, hogy: „Minden jószág, jog, vagy érdek, melyet jelen törvény rendelkezése alá esik, *zárolva* van.” [Kiemelés V. G.] A zárolt vállalatok élére *ellenőröket* neveztek ki, és az érintett tulajdonosok befolyó jövedelmeikkel nem rendelkezhettek szabadon, mivel azt egy külön számlán a Román Nemzeti Banknál kellett tartani.

A 498. sz. törvény előírásai az antifasiszta koalíció államaira, illetve az Egyesült Nemzetek tagállamaira és állampolgáraikra vonatkoztak, abban az esetben azonban, ha egy vállalatban, pénzintézetben a magyaron kívül a fenti államok polgárainak is volt (legalább 20 százaléknyi) érdekeltsége, az illető vállalat is zár alá – vagy román tulajdonba került. (Például a budapesti székhelyű Angol-Magyar Bank érdekeltsége, a Temesvári Bank és Kereskedelmi Rt. részvénytöbbségét egy román pénzügyi csoport erőszakkal megszerezte.)

Az *Antonescu* idején burkoltan nacionalizált vagyonokat természetesen az 1944. augusztus 23-i, katonai/politikai fordulat után fel kellett szabadítani a zár alól, hiszen az addigi ellenségek most szövetségesekké váltak. Az elkövetkező hónapokban azután több jogszabály is megjelent, amelyek immár az *új* ellenséges államok vagyonának zár alá helyezését szabályozták. A jogszabályok elemzése azt mutatja, hogy 1944. augusztus 23. után a történelmi pártok politikusai – majd a *Petru Groza*-vezette baloldali kormánykoalíció egyes vezetői – elérkezettnek látták az időt arra, hogy rég dédelgetett álmukat: a magyar gazdasági intézmények *teljes fölszámolását* valóra váltsák. (Valószínűleg úgy vélték: ehhez kiváló lehetőséget biztosít az a tény, hogy az augusztus 23-i fordulat következtében a korábbi szövetséges Magyarország ellenséggé vált, másrészt – főleg a sikertelen budapesti „kiugrás” után – hangoztatni lehet, hogy „a” románok mindnyájan antifasiszták, míg a magyar nemzetet kollektíve fasisztának, „Hitler utolsó csatlósának” nyilváníthatják.)

Az augusztus 23-i antifasiszta királypuccsot követően, szeptember 12-én Moszkvában megkötötték a szovjet–román fegyverszüneti egyez-

ményt, melynek 8. pontja a következő rendelkezést tartalmazta: „A román kormány és főparancsnokság kötelezi magát, hogy nem engedélyezi Németország, Magyarország, vagy ezek állampolgárai, vagy ezek területén, vagy az általuk elfoglalt területeken lakhellyel bírók tulajdonát képező bármilyen természetű vagyonnak (beleértve értéktárgyakat és pénzt is) a szövetséges (szovjet) főparancsnokság engedélye nélkül történő kivitelét vagy kisajátítását. A román kormány és főparancsnokság ezeket a vagyontárgyakat a szövetséges (szovjet) főparancsnokság engedélye nélkül történő kitételek mellett fogja megőrizni.”¹⁸ [Kiemelés V. G.] A korábbi analógiák alapján¹⁹ úgy véljük, hogy ezzel a kitételrel Moszkva csupán annyit akart elérni, miszerint a még hadviselő országok ne tudják a Romániában található vagyonukat, erőforrásaikat a további harcokhoz felhasználni.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy már a fegyverszüneti egyezmény megkötése előtt megjelent egy jogszabály, amely mintegy „reaktíválta” a bukott fasiszta rezsim alatt kiadott 1942-es törvényt. A szeptember 2-i, 443. sz. törvény²⁰ ugyanis többek közt kimondta: „A 498/1942. sz. törvényt mindig alkalmazni fogják, valahányszor Románia valamely állammal háborús állapotban van, vagy lesz.”²¹ [Kiemelés V. G.] Ráadásul az ismét alkalmazandó 498. sz. törvény rendelkezései messze túlhaladják a fegyverszüneti egyezmény rendelkezéseit, ugyanis az idézett 8. pontban szó sincs arról, hogy ellenőroket kell kinevezni az érintett vállalatok élére.

1944. október 6-án jelent meg a 478. sz. törvény,²² mely felügyelő-vállalatvezetők kinevezéséről intézkedik egyfelől olyan részvénytársaságok esetében, melyek igazgatóságában 1944. augusztus 23. után Romániával hadi állapotba került országok polgárai foglalnak helyet,

18 *Orosz-román fegyverszüneti egyezmény*. Józsa Béla Athenaeum kiadása, Kolozsvár, 1945. 5. o.

19 Fenti intézkedésekhez hasonló az 1. világháború alatt is történtek, amikor többek közt az antant-országokban fölállították az ún. „kivételes háborús intézkedéseket” – „exceptional war measures”.

20 Lásd a 2. sz. dokumentumot.

21 A Romanizáló Államtitkárságnak (melyet a „kiugrás” után természetesen megszüntettek) a hatáskörét kezdetben az ipari, kereskedelmi és bányászati államtitkárság vette át.

22 Lásd a 3. sz. dokumentumot.

vagy a vállalatok tőkéjének legalább 20 százaléka ellenséges országokbeli természetes, vagy jogi személyek tulajdonában vannak. Másfelől elrendeli a jogszabály *felügyelők* kinevezését olyan részvénytársaság élére is, amely „nemzeti, politikai, vagy gazdasági érdekekre káros működést fejtett ki”. Ez a „gumiparagrafus” lehetővé tette, hogy például a dél-erdélyi, román állampolgárságú, de nem román nemzetiségű természetes személyek vállalatai élére is felügyelőt nevezzenek ki. Emellett a törvény elrendeli az érintett vállalat közgyűlésének összehívását, abból a célból, hogy új felügyelőbizottságot és új igazgatóságot válasszanak. Ezek a rendelkezések azt jelentették, hogy a felügyelet alá helyezett vállalatok vezetése és ellenőrzése teljesen kikerült a tulajdonosok befolyása alól.

December 19-én, a korábbi jogszabályok kiegészítéseként megjelent a 644. számú törvény²³, mely először szól tételesen a magyar állam és a magyar állampolgárok javainak zár alá vételéről. Ugyanez a törvény állítja fel a *felügyelet alá helyezendő* fizikai és jogi személyek – CASBI-törvény után is alkalmazott – kategóriáit is:

- a) a német állam és a magyar állam, valamint ezek polgárai;
- b) azok a természetes és jogi személyek, amelyek nem magyar, vagy német állampolgárok, feltéve hogy székhelyük, vagy lakhelyük Németországban, Magyarországon, vagy ezek által megszállt területeken van;
- c) a német, vagy a magyar állam által megszállott területen létesített jogi személyekre, vagy azokra, amelyek tőkéjének legalább 20 százaléka a megelőző pontokban megjelölt személyek birtokában van.

Végül pedig a Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny) 1945. január 3-i számában közzétett „tájékoztató” a zár alá helyezendő javak bejelentési módjait szabályozza, és felügyeleti hatósággként a Román Fegyverszüneti Bizottságot jelöli meg. (Ez a bizottság felügyeli majd az első időben a CASBI-t is.)

²³ Lásd a 4. sz. dokumentumot.

A CASBI-törvény

1945. február 10-én jelent az a 91. sz. törvény²⁴, amely felállította a hírhedt CASBI intézményét (Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice – *Ellenséges Javakat Kezelő és Felügyelő Pénztár*). A jogszabály azonban valójában nem sok újat hozott a megjelenése előtt kiadott jogszabályok rendelkezéseire képest, inkább csak *megismételte* a korábbi rendeleteket, illetve *összegezte* azokat. A jogszabály legfontosabb intézkedései a következők:

- A CASBI kezeli az 1944. szeptember 12-i fegyverszüneti egyezmény 8. §-ában előírt fizikai és jogi személyek ingó és ingatlan javait; előbbi kategória javait felülvizsgálja, felügyeli, ellenőrzi, illetve vállalatvezetőt nevez ki abban az esetben, ha a vállalat tőkéjének legalább 20 százaléka az előbbi pontban érintettekhez tartoznak, vagy azok pénzügyi ellenőrzést gyakorolnak az illető vállalat felett;

- A CASBI kinevezi, visszavonja, ellenőrzi azokat a vállalatvezetőket, melyek meg vannak bízva az előző paragrafusban említett vállalatok, javak ellenőrzésével; a CASBI vállalatvezetőknek, vagy felügyelőknek a vállalat főtitkárját, vagy vállalaton kívüli személyt egyaránt kinevezhet;

- A CASBI felügyeli, és ellenőrzi az előbbi paragrafusokban érintett vállalatok mérlegének készítését, figyelemmel kíséri gazdasági és adminisztratív működésüket, határoz a felszámolás szükségessége, és módja felett;

- A CASBI gyakorolja mindazokat a hatásköröket, melyeket a fegyverszüneti egyezmény, a 443/1942. sz. törvény és a 644/1944. sz. törvény engedélyez. (Látható tehát, hogy itt *expressis verbis* hivatkoznak, egy, az Antonescu-rezsim alatt kiadott törvényre.)

- A CASBI jogosult „bármely banknál, kereskedelmi, vagy ipari vállalatnál, közjogi, vagy magánjogi személynél, vagy természetes személynél bármilyen ellenőrzést végezni” abból a célból, hogy megállapítsa, a jelen törvény rendelkezéseinek betartását;

- A CASBI elrendelheti bármely érintett vállalatnak a törvény hatálya alól történő kivonását.

²⁴ Lásd a 6. sz. dokumentumot.

A CASBI-t kezdetben a Román Fegyverszüneti Bizottság felügyelte, majd annak megszűnte után a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal Összeköttetést Tartó Romániai Bizottság (rövidebb nevén a Román Összekötő Bizottság). Mindkettő élén *Simon Oeriu* prominens kommunista politikus állt.

Mint már említettük, a dekrétum hivatkozási alapja az 1944. szeptember 12-i román–szovjet fegyverszüneti egyezmény 8. pontja volt. A CASBI-törvény alkalmazása ismeretében azonban nyilvánvaló, hogy Bukarestben a fegyverszüneti egyezményben található kötelezettséget *rosszhiszeműen, önkényesen félreértelmezték*, ugyanis a CASBI-dekrétum megjelenése idején – február 10-én – Magyarország már nem volt ellenséges, hadviselő ország, mivel január 20-án Moszkvában aláírták a magyar–szovjet fegyverszüneti egyezményt. Szerintünk a CASBI-törvény megalkotóinak valódi szándéka itt érhető tetten: nemzetközi jogviszony mögé bújva kisajátítani az erdélyi magyar vagyont.

Feltételezhetően Bukarestben is érezték, hogy a 8. pontra történő hivatkozás bizonytalan jogalapokon áll, ezért – már a „magyarbarát”-ként emlegetett *Petru Groza* miniszterelnökké történő kinevezése után, 1945. április 3-án megjelent 3822/45 sz. végrehajtási utasításban²⁵ megalkották az ún. „vélelmezett ellenség” (inamici prezumați) addig ismeretlen jogi fogalmát. A végrehajtási utasítás szerint ugyanis „vélelmezett ellenségnek” nyilvánulnak mindazon „német, vagy magyar területen, vagy ezek által elfoglalt területen tartózkodó személyek, állampolgárságukra való tekintet nélkül, akik 1944. szeptember 12. előtt, vagy után Németországba, vagy Magyarországra, vagy az általuk elfoglalt területre menekültek.” Ráadásul a fenti kategóriába tartozó személyek azonosítása az 1944. szeptember 12-én fennállott helyzet alapján történik még abban az esetben is, ha ezen időpont után lakhelyeikre, vagy tartózkodási helyükre visszatértek. Ezzel a „gumi-paragrafussal”, jogi abszurditással lehetővé vált, hogy szinte *bármire* kiterjeszthessék a burkolt vagyonekobbzást.

A CASBI zárta egyfelől az *összes* magyarországi jogi- és természetes személy különböző típusú érdekeltségeit, ingó- és ingatlan

25 Lásd a 7. sz. dokumentumot.

javait, a magyar állam, illetve hatóságai, valamint magyarországi közalapítványok (pl. az Országos Nép- és Családvédelmi Alap – ONCSA²⁶) és egyesületek (pl. az Országos Gyermekvédő Liga) Észak-Erdélyben lévő különféle vagyonát, ezen kívül pedig az 1940–44 közt Magyarországra költözött magánszemélyek (az esetek többségében 1944 őszén elmenekült közalkalmazottakról van szó) Észak-Erdélyben maradt ingó- és ingatlan vagyonát – a földbirtoktól a bútorokig.

Ami a „vélemezett ellenség” kategóriáját illeti, ide lehetett sorolni például azokat a dél-erdélyi, magyar nemzetiségű román állampolgárokat, akik 1944. szeptemberében bármilyen okból (rokonlátogatás, gyógykezelés) időlegesen Észak-Erdélyben, vagy a trianoni Magyarország területén tartózkodtak. Ugyancsak ide sorolták azokat a dél-erdélyi magyarokat, akik a második bécsi döntés után ingatlancserével költöztek Észak-Erdélybe, akárcsak azokat, akik a harcok elől (Arad és Torda környékén) menekültek Észak-Erdélybe, vagy a trianoni Magyarország területére. Ugyanezen kategóriába sorolták azon észak-erdélyi magyar kismemberek tízezreit is, akiket a magyar, vagy német katonai hatóság *kényszerrel*, kiűritési rendelettel *űzött el* a szülőföldjükről. (1944 végén Szolnok-Doboka, Maros-Torda, Udvarhely, Csík és Háromszék vármegyéből mintegy 300 ezer ember hiányzott, akik közül kb. 250 ezer sorolható az elmenekült, vagy erőszakkal eltávolított polgári lakos kategóriájába.²⁷ Mindazok, akik a trianoni Magyarország területére menekültek, csupán 1945 tavaszán-nyarán tértek vissza otthonaikba.) Arra is akadt példa, hogy az Antonescu-rezsim csendőrei által a magyar–román határon erőszakkal áttett személyre is kiterjesztették a vélemezett ellenség kategóriáját. (A CASBI azonban *túllépte* a saját rendeletét is. Az MNSZ jogügyi bizottságához beérkezett jelentések szerint ugyanis például olyan román állampolgárságú magyarokra is kiterjesztették a CASBI-törvény hatályát, akik az állandó lakhelyüket sohasem hagyták el, vagy akiknek a hozzátartozója a román hadseregben hősi halált halt.²⁸)

²⁶ Lásd a 36. sz. dokumentumot.

²⁷ Lásd Demeter Béla 1944 végén készített beszámolóját az EMGE kolozsvári központja számára. PIL, Simó Géza-hagyaték, 937. fond, 11. ö. e.

²⁸ A Magyar Országos Levéltár Jelenkori Gyűjteménye (a továbbiakban: MOL-JGY), külügyminisztérium, TŰK-iratok, Románia (a továbbiakban: román TŰK), XIX-J-1-j,

Ugyancsak ebbe a kategóriába kerültek mindazon romániai tőke-érdekeltségek (jogi személyek), vállalatok, pénzüzetek stb., melyekben a „vélelmezett ellenségé” nyilvánított természetes személyek legalább 20 százalék tulajdoni hányaddal bírtak. (Ezt a hányadot később 50 százalékra emelték.) A vállalatok, pénzüzetek CASBI-gondnokság alá való helyezése azonban nem egy időben, hanem fokozatosan történt, mégpedig jobbra a vállalatok fontosságának és nagyságának sorrendjében. (A CASBI-zár alá helyezett vállalatok, pénzüzetek jegyzékeit a Monitorul Oficial különböző számai közölték.²⁹⁾)

Ugyancsak elgondolkodtató a CASBI ténykedése kapcsán az is, miszerint a CASBI nem csupán a magyar kisemberek tízezreit sújtotta, hanem az észak-erdélyi, deportálásból hazatért *zsidókat* is! A tiltakozások hatására a CASBI egy 1946. április 1-i rendeletével úgy intézkedett, hogy a deportálásból visszatértek kinevezhetők vagyoniuk kezelőivé, ipari javaik tekintetében pedig sürgős távirati előterjesztést kell tenni a CASBI vezérigazgatóságának, a visszatért deportáltaknak ipari vagyongazdálkodóvá való kinevezésére. Arról azonban továbbra sem volt szó, hogy a deportálásból visszatért zsidók vállalatait mentesítsék a CASBI alól. (Erre majd csak az ún. Szuszajkov-levél következtében kerül sor.)

A CASBI-törvény alkalmazása

A CASBI-törvény végrehajtását – a 3822. sz. végrehajtási utasítás mellett – számos rendelet szabályozta. Egy 1945. február 15-én közzétett minisztertanácsi jegyzőkönyv rendelkezett a *megyei CASBI-hivatalok* fölállításáról, melyek két részlegből álltak: a *városi javak*, valamint a *vidéki javak ügyosztályaiból*. Az előbbieket a prefektus irányítása alatt álltak, míg az utóbbiak a megyei mezőgazdasági kamarák mellett működtek. (Ez az esetek túlnyomó részében román irányítást jelent, hiszen csak három székely megyének – Csík, Udvarhely és

18. doboz, 16/b csomó, Demeter-anyag („A CASBI-rendelet és az erdélyi magyarság” c. jelentés.)

29 Többek közt lásd a Monitorul Oficial 1945. június 8-i (128. sz.), szeptember 10-i (205. sz.), október 22-i (241. sz.), november 9-i (257. sz.), december 4-i (278. sz.) számait.

Háromszéknek – volt magyar prefektusa, és – egy-két kivételtől eltekintve – a mezőgazdasági kamarák élén is mindenütt románok álltak.)

Egy, 1945. április 21-én megjelent utasítás aztán pontosabban szabályozta a CASBI-törvény végrehajtását. A városi ingatlanok gondnokát a bukaresti városi pénzügyi hitelintézet nevezte ki, az erdőkhöz pedig az erdőigazgatóság nevezett ki gondnokokat. Az 1945. április 25-i utasítás – mely részben megismétli az előbbi utasítást – azért is figyelemre méltó, mert leszögezi, hogy a „vélelmezett ellenség” kategóriájának esetében az azonosítás a hatóságoknál fellelhető adatok alapján, „nyomozás, felhívás, és a helyi sajtóban megjelent közlemények, valamint más eszköz felhasználásával” történik. Ez a „pongyola” fogalmazás aztán a rosszindulatú feljelentések áradatát tette lehetővé.

1945 tavaszától a városi javak osztálya elkezdte *fölleltározni* a CASBI-törvény hatálya alá eső személyek ingóságait (a szőnyegtől az evőeszközökig, és az élelmiszerig) és ingatlanait (lakásokat, irodaépületeket stb.), míg a vidéki javak osztálya az érintett vidéki személyek ingóságait és ingatlanait vette leltárba (földbirtokokat, mezőgazdasági felszereléseket, állatokat stb.) Az ingóságok előbb-utóbb az ún. CASBI-raktárakba kerültek, majd egy részüket bérbe adták. Ha az érintett személyek (akik közt rengeteg munkás, kistisztviselő volt) személyes ingóságát nem hordták raktárakba, vagyis a birtokukban maradhatott, akkor a rendelkezések értelmében bért kellett fizetniük a CASBI-nak.

A magyar nemzetiségű román állampolgárok, romániai jogi személyek kereskedelmi és ipari vállalataihoz, vagy a magyarországi érdekeltségű pénzintézetekhez, (sőt, az észak-erdélyi magyar szövetkezetek több termelőegységéhez, vagy mezőgazdasági üzemekhez is) *adminisztrátorokat/gondnokokat* neveztek ki, akik az illető vállalat stb. minden ügyviteli kérdésébe beleszólhattak, és akiknek ezért a tevékenységükért súlyos összegeket kellett kifizetni magának a vállalatnak, vagy az államnak.

A CASBI megyei szervezetei a felügyelők, vagy adminisztrátorok személyének megválasztásánál igen sok esetben önkényesen jártak el: részben olyan egyéneket neveztek ki, akiknek vagy a szaktudásuk nem volt meg, vagy pedig – ahogy az MNSZ egyik memorandumában

fogalmaztak – „erkölcsi, vagy anyagi garanciájuk hiányzott”.³⁰ Ez azt jelenti, hogy bár – a hivatkozott 8. pont szerint – a felügyelőknek csupán azt kellett volna megakadályozniuk, hogy a vagyont ne lehessen fölhasználni a háború további folytatásához, másrészt pedig ne lehessen a javakat az országból kivinni (exportálni), tehát a román állam csak arra kapott fölhatalmazást, hogy az ellenséges országok javait *kezelésbe* vegyék, a *tulajdonjog* megszerzéséről szó sem volt.³¹ Ennek ellenére számos adminisztrátor szinte *magántulajdonként*, rosszabb esetben „közprédaként” kezelte a gondjára bízott vagyont (Kolozsváron például sok bútort a gondnokok egymást közt osztottak szét, de több észak-erdélyi városban az RKP és a Magyar Népi Szövetség helyi vezetői is az ottani CASBI-hivatal segítségével jutottak lakáshoz, bútorokhoz), a CASBI-hatóságok is sok esetben úgy tekintettek a zár alá helyezett javakra, mint amelyek már ténylegesen román tulajdonba mentek át.³²

A CASBI-felügyelet alá vont javak értéke

Arra a kérdésre, hogy mekkora értékű magyar vagyon került CASBI-zár alá, nem könnyű pontos választ adni. Az eddig megismert források eléggé *eltérő* számokat közölnek, attól függően, hogy az *összes* CASBI-zár alá helyezett magyar vagyont, vagy csak a *magyarországi* érdekeltségeket vették figyelembe.

³⁰ MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, Demeter-anyag, 1112. o.

³¹ 1946 május elején Nékám Sándor, a bukaresti diplomáciai képviselő, a Magyar Politikai Misszió vezetője erről a kérdéstről akként vélekedett, hogy a román fegyverszüneti szerződés nem a Romániában található magyar vagyonok *elkobzását* mondja ki, hanem kizárólag azok megőrzése tekintetében rendelkezik. „A vagyont biztosító a biztosított vagyon érdekében megfelelő gondossággal köteles eljárni és gestiojáról [ügyvezetéséről] végül feltétlenül el kell számolnia. Helyzete azonos azzal a személlyel, akit az angolszász jog az »alien property custodian« [idegen vagyon felügyelője] neve alatt ismer, és akinek jogait és kötelezettségeit széles angolszász és nemzetközi judikatúra határozta meg.” MOL-JGY külügyminisztériumi adminisztratív iratok (a továbbiakban: román admin.), XIX-J-1-k, 33. doboz, 23/d csomó, 84/pol.-1946.)

³² A konkrét példákat lásd egy 1946 januári, cím és szerző nélküli összeállításban. MOL-JGY, a bukaresti nagykövetség TÜK-iratai (a továbbiakban: bukaresti TÜK), XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek tétel, 19-23. o.

Iklódi (Hirsch) Dezső³³ 1945 augusztusában úgy becsülte, hogy a zár alá vett összes magyar vagyon értéke „óvatos becslés szerint is megközelíti jóvátételi kötelezettségünk teljes összegét.”³⁴ [Kiemelés V. G.]

A CASBI által 1945. április 2-án kiadott, „az ellenséges vagyonok azonosságának megállapítására és kezelésére” vonatkozó rendelete alapján a román hatóságok összesen 203 magyar érdekeltségű kereskedelmi és iparvállalatot helyezték zár alá és juttattak a CASBI kezelésébe. A 203 vállalat 1937. évi alaptőkéje és társulati tőkéje – egy feltehetően 1946 végén készült feljegyzés szerint – mintegy 3,7 milliárd lej³⁵ volt, amit a feljegyzés szerzője 80 millió dollárra becsült.³⁶ Drotleff Zoltán, a Pénzügyminisztérium Külföldön Károsultak Ügyosztályának tanácsosa 1947 júniusában ugyancsak 203 zárolt iparvállalatot említ, melyeknek az összértékét – hozzá adva az általa mintegy 50 ezerre becsült érintett magyar állampolgár zárolt magánvagyonát – 1 milliárd forintra tette.³⁷

33 Hirsch Dezső még a harmincas évek második felében, Bárdossy László követ alatt került ki Bukarestbe gazdasági tanácsosként. Igen jó román kapcsolatokkal rendelkezett, részben talán ennek is köszönhető, hogy 1945 végétől ismét Bukarestbe került, mint a magyar külképviselet tanácsosa. Ő volt a CASBI-kérdés egyik fő szakértője. Nevét 1945 végén magyarosította Iklódira.

34 Lásd a 9. sz. dokumentumot.

35 Egy 1946 április 9-i, a külügyminisztériumban készült összeállításban némileg hasonló számadatot találunk, ugyanis 1938-as értéken 140 786 ezer pengő volt a magyar részvénytöbbségű, vagy kizárólag magyar tulajdonban lévő romániai vállalatok, pénzügyintézetek tőkeértéke, ami durván 4,2 milliárd lejnek felel meg. A kimutatást lásd: bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek tétel, 7-10. o.

36 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, sz. n. „A CASBI-kérdés ismertetése”. Iklódi Dezső 1946. november 28-i, Nagy Ferencnek küldött jelentésében arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy megszervezte a CASBI alatt álló magyar kereskedelmi és iparvállalatok teljes jegyzékét, és ezek alap- és társasági tőkéje 1939-es értékben - 1946-os árfolyamon átszámítva - mintegy 80 millió dollár. a Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi Osztály irásai (továbbiakban: Meln. Kisebbségi O.) XIX-A-1-n., 7. doboz „Z” 3443-3525.

37 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 2771/pol. A magyar állampolgárok számát tekintve egyébként különös módon igencsak nagy szórásokat találtunk a különböző hivatalos iratokban. Egy helyen négyezerre, máshol nyolc-kilencezerre, sőt, tizenkét-tizennégyezer teszik a szakemberek a CASBI-törvénnyel érintett magyar állampolgár számát. Ennek a feltűnő különbségnek az okát még tovább lehetne elemezni, azonban ez túlságosan elvinne az eredeti céloktól. Az adatokat lásd: *Revízió, vagy autonómia? Iratok a romániai magyar kapcsolatok történetéről 1945-1947.* (Gyűjtötte, a bevezető tanulmányt írta: Fülöp Mihály, sajtó alá rendezte, a jegyzeteket írta: Vincze Gábor) Teleki László Alapítvány. Budapest,

Egy 1946. augusztus 31-i, a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) által a külügyminisztériumnak küldött feljegyzésben az áll, hogy a CASBI alá került legjelentősebb magyarországi érdekeltségű iparvállalatok értéke – a Petrozsényi Kőszénbányák Rt. kivételével, mely külön mintegy 50–60 millió dollárt képvisel – több, mint 250 millió svájci frankra tehető.³⁸

1948 márciusában a Pénzügyintézetek Központ Revizori Osztálya összeírása szerint *csak* a magyarországi pénzügyintézetek romániai vállalati érdekeltségei értékét 24 871 ezer dollárra lehetett tenni.³⁹

Végül pedig az 1948. június 11-i államosításokkal érintett magyar iparvállalatok értékét a budapesti iparügyi minisztérium 1948 végén 30 millió dollárra tette, ám Iklódi Dezső úgy becsülte, hogy – az általa beszerzett információk szerint – a kérdéses vagyontömeg tényleges értéke a CASBI felügyelet alá helyezés időpontjában elérte a 60 millió dollárt.⁴⁰

Mindemellett CASBI-zár alá helyezték mintegy 30–35 ezer magyar nemzetiségű román állampolgár minden vagyonát, „vélelmezett ellenségnek” minősítve őket. (Ez utóbbi csoport vagyoni értékét a korabeli szakértők még csak hozzávetőlegesen sem tudták megbecsülni.)

Itt jegyezzük meg, hogy a magyar érdekeltségű vagyonok ellen a CASBI mellett az 1945/645. számú, ún. visszaperlési törvény alapján is eljárást lehetett indítani. Ez történt a második bécsi döntés után a román és csehszlovák állampolgárságú *Wieser-családtól* megvásárolt nagybányai Phónix Rt., a Magyar Acélárugyár Rt. kolozsvári telepe, vagy a Kolozsvári Villamosművek esetében is, mely utóbbi a második bécsi döntés előtt román érdekeltség volt.

1998. 372. o. (A továbbiakban: Fülöp-Vincze, 1998.), valamint MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó sz. n. (Adalékok a CASBI-tárgyalásokhoz. Feljegyzés, 1947. április 8.), 4127/pol.-1947. (Drotleff Zoltán, a PüM Külföldön Károsultak üo. tanácsosa becslése), valamint u. o. 3991/pol.-1947.

38 A Pénzügyminisztérium irattárában található GYOSZ-anyag, sz. n., a GYOSZ 1946. augusztus 31-i feljegyzése a romániai magyar ipari javakról. (Fülöp Mihály gyűjtése. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.)

39 MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 20. doboz, 23/d csomó, 915/pol.-1947.

40 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 34. doboz, 23/d csomó, sz. n. (Iklódi Dezső 1949. január 7-i feljegyzése Berei Andor számára.)

Próbálkozás a vagyonok CASBI-alóli felszabadítására (1945–1946)

A magyarországi politikai és gazdasági vezetés természetesen tisztában volt a romániai magyar vagyonok jelentőségével. Ezt tükrözi *Soltész Pál* kommunista politikus 1945. január 27-i bukaresti levele is, amelyben azt javasolja a Magyar Kommunista Párt hazai vezetésének, hogy a romániai magyar tőkeérdekeltségek egy részének *eladásából* befolyt összegekből próbálják meg enyhíteni a súlyos magyarországi élelmiszerhiányt.⁴¹ Akkor még nem tudhatta, hogy két hét múlva megtörténik a romániai magyar vagyonok burkolt nacionalizálása.

A magyar vagyonok CASBI-alóli fölszabadítása érdekében mind a magyar kormányok, mind a magyar kisebbség érdekvédelmét föl vállaló szervezet, a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) kezdettől fogva szívós küzdelmet folytatott. Természetesen Budapest első sorban a magyarországi vállalati érdekeltségek és a Magyarországra vissza/átköltözött magyar állampolgárságú személyek ingatlanainak és ingóságainak CASBI-alóli feloldását tartotta szem előtt, míg az MNSZ főleg az erdélyi magyar természetes és jogi személyek vagyonának felszabadításáért küzdött. (Úgy tűnik azonban, hogy a szövetség vezetői elsősorban a „kiszegisztenciák” kisebb nagyságrendű magánjavainak feloldását tartották elsődleges kérdésnek – talán azt könnyebben megvalósítható feladatnak vélték –, ezért érzésünk szerint az erdélyi magyar tőkejavak zár alóli fölszabadítását nem szorgalmazták kellő eréllyel.)

Az MNSZ – melynek a CASBI-törvényről, illetve annak végrehajtási utasításáról az volt a véleménye, hogy az „nem egyéb, mint az erdélyi magyarság legnagyobb részének tudatos, tervszerű és rosszhiszemű tönkretétele és pauperizálása.”⁴² – már 1945. május 30-án emlékiratot küldött Groza miniszterelnöknek, melyben tiltakoztak a CASBI 3822. sz. végrehajtási utasítása (vagyis a „vélelmezett ellenség” fogalmának bevezetése) miatt, – a tiltakozásnak azonban semmi eredménye sem lett. Az elkövetkező hónapokban az MNSZ-nek be kellett érni a különböző ígéretekkel, érdemi lépésekre sohasem került

41 Lásd az 5. sz. dokumentumot.

42 MOL-JGY román TUK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, Demeter-anyag, 1059. o.

sor, ráadásul *Lucrețiu Pătrășcanu* igazságügyminiszter 1945. október 10.-i, 105.005 sz. rendeletével még a bíróságok védelmétől is megfosztotta az érintett magyarokat.⁴³ Az MNSZ rögtön tiltakozott a rendelet ellen – ismét csak eredménytelenül. Ennek ellenére az MNSZ intézőbizottságának marosvásárhelyi ülésén, 1945. november 17-én, az egyik alelnök, *Demeter János* beszámolván a jogügyi és közigazgatási bizottság munkájáról, meglepően optimista volt: „A CASBI ügyben [...] kieszközöltük, hogy a minisztérium egy bizottságot küldjön ki. [...] Többhetes munka után egy rendelettervezetet készített, mely orvosolta volna a panaszokat, de ezt nem adták ki és emiatt a helyzet még jogilag elég tisztázatlan. Ebben a helyzetben különös örömként hatott Luca testvérnek az a bejelentése, hogy Oeriu jelentése szerint a CASBI szigorúan különbséget tesz a fasiszták, ellenség és politikai semleges rétegek között. És mentesíteni fogja azoknak a vagyonzárlatát, akik nem kifejezetten ellenségek. A meghatározást a FND-re⁴⁴ bízta.”⁴⁵ „Luca testvér” (*Vasile Luca*, az RKP egyik vezetője)⁴⁶ bejelentése ellenére azonban semmiféle különbséget sem tett a CASBI a „valódi bűnösök” és az ártatlanok között.

1946-tól az MNSZ vezetői a sok be nem váltott ígéret hatására más utat kerestek: január 31-én terjedelmes beadványt intéztek a Román Összekötő Bizottsághoz, melyben kifejtették a szövetség elvi álláspontját a CASBI-kérdésben: „a CASBI létjogosultságát a nemzetközi helyzetnek a román fegyverszünetet követő fejlődése vitássá tette”, erre tekintettel pedig a CASBI-nak sem a magyar állampolgárok, sem a magyar nemzetiségű román állampolgárok tekintetében *nincs létjogo-*

⁴³ Lásd a 11. sz. dokumentumot.

⁴⁴ A Frontul Național Democrat - FND (korabeli fordításban: Országos Demokrata Arcvonal - ODA) az RKP-ból, és annak platform-programját elfogadó Romániai Szociáldemokrata Pártból, a Magyar Népi Szövetségből, Petru Groza Ekésfrontjából, Gh. Tătărescu szakadár Liberális Pártjából és egyéb, jelentéktelen szatellit-pártokból álló koalíció volt.

⁴⁵ MOLJGY román TUK, XIX-J-1j, 18. doboz, 16/b csomó, Demeter-anyag, 1135. o.

⁴⁶ A székely származású vezető kommunista politikus nevét a magyar sajtóban és a külügyminisztériumi iratokban – elég következtelenül – hol Luka Lászlóként, hol Luca Lászlóként, hol Vasile Luca-ként írták, 1948-tól kezdve azonban kizárólag a romános formában, Vasile Lucaként. (A mai román szakirodalom következetesen román helyesírással használja a székely származású politikus nevet.) Mivel forrásainkban leggyakrabban a romános forma fordul elő, mi is eképp írjuk a nevét.

sultása, és a belső nyugalom, a konszolidálódás érdekében az egész költséges apparátust meg kellene szüntetni.⁴⁷

A Román Összekötő Bizottság a beadvány elvi fejtegetéseivel egyetértett, azonban kijelentette, hogy csak a *magánszemélyek javainak* CASBI-alól való kivételét javasolja a SZEK-nek, a vállalatok, pénzintézetek stb. tekintetében változatlanul az intézmény fenntartása mellett foglal állást. A romániai SZEK hasonló állásponton volt: a kisemberek tekintetében az ún. fişa-rendszer⁴⁸, sőt egyáltalán a CASBI-intézmény megszüntetését javasolta Moszkvának, a vállalatok tekintetében azonban a CASBI megszüntetésére nem történt javaslat. (Az MNSZ azzal is kísérletezett, hogy *Petre Bejan* neoliberais párti ipari és kereskedelmi miniszternél az adminisztrátori rendszer megszüntetését – vagy legalább azt elérje, hogy csak a legindokoltabb esetekben nevezzenek ki vállalati felügyelőket. A Népi Szövetségnek ez az újabb, 1946. februári beadványa sem járt semmi eredménnyel, sőt, az év első felében *újabb vállalatok* élére neveztek ki adminisztrátorokat.)

Május elején *Simon Oeriu*, a Román Összekötő Bizottság vezetője közölte egy nyilatkozatot, miszerint a Szovjetunió az „abszontisták”, az ún. távollévők (vagyis akik 1944. szeptember 12-én valamilyen oknál fogva nem tartózkodtak a szülőföldjükön) vagyonát teljes egészében átengedte a román kormánynak, ettől kezdve pedig mindazok, akiknek a személyi lapja (az a bizonyos fisája) alapján jogosultak rá, visszakapják *személyi javaikat* – az ipari, kereskedelmi javaik, kötvényeik, stb. azonban továbbra is állami felügyelet alá tartoznak.⁴⁹

Az 1946-os évben CASBI-ügyben ha lehet, a helyzet még tovább romlott: egyfelől számos CASBI-kezelésbe adott magánvagyon (házat, földet stb.) *bérbe adtak* (az egyik legismertebb eset a keresztvári magyaroké⁵⁰), Kolozsváron pedig – az egyik helyi román kormánypárti napilap felbujtására – a városi CASBI-hivatal mindazoknak a magyar kiskereskedőknek, kisiparosoknak el kezdte leltározni a javait, akik 1940–44 közt az ún. Nemzeti Önállósítási Alaptól kölcsönhöz jutottak.⁵¹

47 Lásd a 14. sz. dokumentumot.

48 A fişa magyarul személyi adatlapot, itt inkább politikai nyilvántartó lapot jelent.

49 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 1136/pol.-1946.

50 Bővebben lásd: Fülöp – Vincze, 1998. 219. o.

51 Lásd a 17. sz. dokumentumot.

Mivel az MNSZ kommunista vezetői szemmel láthatóan semmi kézzelfogható eredményt sem tudtak felmutatni a CASBI-ügyben, a konzervatív liberális polgári körök nemhivatalos vezetője, *Márton Áron* gyulafehérvári római katolikus püspök április 12-i levelében azt kérte *Nagy Ferenc* miniszterelnöktől, hogy a SZE-en keresztül intézzenek jegyzéket a román kormányhoz, a CASBI által zárolt magyar vagyonok felszabadítása ügyében.⁵² A püspök ugyanis úgy értesült, hogy egy szovjet intervenciónak meg lenne az eredménye. A magyar kormány ugyan valóban igyekezett a szovjetek segítségével feloldatni a CASBI-zár alól a magyar javakat, ám, mint a Szuszajkov-levél utóéletéből majd látni lehet, még a a szovjet intervenció sem volt elég erős ahhoz, hogy a kérdés végleg megoldódjon.

Mivel Románia és Magyarország – mint két vesztes ország – között a békeszerződés aláírásáig nem volt hivatalos diplomáciai kapcsolat, ezért a magyar kormány csupán a magyarországi és romániai Szövetéses (Szovjet) Ellenőrző Bizottságokon keresztül, illetve azok hozzájárulásával próbálhatta meg a CASBI-kérdés rendezését. A magyarországi SZE-től már 1945. május 24-én azt kérte a Magyar Fegyverszüneti Bizottság, hogy „a Romániában lévő magyar, és magyar érdekelt-ségű vállalatokkal szemben fogantatosított kényszerintézkedéseket” szüntessék meg.⁵³ Mivel a Bizottság e lépése nem vezetett eredményre (levelükre még csak választ sem kaptak), *Gyöngyösi János* külügyminiszter július 7-én egyenesen *G. M. Puskinhoz*, a Szovjetunió budapesti követéhez fordult, hogy ő próbálja meg érvényesíteni befolyását a CASBI-ügyben. Ez utóbbi próbálkozás sem járt semmi kézzelfogható eredménnyel.

Augusztus 28-án újabb szóbeli jegyzéket⁵⁴ intézett a külügyminisztérium a magyarországi SZE-hez, mivel a kormány megbízható információi szerint⁵⁵ a román kormány egy *bizalmas rendeletet* bocsá-

⁵² Lásd a 15. sz. dokumentumot.

⁵³ MOL-JGY bukaresti TÚK, XIX-J-33-a, 40. doboz, CASBI általános ügyek csomó, 170-171. o.

⁵⁴ Lásd a 10. sz. dokumentumot.

⁵⁵ A Békeelőkészítő Osztályhoz másolatban kijutott egy titkos bukaresti dokumentum: a román minisztertanács egy, a belügy- és a nemzetiségügyi minisztérium számára kiadott utasítása elrendelte, hogy a két minisztérium alá rendelt összes végrehajtó szervek vezető: „a jelenleg román közigazgatás alatt élő összes magyar nemzetiségű

tott ki a magyar kisebbség kiutasítására. A kormány értesülései szerint a kiutasítási végzés csupán szóban közölhető, és a kiutasítottak ingatlanaikat nem adhatják el, ingóságaikat pedig csak igen korlátozott mértékben vihetik magukkal. Kérték tehát a SZEB-et, járjon közbe annak érdekében, hogy a fenti intézkedés végrehajtására ne kerüljön sor. Hogy a SZEB interveniált-e ez ügyben a román kormánynál, arra nem találtunk adatot, azonban az tény, hogy tömeges kiutasításra nem került sor.

Egyébként a romániai SZEB-nek az volt az álláspontja, hogy a CASBI-kérdés „általános elvi jelentőségű eldöntése” nem tartozik hatáskörébe. *Simon Oeriu* – akkor még a Román Fegyverszüneti Bizottság elnöke –, egy 1945. november 19–20-i megbeszélésen ezért azt ajánlotta *Iklódi Dezsőnek*, hogy a budapesti kormánynak a magyarországi SZEB-en keresztül kellene a kérdést rendeznie. Azt is megemlítette, hogy Ausztriának és Csehszlovákiának sikerült elérnie, hogy romániai javaikat kivonassák a CASBI-rendelkezések hatálya alól.⁵⁶

1945 őszén a magyarországi SZEB engedélyezte, hogy egy magyar bizottság Bukarestbe utazhasson tárgyalni a román illetékesekkel. A külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának még októberben az volt az álláspontja, hogy „a bizottság célja volna a vélelmezett ellenség fogalmát végképp kizárni a CASBI nomenklaturájából”.⁵⁷ A pénzügyminisztériumban november elején tartott értekezlet résztvevői ugyancsak azt javasolták, hogy a menekültkérdés mellett a CASBI-kérdést is *fel kellene vetni* a tárgyalásokon.⁵⁸ Ennek ellenére a magyar delegáció a Grozával folytatott megbeszélésen, november elején – talán „magasabb szempontokra” való tekintettel – ezt a fontos kérdést még sem vetette fel.

A kétoldalú tárgyalások megkezdését magyar részről 1946 tavaszától kezdték igazán sürgetni (1946. január 30-án *Sebestyén Pál* rendkívüli és meghatalmazott követnél tartott értekezleten az az egységes

geket utasítsa ki.” A politikai helyzet szerencsére nem tette lehetővé ennek az utasításnak a végrehajtását sem. A dokumentum lelőhelye: MOL-JGY, a külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának iratai, XIX-J-1-a, 61. doboz, IV-144. tétel, 54/res/Bé.-1945.

56 Lásd a 12. sz. dokumentumot.

57 Fülöp-Vincze, 1998. 71. o.

58 Bukaresti TUK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek tétel, 162. o.

álláspont alakult ki, hogy „miután a magyar vagyonok lemorzsolódása folytán komoly vagyónvesztés tapasztalható, a tárgyalások sürgősen indíttassanak meg.”⁵⁹), ám a román kormány különféle ürügyekkel igyekezett kitérni ez elől. *Nékám Sándor*, a bukaresti Magyar Politikai Misszió vezetője 1946. május 22-i feljegyzésében meg is jegyezte: „A Bukarestben szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a román kormány a CASBI-kérdésében a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségeire hivatkozással, tárgyalásokra csak nehezen lesz bírható, illetőleg amennyiben ilyen tárgyalásokba mégis bebocsátkoznék, ezek során engedményeket tenni ugyanazon körülményre való hivatkozással amúgy sem fog. Mielőtt ilyen tárgyalásokat kezdenénk tehát, szükséges volna a Szövetséges Ellenőrző Bizottság útján annak megállapítását kérni, hogy a Szövetséges Hatalmak a román fegyverszünet óta bekövetkezett események következtében a román fegyverszüneti egyezmény 8. pontjának rendelkezéseit meghaladottnak tekintik-e.”⁶⁰

[Kiemelés V. G.]

Mivel feltételezhető volt, hogy a Magyarországra költözött magyar állampolgárok Romániában maradt ingó- és ingatlan⁶¹ vagyona feloldását hamarabb el lehet érni, mint a nagyértékű vállalatokét, pénztézetekét, 1946 második felében legalább az előbbi kategória CASBI alóli mentesítését, illetve az ingóságok Magyarországra történő kiszállításának engedélyezését próbálták elérni. Eleinte úgy tűnt, legalább ezt a kérdést sikerül megnyugtatóan rendezni. Október 15-én *Krinkin*, a romániai SZEB gazdasági osztályának vezetője értesítette *Nékámot*, miszerint a bizottság nem ellenzi azt, hogy a közalkalmazottak zárolt vagyonát a román hatóságok föloldják, és ingóságaikat az érintettek kiszállítsák Magyarországra. (Az átíratot *Krinkin* megküldte *Grigore Meliodeanu* vezértitkárnak, a CASBI főigazgatójának is.)⁶² Ezután a bukaresti hatóságok nem hivatkozhattak a szovjetekre a fenti vagyó-

59 MOLJGY, bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek tétel, 134-136. o.

60 MOLJGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 1152/pol.-1946.

61 Virág Mihálynak, a Pénzügyminisztérium bukaresti kirendeltség-vezetője Széll Jenőnek küldött, 1949. augusztus 3-i feljegyzésében az áll, hogy magyar állampolgároknak mintegy ezer családi háza, vagy telke maradt Romániában. Lásd XIX-J-33-a, 41. doboz, CASBI Felszámoló Bizottság csomó, 112. o.

62 MOLJGY román admin., XIX-J-1-k, 36. doboz, 23/g csomó, 106., 103. sz.

nok feloldása tekintetében, ezért egyszerű megoldást választottak: akikről sejthető volt, hogy CASBI-ügyben akarnak beutazni Romániába, vagy húzták-halasztották a beutazási engedély megadását, vagy minden indok nélkül elutasították.⁶³⁾

Nem csupán a kormányzervek próbálkoztak ebben az időben azzal, hogy a magyar vagyonok zár alóli felszabadítását valamilyen módon elérjék. A magyarországi károsultak eredményesebb érdekérvényesítése érdekében 1945. július elején a hazai tőkécsoportok egyik érdekképviselői szerve, a budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara azt javasolta a külügyminisztériumnak, hogy az érintettek tömörüljenek egy *érdekközösségbe*, amely összegyűjtené az adatokat, megállapítaná a vonatkozó intézkedéseket, tájékoztatván természetesen a külügyminisztériumot és az érdekelt társmisztériumokat is. (Hasonló szerv 1916-ban, Románia hadüzenete után is létesült: A Romániában Érdekeltek Magyar Központja.) Ez az érdekképviselőlet ugyan nem alakult meg, azonban a CASBI-kérdés koordinálása céljából az 1946. szeptember 13-i minisztertanács ülésen a Pénzügyminisztérium, és a Jóváélteli Bizottság előterjesztésére elvi döntést hoztak, hogy felállítják a Romániai Magyar Javak Bizottságát. A bizottság a miniszterelnök felügyelete alatt működött, és feladata az volt, hogy megállapítsa: milyen javakat vontak CASBI-kezelés alá, milyen hatósági határozattal, kik a tulajdonosok, a magyar tulajdonos, vagy képviselője milyen esetleges „jogfenntartó cselekvényt” végzett (vagyis történt-e például részvényátruházás abból a célból, hogy a tulajdont föloldják a zárlat alól). A bizottságnak irodája működött, Budapesten és Bukarestben (előbbit *Pásint Ödön* miniszteri tanácsos, utóbbit *Iklódi Dezső*, a külképviselet tanácsosa vezette).⁶⁴

63 Arra is akadt példa, hogy egy illetőt, - aki 1945 nyarán visszautazott Kolozsvárra, hogy a CASBI-zár alá vett vállalatának felszabadítását elérje -, mondvascinált ürüggyel *letartóztatta* a Siguranța (a román állambiztonság), és hónapokig fogva tartották, miközben többször is értésére adták a tulajdonosnak, hogy azonnal kiengedik, ha lemond a gyáráról. Az illetőnek végül sikerült megszöknie és Magyarországra jutnia - gyára pedig továbbra is zár alatt maradt. Lásd: MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 36. doboz, 23/g csomó sz. n., CASBI-kezelés alá vett magyar vagyonok-csomó, Beregszászy István levele Gyöngyösi János külügyminiszterhez.

64 A Bizottság munkájában a pénzügy-, a külügy-, az ipari, kereskedelmi, földműve-

A CASBI-felügyelet alól persze az érintett tulajdonosok is igyekeztek szabadulni. Egyesek azt hangoztatták, hiábavaló abban bízni, hogy a hivatalos magyar-román tárgyalások eredményeképpen megszabadulhatnak a CASBI-gondnokoktól, ezért különféle „partizánakciókkal” próbálkoztak. Több magyarországi érdekeltség már 1945 nyarán *tárgyalást kezdeményezett* a román illetékesekkel, vagy különféle gazdasági, politikai körökkel abból a célból, hogy részvénytengedés fejében elérjék a CASBI-zárlat alóli mentesítést. 1945–47 folyamán több magyarországi tulajdonos átengedte a részvényeinek egy bizonyos részét különböző román csoportoknak.⁶⁵ Számos információ szerint azonban az esetek jó részében ezek a tranzakciók kisebb, vagy nagyobb presszió útján mentek végbe, az új érdekeltségeket kivétel nélkül a CASBI vezetőségéhez közel álló román személyek, vagy csoportok szereztek meg.

Román törekvés a zárolt vagyonok megszerzésére

A CASBI-apparátus, valamint a különböző román politikai, vagy gazdasági érdekcsoportok azonban nem csak az előbbi módon – tehát a magyar tulajdonos(ok)kal történő „alkuk” útján – próbálták „megkaparintani” a zár alá helyezett magyar vagyonokat; amint alábbi példáinkból látható, *számos módja* volt annak, hogy különböző román körök rátegyék a kezüket az illető magyar vállalatra, pénzintézetre.

Az egyik módszerről a kügyminisztérium politikai osztálya egy 1947-es jelentéséből szerezhettünk tudomást: „Román hivatalos körök

lészügyi minisztériumok, az MNB, a GYOSZ, a Jóvátételi Bizottság, a budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara megbízottai, valamint az erdélyi magyarság képviselőjeként Demeter Béla, a Békeelőkészítő Osztály szakértője vett részt.

65 A bukaresti magyar külképviselet Kolozsvárról származó információi szerint 1947 elejéig a következő esetek váltak ismeretessé a városban: 1.) A Vasipari Rt., valamint a Ravag Rt. (mindkettő fémipari üzem) magyar állampolgárságú tulajdonosai részvényeinek felét engedték át egy román csoportnak. 2.) A Napochemia Rt. román állampolgárságú tulajdonosa, (dr. Stern Vilmos, a Bolyai egyetem tanára) ugyancsak a részvényei felét; a Rendor Bőrgyár Rt. román állampolgárságú tulajdonosai 50, majd később még további 25 % részvényt; az Elba (faipari üzem) román állampolgárságú tulajdonosa ugyancsak a részvényei felét engedte át egy román érdekeltségnek. (MOL-JGY bukaresti TŰK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek csomó, 46/pol.-1947., 322-323. o.)

és a román nagytőke ügynökei *arra beszélték rá* a vállalatok tulajdonosait, és az érdekelt kisembereket, hogy adják el a CASBI alatt lévő javaikat, hiszen a zár alatt lévő vagyontárgyaikat úgyszólván kiszállítja a Szovjetunió, jóvátétel címén...⁶⁶ [Kiemelés V. G.] Megjegyezzük, hogy a budapesti külügyminisztérium már 1945 végén olyan információk birtokába jutott, miszerint „Szó van [...] arról is, hogy mindazon bankok, amelyek a CASBI hatáskörébe tartoznak, tehát az összes magyar bankok, a közelmúltban létrejött Román-Orosz Bankba olvasztassanak be.”⁶⁷ Elterjedt az a hír is, hogy a román kormányzat többek között a CASBI-zár alá helyezett magyar vagyonból fizetné a *jóvátételt* a Szovjetunióknak. 1946 júliusában – az MNSZ egyik meg nem nevezett vezetőjének bizalmas információjára hivatkozva – jelentette *Nékám Sándor*, miszerint „nagyon komolyan kell számolni azzal a lehetőséggel, hogy a románok a helyreállítást és a kártalanítást a magyar javak terhére akarják eszközölni...”⁶⁸ Az események fényében joggal feltételezhető, hogy a fenti híresztelésekkel valójában azt akarták elérni, hogy a zárolt vagyon megijedt tulajdonosait javaik eladására, tulajdonjogukról való lemondásra bírják. (Bár az sem zárható ki teljesen, hogy bizonyos kormánykörök valóban komolyan gondoltak arra, miszerint a magyar javakat használják fel a Szovjetunióknak történő jóvátétel fizetésére.)

A CASBI részéről az első lépés az volt, hogy *megvonták* a tulajdonosok ellenőrzési jogát, a régi igazgatótanácsot pedig *leváltották*. (Mivel a CASBI-felügyelők nem engedtek betekintést a vállalatok ügyviteleibe, az elkövetkező években a magyarországi tulajdonosok nagy része – amint az a 34. sz. dokumentum példájából is látható – azt sem tudta, mi történt a vállalatával.) A kinevezett új igazgatóság – melynek tagjait legtöbbször tisztán politikai okok miatt nevezték ki – sokszor szakmailag teljesen felkészületlen volt az adott vállalat irányítására. Ennek pedig igen súlyos következményei lettek, mert hibás döntések sorozatát hozták. Például a rendelkezésre álló *pénzkészletet elköltötték* (sokszor a politikai okokból szükséges, pénzügyileg azonban

66 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz 23/g csomó, sz. n.

67 Fülöp-Vincze, 1998, 80. o.

68 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 153/pol.-1946.

megalapozatlan fizetésemelésekre fordították), majd értékesítették a készárut és a nyersanyagot, végül – CASBI-engedéllyel – igen *nagyarányú hitelfelvételre* kényszerültek.⁶⁹ Arra is akadt azonban példa, hogy *tudatosan eladósították* a vállalatot. Előfordult, hogy *az eladható vagyontárgyakat értékesítették* – olykor azért, hogy a bérlő az infláció alatt⁷⁰ be tudjon ruházni a bérebe vett vállalatba.

A zárolt vállalat tulajdonjogának, vagy legalábbis a részvénytöbbség megszerzésének másik útja az *önkéntes részvénykibocsátás* volt. Ennek következtében ugyanis az adott magyarországi tulajdonos tulajdoni hányada számos esetben 50 százalék alá esett, olykor teljesen eljelentéktelenedett. Más esetekben több évre szóló *bérleti szerződést* kötöttek más vállalatokkal, vagy vállalkozókkal. (A CASBI-törvények előírták, hogy vállalatok csak Bukarestben, nyilvános árverés útján adhatók bérebe. Ezt az előírást azonban a magyar vállalatok esetében gyakorlatilag sohasem tartották be, és azokat az esetleges konkurencia teljes kizárásával, szabadkézből, úgyszólván titokban adták bérebe.⁷¹) A CASBI-gondnokok – az esetek többségében szándékos gondatlan-ságból – sokszor *komoly mennyiségű köztartozást* halmoztak fel, felérték a vállalatok pénzügyi és alapanyag-tartalékát, aminek következtében azok az 1947–48-ban elkövetkező „felszabadulás” után lehetetlen helyzetbe kerültek. Némely vállalatokat annyira „lezüllesztettek”, – eladósítottak stb. –, hogy tulajdonosaik nem is merték kérni a CASBI alóli felszabadítást.⁷²

A román törekvéseket két konkrét példával szertnénk illusztrálni.

A nagybányai Phónix Kénsav és Vegyiparitermékek Rt. a második világháború előtt (az ugyancsak nagybányai Ólom és Cinkbánya Rt.-vel együtt) kétharmad-egyharmad arányban a Weiser-csoport, és egy erdélyi tőkés tulajdonában voltak. A második bécsi döntés után a budapesti Hungária Vegyi- és Kohóművek Rt. (melyben többek közt

69 Lásd a 13. és 34. sz. dokumentumokat.

70 1945 júniusa és 1947 júniusa között a lej értéke mintegy a harmadára csökkent, a bankjegykibocsátás üteme – politikai okok miatt – az utolsó hetekben felgyorsult.

71 A konkrét példákat lásd egy 1946 januári, cím és szerző nélküli összeállításban. MOLJGY, bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek tétel, 19–23. o.

72 Az esetek nagy többségében a néhány tucat alkalmazottal dolgozó fűrészüzemek tulajdonosai „felejtkeztek el” a zárolt vállalatuk bejelentéséről.

érdekelt volt az Angol-Magyar Bank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, valamint az angol-belga-cseh érdekeltségű Solvay Rt. is) *kivásárolta* addigi tulajdonosaiktól a két vállalatot. 1945-ben a Phönix Rt. is CASBI-kezelés alá kerül, és a felügyelő által behelyezett igazgatóság az üzemi bizottsággal együtt irányította tovább a vállalatot, de oly rendkívül káros módon, hogy nemcsak a vállalat tőkéjét és anyagkészletét pazarolták el, hanem 1947 nyarára mintegy 92 milliárd lej *adósságot* is „csináltak”. Ekkor „egy bizonyos romániai politikai párt” (feltehetően az RKP) megbízottain keresztül felajánlotta a Hungária Rt. vezérigazgatójának, *Deutsch Sándornak*, hogy a részvények 66 százalékáért cserébe elintézik, hogy a nagybányai vállalat hitelekhez juthasson, és preferenciális helyzetbe kerüljön. Az alkut azonban a vezérigazgató elutasította. Ezt követően a Hungária Rt. által Nagybányára küldött két igazgatót – akik többször tiltakoztak a CASBI-adminisztrátor káros ténykedése ellen –, hatósági erőszakkal kitoloncolták az országból.⁷³ Amikor a budapesti vállalat vezetése – hogy megakadályozza romániai vállalatuk köztartozás címén történő elárvereztetését –, egyezséget kötött a román kincstárral: 1947. június 15-ig 22 milliárd lejt kifizetnek, cserébe a kincstár törli a többi adóhátralékot, a CASBI megakadályozta, hogy a Hungária a fenti egyezséget határidőre teljesíteni tudja. Ezek után a budapesti iparügyi minisztérium titkára, *Blénessy Erzsébet* kénytelen volt megállapítani: „hogy részben a romániai hatóságok, részben különböző politikai érdekeltségek *meg kívánják szerezni a Hungária Rt. romániai vagyonát* és e célból a vállalat működésének lehetetlenné tételére minden eszközt felhasználnak.”⁷⁴ [Kiemelés V. G.]

A Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt.-hez kirendelt gondnok a vállalat addigi igazgatósági tagjainak elmozdításával új igazgatóságot nevezett ki, amely a CASBI jogszabályok szerint a ráruházott

⁷³ Részletesen lásd a 40. sz. dokumentum mellékletében.

⁷⁴ Lásd: Fülöp-Vincze, 358. o. Iklódi Dezső egyik jelentésében a Phönix Rt. ügyével kapcsolatban azt írja, hogy egyes vélemények szerint „a gazdaságilag előtérbe került Erdélyi Bank körül csoportosuló szélsőbaloldali érdekeltségek, és főleg magyar-zioldó személyek ellen újabb erőteljes akciót indított egy ugyanazon politikai frakcióhoz tartozó regáti csoport, mely a maga részére igyekszik megszerezni a gazdasági hegemóniát.” Iklódi 1947. július 3-i, 128/pol. sz. jelentését lásd: bukaresti TŰK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek csomó, 263. o.

közgyűlési jogkör alapján *alaptőkeemelést* hirdetett és azt úgy hajtotta végre, hogy a régi részvényesek által le nem jegyzett részvényeket kibocsátási áron szabadkézből értékesítette. A vállalat 54 millió lej alaptőkéjéből mintegy 44 millió lej névérték, tehát 82 százalék képezte a budapesti székhelyű Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület tulajdonát.⁷⁵ „Ez a magyar részvényes az alaptőkeemeléstről hivatalos tudomást egyáltalán nem szerzett – olvashatjuk a magyarországi anyaintézet igazgatója 1947 tavaszán készült feljegyzésében⁷⁶ – időpontjáról még magánértesülése sem volt, a részvények jegyzéséhez szükséges összeg transzferálására módja nem volt, így az alaptőkeemelésben részt nem tudott venni. Az alaptőkeemelés feltételei szerint minden egy darab 540 lej névértékű részvény alapján 5 darab, ugyanilyen névértékű részvény volt névértéken jegyezhető, és a le nem jegyzett részvények ugyancsak ilyen áron kerültek szabadkézből értékesítésre. A magyar részvényes intézet 82 százaléka tehát az ötszörösére emelkedett alaptőke mellett egyhatodára, 14 százalékra csökkent, anélkül, hogy a vállalat vagyona az alaptőke felemelésével lényegesen emelkedett volna. 1946. novemberében ugyanis, amikor az alaptőkeemelés megtörtént, az intézet tiszta vagyona, – ha csak a székházat, magát vesszük alapul –, többmilliárd lej értéket képviselt, s ennek a több milliárdos lej tiszta vagyonnak több mint 80 százaléka került át azoknak az új részvényeseknek a kezébe, akik összesen 270 milliós alaptőkeemelést kellett, hogy teljesítsenek.”

A Nagyváradi Takarékpénztár Rt.-nél nagyjából ugyanabban az időpontban lényegében teljesen hasonló *alaptőkeemelés* történt, a különbségek csupán számszerűek. A magyar részvényes itt ugyancsak a Pesti Hazai Első Takarékpénztáregyesület volt, amely intézmény részvénybirtoka 31 százalékot tett, és amely nagyváradi részvényesekkel kötött részvénytöbbségi szindikátusi megállapodás alapján biztosította az intézet neki megfelelő vezetését. Az előbb idézett feljegyzés szerint itt „a 20,250 M lej alaptőkét az 540 lej névértékű részvényekre

75 Más adat szerint a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületnek a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt.-ben 1943-ban 23,4 százalékos, a magyar kincstárnak pedig 60 százalékos érdekeltsége volt. Lásd: a 44. sz. dokumentumot.

76 MOL-JGÝ román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz 23/g csomó, sz. n., „A romániai magyar bankérdekeltségeket ért sérelmek”.

kötelezővé tett 460 lej részvényenkénti befizetéssel felemelték 37,5 M lejre, illetve az egyes részvények névértékét 540 lejről 1 000 lejre, azután minden régi 3 db 1000 lej névértékű részvény alapján volt jegyezhető új 1000 lej névértékű részvény, egyenként 2 200 lej kibocsátási áron. Tehát mintegy 150 000 lejjel gazdagodott a részvénybefizetések révén az intézet, amelynek tiszta vagyona ugyanebben az időben ugyancsak több milliárd lejt tett.” Ilyen „gazdálkodás” mellett csökkent le a budapesti pénzügyintézet részvénybirtoka 31 százalékról 6,1 százalékra. A sérelem tulajdonképpen kettős volt, mert azok a részvényesek, akik a névérték felemeléséhez szükséges 460 lejt befizetni nem tudták, még részvényeik darabszámát sem tarthatták meg, mivel az alaptőkeemelés feltétele szerint az ilyen részvényeket összevonták minek következtében a gyakorlatban 2 régi részvény alapján kaptak egy újat.

A magyarországi részvényesekre sérelmes alaptőkeemelés után az új részvénytulajdonosok segítségével a fenti két erdélyi bank *kikerült a CASBI-ellenőrzés alól*.

Megjegyezzük, hogy mivel a tulajdonosi arány megváltoztatása *súlyosan sértette* a magyar állam érdekeit is, ezért különféle utakon próbálkoztak a tulajdon-átjátszást megakadályozni. A Magyar Politikai Misszió közbenjárására így sikerült megtorpedózni, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület érdekeltiségébe tartozó Szatmárvármegyei Gazdasági Takarékpénztár Rt., valamint a Leszámitoló és Hitel Bank Rt. érdekeltiségei alaptőkeemeléssel román kézbe kerüljenek, ennek azonban az lett az ára, hogy ezek a bankok csak 1948 elején szabadult fel a CASBI-ellenőrzés alól.

A későbbi teljes romanizálás, kisajátítás reményében 1945–46 folyamán tulajdonképpen *három román csoport* harcolt a magyar gazdasági intézmények ellenőrzésének megszerzéséért: 1) A CASBI-hatóság; 2) A kormánykoalíciót adó Országos Demokrata Arcvonalhoz tartozó baloldali pártok; 3) A nemzeti liberális és a nemzeti parasztpárti tőke (bár ezek olykor egymással szemben is komoly küzdelmet folytattak egy-egy „zsíros falat” megszerzéséért).

A vállalatok ellenőrzése körüli harc Észak-Erdélyben 1945. március 13., a román közigazgatás visszatérése után éleződött ki igazán.

Korábban ugyanis, az észak-erdélyi különkormányzás idején (tehát amikor szovjet katonai közigazgatást volt a régióban) a Szakszervezeti Tanács az iparvállalatok nagy részét az általa kinevezett üzemvezetőkön keresztül maga vezette. Elsősorban azok a vállalatok kerültek a szindikátus kezébe, amelyek tulajdonosa, vagy vezetősége elmenekült, a vállalat mintegy „gazdátlan” vált. (Volt rá eset, hogy a „gazdátlan” vállalatot az üzemi bizottság nem volt hajlandó a tulajdonos visszatért megbizottainak visszaadni, ezért az elhúzódó pereskedés láttán a budapesti tulajdonosok inkább lemondtak az erdélyi vállalatukról, vagyis nem szorgalmazták a CASBI alóli feloldást.⁷⁷)

A román közigazgatás visszatérte után a szakszervezet által kinevezett üzemvezetőket a legtöbb esetben CASBI-gondnokokká is kinevezték, ezért a termelésben a CASBI-törvény Észak-Erdélyre történő kiterjesztése eleinte nem okozott különösebb zavart. Csakhogy a CASBI-utasítások végrehajtása sok esetben a vállalatok *leromlását* idézte elő, ezt a helyzetet pedig a kormánykoalíció tagja, a neoliberais párthoz tartozó *Petre Bejan* ipari és kereskedelmi miniszter arra igyekezett felhasználni, hogy a szakszervezetek képviselőit leváltsa, és a saját – a pártjához közel álló – embereit neveztesse ki CASBI-gondnoknak. 1945 végén minisztériuma keretében ún. tőkevédelmi bizottságokat alakított azzal a céllal, hogy ezek vizsgálják felül az adminisztrátori vezetés alatt álló vállalatok ügymenetét. Ezeknek a bizottságoknak, bár titkolt, de nyilvánvaló célja az volt, hogy akár bűnvádi feljelentések útján, az üzemi bizottságokat a vállalatok vezetéséből kizárják. Így aztán a magyar érdekeltségek feletti ellenőrzés részben a jobb- és baloldal közt folyó küzdelem egyik terepévé vált.

Jól mutatja ezt az *Erdélyi Bank Rt. esete* is. A pénzügyintézet abszolút részvénytöbbsége eredetileg a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank birtokában volt. A pesti bank vezetése a részvénytöbbséget még a második bécsi döntés előtt „falból” eladta egy budapesti székhellyel is bíró angol vállalatnak, az „Oak and Timber”-nek. Amikor az Erdélyi Bankot is CASBI-ellenőrzés alá helyezték, a budapesti pénzügyintézet vezetősége a romániai SZEB angol tagjainak támogatásával akarta a

77 Lásd a 44. sz. dokumentumot.

kolozsvári székhelyű bankot mentesíteni a zárlat alól. A feloldást állítólag támogatta a bukaresti pénzügyminisztérium, a CASBI-t felügyelő Román Fegyverszüneti Bizottság, valamint „legfelsőbb fórumok” is. Csakhogy kiszivárgott, hogy a feloldással párhuzamosan tárgyalások folynak egy, a történelmi pártokhoz tartozó csoporttal a magyar részvénytől eladásáról. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank megbízottai, *Konrád Ottó*, *Révai Béla* és *Pilis Kornél* ugyanis még 1945 nyarán tárgyalásokba bocsátkoztak a Nemzeti Parasztpárt és a *Gheorghe Tătărescu* külügyminiszter vezette neoliberais párt exponenseivel, *Emil Ghilezannal* és *Mircea Durmával* arról, hogy a bank részvényei 51 százalékanak átadása fejében utóbbiak *feloldatják* a pénzügyintézetet a CASBI-zár alól.⁷⁸ Amikor ez kitudódott, az ODA vezetői igen felháborodtak, kijelentvén, nem engedhető meg, hogy a magyar pénzügyintézet a „reakció bástyája” legyen. *Groza* személyesen járt közben annak érdekében, hogy a budapesti pénzügyintézet vezetése szakítsa meg az addigi tárgyalásokat (a már megkötött szerződést semmisítsék meg), és *Groza* megbízottaival állapodjon meg. Végül egy addig ismeretlen román pénzügyi csoport – alaptőkeemelés révén – hozzájutott az Erdélyi Bank részvényeinek 51 százalékaéhoz.⁷⁹ (Az

78 Konrád Ottó 1945. október 16-i, Jakobovits Miklós miniszterelnökségi jogtanácsosnak küldött átiratában számol be arról, hogy július 17-én a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank megbízottai „szindikátusi szerződést” kötöttek bizonyos „román együttműködő érdektársakkal”. A szerződés szerint a részvények 51%-át a román csoport kapja meg, a bank székhelyét pedig Bukarestbe helyezik át. A budapesti pénzügyintézet kijelenti, hogy minden romániai bankügyletét az Erdélyi Bankra, míg a román csoport minden magyarországi ügyletét a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankra bizza. A megállapodást román részről V. Georgescu volt miniszter, M. Durma pénzügyminiszter, Gr. Nicolescu, bukaresti volt külügyminiszter, Max Auschnitt, M. Ionescu petrozsényi adminisztrátor, N. A. Elekes, a Standart S.A.R. adminisztrátora, M. Mikovici-Furnică mérnök, V. Mocsoni-Stircea volt udvari marsall, B. Milman nagykereskedő, E. Ghilezan bankigazgató és Fr. Neumann báró írták alá. A részvények 51%-a a csoport, 18%-a a budapesti pénzügyintézet, 21%-a az Oak and Timber, 9%-a a kisértvényesek kezében volt az egyezmény megkötése után. Figyelemreméltó azonban, hogy a fenti átiratban Konrád Ottó egy szóval sem említette hogy cserébe a bank felszabadul a CASBI alól. Lásd: MOL-JGY, Mineln. Kisebbségi O. XIX-A-1-n., 2. doboz „Z” 806-1063.

79 Más információk szerint eredetileg 40 százalékot ruháztak át, majd később csöndben még további 21 százalékot. (Lásd a 39. dokumentumot.) Ez valószínűleg téves adat lehet, mivel mind a Pénzügyminisztérium, mind a Pénzügyintézeti Központ iratanyagában található későbbi jelentések szerint 51-52 százalékos részvénytöbbséget szerzett a román csoport.

ügylet magában foglalt egy „gentlemen’s agreement”-et is, miszerint a bank irányításában részt vesz Révai és Pilis is, ezt azonban a román fél nem tartotta be.) Az első közgyűlés összehívása alkalmával derült ki, hogy a román fél részéről *az igazgatótanács tagjai* mindnyájan *régi kommunisták*. Az ügylet lezajlása után a CASBI alól felszabadították a bankot, és az ezután a kormány teljes bizalmát élvezte.⁸⁰

Hasonló történt a Magyar Acélárugyár Rt. kolozsvári vállalatával is. 1946. októberi kelettel – valószínűleg visszadátumozva – nevetséges 1,3 millió lej évi bérleti díjért (a gyár évi forgalma 1943-ban 3,8 millió pengő, – mintegy 125–130 millió lej volt) a CASBI-gondnok egy addig ismeretlen személynek, *Bergner Zoltánnak* adta bérbe. Ez a személy a bérletet rövidesen *átengedte az RKP érdekeltségének*, a bukaresti Carbometall Rt.-nek.⁸¹

Az RKP az előbbieken kívül számos más módon, például az üzemi bizottságokon keresztül (amelyekben a vezetőség sok esetben a kommunisták kezében volt), esetleg egyéb „pénzügytechnikai manőverekkel” 1945–46 során több vállalat irányítását, vagy tulajdonát szerezte meg. Az RKP érdekeltségébe került többek között a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt., a temesvári Gyapjúipar Rt., és a lugosi Textilipar Rt., (utóbbi egyharmada a Magyar Textilipari Rt., kétharmada a Schweizerische Volksbank tulajdonában volt).

A félreértések elkerülése végett meg kell jegyezni: az RKP *nem csak magyar érdekeltségeket igyekezett megkaparintani*. A párt gazdaságpolitikáját ugyanis többek közt az jellemezte, hogy legális, féllegális és illegális eszközökkel a magántulajdonban lévő erőforrások fölötti ellenőrzés megszerzésére törekedett, ezért politikai befolyását kihasználva, haszonrészesezés fejében román tőkésnek is kijárt különböző kedvezményeket, más esetekben pedig az állami tulajdonba átment javakat különböző pártcélokra használta fel.

A különböző román gazdasági és politikai körök mellett a Magyar Népi Szövetség esetében is észlelhető az a törekvés, hogy saját emberei adminisztrátorrá történő kineveztetésével kiterjessze befolyását egy-egy magyar érdekeltségre. Megbízható informátorra hivatkozva erre

80 Lásd a 29. és 39. sz. dokumentumokat.

81 Lásd a 46. sz. dokumentumot.

utal *Nékám Sándor* is, egy 1946 június eleji jelentésében: az MNSZ el szeretné érni, hogy azokban a magyar érdekeltségű, zár alatt lévő vállalatokban, ahol a közeljövőben kicserélik az igazgatósági tagokat, legalább 50 százalékos részesedést tudjon elérni az újonnan felálló vállalatvezetésben.⁸² Abban is reménykedtek, hogy ha a vállalatokat felszabadítják valamikor a zárlat alól, az erdélyi magyarságot, illetve az MNSZ-t a vállalatok vezetésében és hasznában „kellő részesedéshez juttatják.”) Az MNSZ törekvése nem is volt sikertelen: a Transylvania Bank Rt. (amely, mint korábban említettük, az Erdélyi Katolikus Státushoz állott közel) részvényeinek 40 százalékát azzal szerezték meg, hogy megígérték: fölmentik a kolozsvári pénzügyintézetet a zárlat alól.⁸³ Az MNSZ vezetése *tudatosan* törekedett arra, hogy a magyar kisebbség gazdasági bázisát próbálja erősíteni. Így többek között sikerült megszerezni – egyelőre még nem ismert módon – az Angol-Magyar Bank affiliációjának, a Marosvásárhelyi Leszámitoló Bank tulajdonában lévő Meggyesfalvi Góztégla és Cserépgyár Rt., valamint a Marosvásárhelyi Üveggyár Rt. (az elsőben 100 százalékos, az utóbbiban 60 százalékos tulajdoni hányada volt a pesti banknak) részvény-érdekeltségeinek felét, ezen kívül pedig a budapesti bank *átengedte* a kolozsvári, nagyváradi és marosvásárhelyi affiliált pénzügyintézeteinek banküzletét.⁸⁴ A Magyar Népi Szövetség azonban nem sokáig örülhetett a különböző „szerzeményeinek”, hiszen azok sem úszhatták meg az államosításokat. (A „fordulat évében” egyébként az MNSZ „államosítása” is megtörtént, hiszen már nem a magyar kisebbség érdekvédelmi szervezete volt, hanem csupán „transzmissziós szíj a Román Munkáspárt és a pártonkívüli magyar dolgozó tömegek között”.)

A különböző romániai csoportok mellett nem feledkezhetünk meg az országot ellenőrzése alatt tartó *Szovjetunióról* sem, hiszen ez utóbbi is hozzájutott különböző nagyságú vállalati részesedésekhez. A potsdami konferencia határozatának megfelelően háborús jóvátételként a legyőzött közép- és kelet-európai országokban található német és olasz javak a Szovjetunió tulajdonába kerültek, Romániában így jöttek létre

82 Lásd a 18. sz. dokumentumot.

83 Lásd a 28. sz. dokumentumot és a vonatkozó jegyzetet.

84 Lásd a 44. sz. dokumentumot.

a szovjet-román vegyes vállalatok, az ún. szovrom-ok. Természetesen nem csak a román vállalatokban található német részesedés került a szovjetek kezébe, hanem a magyar vállalatok esetében is a Szovjetunióra szálltak át a részvények. Ez történt például a Brassói Gumigyár, és a Magyar Vasútforgalmi Rt. esetében.

A nagyváradai Dreher-Haggenmacher Sörgyár esete azonban egészen más volt. A vállalat 50-50 százaléka a budapesti Pesti Hazai Első Takarékpénztár, és a kőbányai Dreher-Haggenmacher Sörgyár Rt. tulajdonában volt. 1945 januárjában a budapesti ostrom során a harcoló szovjet csapatok mögött megjelenő ún. „spekülönítmények” a magyar pénzüzetek páncéltermeit szisztematikusan kifosztották, elhurcolva azokból a műkincsekkel együtt a készpénzt és a részvénypaketteket is. Ekkor került a szovjetek kezébe a váradi sörgyár részvényeinek kb. 29 százaléka. Bár a főrészvényesek 1945-ben – a megfelelő törvényes úton – az „eltűnt” részvényeket megsemmisítették, és új részvényutalványokat állítottak ki, 1947 tavaszán a bukaresti Sovrombanktól értesítést kapott a nagyváradai vállalat vezetősége, hogy – úgymond hadizsákmány jogcímen – a szovjetek birtokába jutott, és most náluk található részvények jogán a bukaresti intézet magának igényli a tulajdonból folyó összes jogokat.⁸⁵ A nagyváradai sörgyár esete nem egyedi, ugyanis a szintén váradi Carmen Cípőgyár részvényei egy – igaz jelentéktelen – része az előbbi módon szintén a szovjetek birtokába került.

Látszólagos fordulat a CASBI-ügyben

Nékám Sándor – az MNSZ egyik vezetőjére hivatkozva – 1946. július 23-i jelentésében arról tájékoztatta a külügyminisztériumot, hogy a CASBI-törvény végrehajtási utasítása módosításának közzététele „a közeli napokra várható”.⁸⁶ Az ismeretlen informátor azonban túl derülátó volt: még hónapoknak kellett eltelnie, amíg a kérdéses jogszabály október 19-én valóban megjelent a Monitorul Oficialban. A korábbi CASBI-rendelkezéseket módosító 826. sz. törvény⁸⁷ azonban

⁸⁵ Lásd a 33. sz. dokumentumot.

⁸⁶ Lásd a 19. sz. dokumentumot.

⁸⁷ Lásd a 20. sz. dokumentumot.

továbbra is CASBI-ellenőrzés alatt hagyta a kereskedelmi és ipari vállalatokat, pénzintézeteket, pozitív változást csupán az jelentett, hogy kivették a CASBI-felügyelet alól a román állampolgárok személyes javait (városi és falusi ingatlanokat, házhelyeket, mezőgazdasági felszereléseket, kisebb háziipari üzemeket, falusi vállalkozásokat). Mélyrehatóbb változást a kérdésben ez az intézkedés sem hozott, ugyanis többek közt – a fisa-rendszerhez hasonlóan – igen körülményes, nehézkes utat írtak elő a javak felszabadítására.⁸⁸ Ráadásul e jogszabály még azokat a javakat is zár alá vette, amelyek valamilyen oknál fogva *addig* azt elkerülték. (A CASBI-törvény alapján ugyanis a vagyonbejelentési kötelezettség nem az érintett félre, hanem a hatóságokra hárult, így előfordult, hogy némelyek egy ideig „megúszták” vagyonuk zárolását.) Nem csoda, hogy a jogszabály megjelenése után – Erdélyből származó hírek szerint – a magyar kisebbségen „valóságos pánikhangulat” lett úrrá.

Iklódi Dezső – általa teljesen megbízhatónak tartott informátor értesülései hivatkozva⁸⁹ – azt jelentette, hogy a CASBI-t felügyelő Román Összekötő Bizottság vezetője, *Simon Oeriu* a jogszabályt *Groza* tudta nélkül készítette el, és a „megtévesztésével” hagyatta jóvá a minisztertanáccsal. Az egyelőre nem világos, hogy ez tudatos, félrevezető *kiszivárogtatás* volt-e, vagy pedig valóban a „magyarbarát” miniszterelnök kijátszásával készült el az újabb CASBI-törvény. Az azonban érthető, hogy a választások előtt egy hónappal megjelent jogszabályt *Groza* – tekintettel szövetségesének, a korábbi népszerűségéből sokat vesztett MNSZ-nek⁹⁰ a szereplésére – rendkívül károsnak tartotta.

88 A kiszálló tisztviselők azt követelték, hogy a tulajdonosok minden esetben számlálkkal, adásvételi szerződéssel igazolják ingóságuk tulajdonát, mert csak azokat a tulajdonokat oldották fel, amelyeket ily módon igazolni tudtak. Persze a CASBI-tisztviselők – ahogy az egyik korabeli beszámolóban olvasható – „kellő formában tudomására hozták a tulajdonosnak, azt is, hogy megfelelő sporc [sáp, megvesztegetés – V. G.] esetén másképpen is elintézhetik” az ügyet. Lásd *Iklódi Dezső* 1947. április 28-i jelentését, amelyben konkrét eseteket is említ. MOL-JGY bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek csomó, 292. o.

89 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 208/pol.-1946.

90 Bővebben lásd: Vincze Gábor: A Magyar Népi Szövetség válsága. *Magyar Kisebbség*, 1999. 2-3. sz. 398-431. o.

Az újabb CASBI-törvény tehát *továbbra is zár alatt* tartotta a magyarországi pénzintézeteket, vállalatokat, – annak ellenére, hogy a romániai SZEB helyettes elnöke *egészen másra kötelezte* a román kormányt. A jogszabály megjelenése *előtt* egy héttel, 1946. október 12-én átiratában *Ivan Z. Szuszajkov* vezérezredes tudomására hozta a román miniszterelnöknek, hogy „Magyarország és a magyar állampolgárok, valamint mindazok a fizikai és jogi személyek javai, melyek a Fegyverszüneti Egyezmény 8. szakaszának nyilvántartása és ellenőrzése alá estek, [...] *visszaadtnak* törvényes tulajdonosaiknak.”⁹¹ [Kiemelés V. G.]

A Szuszajkov-levél új helyzet elé állította az illetékes román hatóságokat, ugyanis most már meg kellett bírkozniuk azzal a feladattal, hogy miként lehet egyszerre megfelelni *Szuszajkov* utasításának, és továbbra is halogatni a magyarországi vagyonok visszaadását. Ezt a fogas kérdést végül *Simon Oeriu* oldotta meg. Konceptiója szerint a magyar vagyonokat csak azzal a *feltétellel* szolgáltatnák vissza, ha az érintett fizikai és jogi személyek igazolni tudják, hogy úgy 1944. szeptember 12-én, mint 1946 októberében, magyar állampolgároknak, illetve magyar jogi személyeknek tekinthetők, és az Egyesült Nemzetekkel, vagy Romániával szemben ellenséges magatartást nem tanúsítottak, azok érdekei ellen nem működtek, és az Egyesült Nemzetek, vagy Románia elleni háborúban valamely idegen állam hadseregében, vagy paramilitáris alakulataiban önkéntesként nem szolgáltak. *Oeriu* arra is felhívta a figyelmet, hogy „*legalaposabb vizsgálat* tárgyává teendő egy erre vonatkozólag lefolytatandó eljárás során, hogy a CASBI alól felszabadítandó magyar javakban nincsen-e burkolt német, vagy olasz érdekelttség?” Végül pedig arra utasította a hivatalokat, hogy „a felszabadítási és visszabocsátási eljárásnak *lehetőleg hosszadalmasnak és komplikáltnak kell lennie.*”⁹² [Kiemelések V. G.]

November folyamán *Oeriu* konceptiója alapján több jogszabálytervezet-változat is elkészült. A végleges szöveget – feltehetően a tanácskozásokon résztvevő MNSZ-szakértőnek köszönhetően – *Gyöngyössy István* követségi tanácsos is megismerhette. Jelentésében⁹³ arról

91 Lásd a 21. sz. dokumentumot.

92 *Ibid.*

93 Lásd a 22. sz. dokumentumot.

tájékoztatta a külügyminisztériumot, hogy az a magyarországi javakat sokkal kedvezőbb elbánásban részesíti, mint a román állampolgárok CASBI alá vont javait, ugyanis az első kategória javai visszabocsajtása „hivatalból történik”, ezzel szemben a román állampolgárok javainak feloldására – a korábbi gyakorlathoz hasonlóan – igen szigorú, és hosszadalmas eljárást írtak elő.⁹⁴ Ráadásul – *Iklódi Dezső* információi szerint – változatlanul fennállt az a tendencia, hogy a CASBI alatt álló javak feloldását lassítsák és ezáltal is lehetővé tegyék a *fait accompli*-k megteremtését.

November elején már egyértelműen látszott, hogy a román hatóságok – *Szusajkov* utasítása ellenére – magyarországi érdekeltek javait továbbra sem hajlandók azonnal föl szabadítani, ráadásul a kérdéses levelet igyekeznek titokban tartani. (Az ominózus levelet egyetlen romániai lap sem közölte, csupán a Zsidó Demokrata Népközösség kolozsvári hetilapja, az *Egység* utalt rá.⁹⁵) Ebben a helyzetben a budapesti külügyminisztérium nem látott más megoldást, mint hogy a *sajtó-kiszivárogtatás* eszközehez folyamodjon, ezzel remélvén színváltásra késztetni a román vezetést. November 12-én a tekintélyes napilap, a Magyar Nemzet első oldalán, öles betűkkel közölte: „A SZEB rendeletére visszaadják Romániában a lefoglalt magyar javakat”. A lap – forrásként a Reuters-re hivatkozva⁹⁶ – szinte teljes egészében leközi az ominózus levél szövegét, majd megjegyzi: „Ezzel a CASBI megszűnik, a zár alatt lévő javak visszakerülnek eredeti tulajdonosaikhoz [...] Az átirat értelmében a 826. számú CASBI-törvény is elveszíti jogalapját.” [Kiemelés V. G.] Hamarosan kiderült

94 Ezzel kapcsolatban Gyöngyössy jelentésében megjegyzte: „miután a magyar nemzeti vagyon tekintélyes hányadáról van szó, sürgős szükség van arra, hogy a magyar kormány részéről ez ügyben intervenció történjék, lehetőleg még a vonatkozó jogszabály megjelenése előtt. (Kiemelés V. G.) Ilyen intervencióra azonban nem került sor.

95 *Egység*, 1946. november 30. („A deportáltak nem kötelesek a CASBI-nál bejelenteni vagyonukat.”)

96 Másnap a hírt szinte minden jelentősebb politikai lap átvette, a kommunista Szabad Néptől a kiscgazda Kis Újságig. A szociáldemokrata Népszava azonban – ahelyett, hogy közölte volna a „szenzációs” hírt –, mintegy leleplezte laptársát, mivel hozta az MTI közleményét. A távirati iroda közölte ugyanis, hogy a Reuter Irodától nem származhat a *Szusajkov*-levél, ugyanis a nyugati hírügynökség kizárólagos magyarországi terjesztője az MTI, márpedig hozzájuk a fenti anyag nem érkezett be.

azonban, hogy szó sincs a CASBI megszüntetéséről, erről azonban már nem cikkezhetett a lap.

Úgy tűnik, *Groza* nem tudott arról, hogy a magyarországi közvélemény már tudomást szerzett a Szuszajkov-levélről. Különben nem követte volna el azt a hibát, hogy az MKP irányítása alá tartozó Szabadság kiküldött tudósítója, *Gömöri Endre* előtt kerek-perec *letagadta* a levél létezését.⁹⁷ *Gyöngyössy* követségi tanácsos egyik jelentésében ezt azzal magyarázta, hogy a miniszterelnök a választási előkészületekkel való elfoglaltsága közepette nem szerzett tudomást arról, hogy az átirat szövege ismeretessé vált Magyarországon, ráadásul belső utasításaikban maguk a CASBI-hatóságok is hivatkoznak rá.⁹⁸ Hozzá tehetnénk mindehhez, hogy az is nyilvánvaló: *Groza* a magyarokra vonatkozó intézkedést a saját érdekéért óhajtotta feltüntetni. Ezen törekvését *Nékám Sándor*, a Magyar Politikai Misszió 1946. november 28-án búcsúlátogatáson lévő vezetője is érzékelte, bár *Groza* ekkor – jószándékát demonstrálandó – azt is bejelentette, hogy kormánya bármikor kész a CASBI-ügyben közvetlen tárgyalásokat folytatni a magyar kormányval.⁹⁹

1946. november 30-án végre megjelent a Monitorul Oficialban – a hetek óta elkészült – 998. számú, (a 826. sz. törvény „egyes rendelkezéseit módosító”) törvény,¹⁰⁰ – melyet a magyar sajtó úgy harangozott be, hogy ez végre rendezni fogja a kérdést. Az elkövetkező hetek fejleményei mégis azt mutatták, hogy még ez a jogszabály sem „rendezte” a magyar vagyonok kérdését.

97 Lásd a 23. sz. dokumentumot. (Az interjút átvette a nagyváradi Népakarat november 24-i száma is.)

98 „A Román Összekötő Bizottság 1946. október 29-én kelt 26.106. sz. leirata alapján, amelynek tekintetbevételével már közöltük a következő utasításokat, tekintetbevétel továbbá I. Z. Susaicov vezérezredes 1946. október 12-én kelt 1212/S sz. alatt kibocsájtott, és az abszontisták, valamint a magyarok [sic!] tulajdonát képező vagyonok szabaddá tételére vonatkozó levelét, amely szerint »beszüntetendő az akármilyen nemzetiségű, román állampolgárságú deportáltak tulajdonát képező vagyonok leltározása és identifikálása«, ezennel tudomására hozzuk, hogy a rendelkezés úgy értelmezendő, hogy fenti leirat keltétől, tehát 1946. október 29-étől kezdődőleg azok a javak, amelyek leltározása és azonosítása be lett szüntetve, tulajdonosaik szabad rendelkezésére állanak...” (Kiemelés V. G.) MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 224/pol.-1946.

99 Fülöp-Vincze, 1998. 277-280. o.

100 Lásd a 25. sz. dokumentumot.

Mivel a magyar tulajdonosok szempontjából a 1998. sz. törvény is *előnytelen* volt, december 7-én a külügyminisztérium politikai osztálya – Groza november 28-i kijelentésére hivatkozva – utasította Gyöngyössy Istvánt, hogy jelentse be: a magyar kormány hajlandó kétoldalú tárgyalásba kezdeni a CASBI-kérdés rendezése céljából. Az osztály csatolt feljegyzésében azt is megjelölte, melyek volnának a tárgyalóbi-zottság által elfoglalandó elvi álláspont tekintetében a *maximális* követelmények: minden olyan addigi intézkedés, melyet a CASBI gondnokok hoztak (pl. alaptőkeemelés, bérbeadás stb.), hatályon kívül helyezendők.¹⁰¹ A románok azonban ismét csak a *halogatás* politikáját folytatták, és közölték, hogy a tárgyalások leghamarább csak 1947 január második felében kezdődhetnek meg.

Pedig a tárgyalások mielőbbi megkezdése igencsak sürgős lett volna a magyar fél számára. Iklódi Dezső követségi tanácsos információi szerint¹⁰² ugyanis 1946 végén tovább folyt a korábbi gyakorlat: a magyar magánvagyonok felszabadítását megpróbálták a román hatóságok a lehető legtovább elodáztatni, miközben a „bizonyos politikai csoportok” szempontjából fontosnak tartott vállalatokkal a feloldás feltételei – pontosabban annak ára – tekintetében igyekeztek meg-egyezni. Ez az ár pedig a CASBI-hatóságok és a különböző gazdasági/politikai csoportok elképzelése szerint részesedés-átengedés, bérleti szerződés, esetleg készpénzfizetés formájában jelentkezett. A „kiszemelt” vállalatok tulajdonosait azzal próbálták „megegyezésre” bírni, hogy az adott vállalat ügyének tárgyalását – a Szuszajkov-levél azon kitételére hivatkozva, miszerint, a hatóságoknak különösen ügyelni kell arra, nehogy rejtett olasz, vagy német érdekeltségeket is felszabadítsanak – igyekeztek húzni-halasztani. Ráadásul a CASBI-hatóságok 1946 végén *újabb törvénytervezetet* készítettek. Ez a magyarországi vagyonok felszabadítására könnyítő rendelkezéseket, míg az „abszentisták”, és a „vélelmezett ellenség” kategóriái esetében súlyosbításokat tartalmazott. Iklódi véleménye szerint – akinek sikerült a titokban tartott tervezetet megszereznie és áttanulmányoznia – a nyilvánvaló

101 Fülöp-Vincze, 1998. 282. o.

102 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 1946. december 27-i jelentés. (Az iktatószám a sérült iraton nem olvasható!)

fő cél az, hogy a magyar vagyonok felszabadítása előtt kötött ügyletek érvényben maradjanak.¹⁰³ Iklódi úgy tudta, hogy a tervezetet január közepén akarják a parlament elé terjeszteni, ezért azt javasolta egy december 31-i átiratában,¹⁰⁴ hogy a Magyar Politikai Misszió megbízott vezetőjén, Gyöngyössy Istvánon keresztül („aki lényeges befolyással bír a Magyar Népi Szövetség vezetésére és a Magyar Parlamenti Csoportra”) el kellene érni a tervezet törvényi szintre emelkedését, vagy legalább a sérelmes intézkedések enyhítését. A követségi tanácsos egy későbbi jelentéséből¹⁰⁵ kiderül, Groza közbeavatkozásának köszönhetően valóban sikerült ezt az újabb jogszabálytervezetet megtorpedózni.

1947. január 7-én bukaresti külképviselete útján a magyar kormány ismét közölte a román kormánnyal, hogy a CASBI-val kapcsolatos függő kérdéseket közvetlen tárgyalások útján óhajtja rendezni. Tíz nappal később – Groza kezdeményezésére – Simon Oeriu, a Román Összekötő Bizottság vezetője CASBI-ügyben értekezletet hívott össze, melyen rajta kívül jelen volt Gyöngyössy István, a magyar külképviselet megbízott vezetője és Iklódi követségi tanácsos, valamint Tarhon és Meliodeanu vezértitkárok (előbbi a CASBI-elnöke, utóbbi főigazgatója). A tárgyalások kedvező légkörben folytak¹⁰⁶, emiatt Gyöngyössy úgy vélte, hogy „legalábbis a magyar[országi] vonatkozású CASBI ügyek gyors liquidálása valóban szándéka a román kormánynak”. A megbeszélés eredményeként úgy tűnt: 1) A román kormány nem zárkózik el a magyar részről javasolt közvetlen tárgyalás elől; 2) A mezőgazdasági

103 Lásd a 26. sz. dokumentumot.

104 MOL-JGY bukaresti TÚK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek, 407. o. (Iklódi Dezső átirata Balogh Istvánnak, a Magyar Javak Bizottsága vezetőjének.)

105 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 33. doboz, 23/d csomó, 2/pol.-1947.

106 Ehhez hozzájárulhatott az is, hogy Gyöngyössy eleve kijelentette: a magyar kormány csak a magyar intézmények és állampolgárok javainak visszaadásáról kíván tárgyalni, a „vélelmezett ellenség” ügyét – mely román állampolgárok ügye, és így román belügy – csak figyelemmel kíséri, emellett pedig az ún. gestioval kapcsolatos felelősség kérdését nem feszegette, pedig a pénzügyminisztérium Külföldi Javak Osztályának a megbeszélések megkezdése előtt az volt az álláspontja, hogy „a magyar tárgyalódelegációnak igen nagy súlyt kell helyeznie a magyar vagyonokban bekövetkezett károkért emelendő kártérítési igények érvényesítésére.” A PüM irattára, 203.151/1946.IV/b. (Fülöp Mihály gyűjtése. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.)

ingatlanokat állampolgárságra való tekintet nélkül – még a „vélemezett ellenség” kategóriájába soroltaknak is – „a legrövidebb időn belül” visszabocsájtják; 3) Ha a magyar kormány, vagy a Magyar Politikai Misszió egy adott vállalat, pénzintézmény ügyét soron kívül el szeretné intéztetni, „a CASBI illetékesei készséggel a rendelkezésre állnak”; 4) A magyar javak visszabocsájtásának egyetlen kritériuma a magyar állampolgárság igazolása lesz, melyet minden magyar hatóság, vagy a Magyar Misszió kiadhat. Az affiliációknál, leányvállalatoknál stb. elegendő lesz, ha a magyar hatóságok igazolják az illető vállalat Magyarországon való bejegyzését és azt, hogy nincs német, vagy olasz érdekeltség benne; 5) Az ipari, kereskedelmi vállalatoknál a visszabocsájtás egyszerűen a felügyelet megszűnte által történik, vagy az is lehetséges, hogy egy rendkívüli közgyűlés lecseréli a CASBI által felállított igazgatóságot; 6) A CASBI további bérbeadásokat nem hagy jóvá.¹⁰⁷

Hamarosan kiderült azonban, hogy a románok *visszaléptek* a január 7-i ígéreteiktől. Egyfelől *Oeriu* a mezőgazdasági ingatlanokkal kapcsolatban tett ígérését *visszavonta* – arra való hivatkozással, hogy az érvényben lévő 1923-as alkotmány rendelkezései szerint Romániában idegen állampolgár nem rendelkezhet mezőgazdasági ingatlannal. Másfelől visszakoztak az állampolgárság megítélésének kérdésében is.¹⁰⁸ Emellett tovább folyt a CASBI-zár alá helyezett vállalatok bérbeadása,¹⁰⁹ (sokszor a Szuszajkov-levél keltét megelőző időpontra antedatálták a bérleti szerződéseket), a kétoldalú tárgyalások megkez-

107 Lásd a 27. sz. dokumentumot.

108 A nézeteltérés amiatt keletkezett, hogy azokat személyeket, akik a második bécsi döntés után a trianoni Magyarország területére költöztek – és *azelőtt román állampolgárok voltak* –, nem akarták azon kedvező elbánásba részesíteni a zárolt javaik visszaszolgáltatása kapcsán, mint azokat, akik 1940. augusztus 30. előtt is magyar állampolgárok voltak. Gyöngyössi értesülései szerint az előbbi kategóriába tartozó érdekeltek ügyeiben a CASBI „kivétel nélkül kedvezőtlen döntést hoz azon az alapon, hogy az illetők *nyilvánvalóan politikai bűnösök*, [!] mert különben visszatértek volna Romániába.” (MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 27/pol.-1947.)

109 A CASBI egyik vezetője, P. Tarhon azt állította egy tanácskozáson, hogy 1947 áprilisáig mintegy 20 ezer vagyont mentettek fel a zár alól, csak hogy azt is bevallozza, csupán elvi döntés született, *a végrehajtása még nem kezdődött el.* (Lásd a 31. sz. dokumentumot.)

dését pedig a román hatóságok különféle ürüggyekkel tovább *halogatták*. *Hernád István*, a Pénzügyminisztérium Külföldön Károsultak Ügyosztályának vezetője is olyan bizalmas információkhoz jutott 1947 március elején Bukarestben, miszerint a román kormány egyrészt meg akarja tartani a vállalati ügyvitel (kezelés) során beállt – román szemszögből előnyös – változásokat, sőt, ha lehet, egyes vállalatokat romániai (nyilvánvalóan baloldali) pártoknak szeretnének juttatni.¹¹⁰

Közvetlen magyar-román tárgyalások

1947. április 8-án külképviseletünk értesítette a külügyminisztériumot, hogy Bukarest hosszas halogatás után beleegyezett a kétoldalú tárgyalások megkezdésébe.

Magyar részről a tárgyalás alapelveit jórészt a pénzügyminisztérium által kidolgozott irányelvek szabták meg. Eszerint az *elérendő maximum* a CASBI-felügyelet alá vont javak „általános és feltétel nélküli rendelkezéssel” történő visszabocsajtása tulajdonosaiknak, emellett pedig a felügyelők az átvételi leltár alapján kötelesek visszabocsajtani a javakat, kötelesek ügyvezetésükről elszámolni, valamint a CASBI által kinevezett vállalati vezetőség összes határozata, rendelkezése hatályon kívül helyezendők. A minimális követelmény pedig az, hogy „a magyar és román kormányok együttesen, közös egyetértéssel állapítják meg a magyar javak visszaadásának módozatait.”¹¹¹ Amint a tárgyalások menetéből kitetszik, a fenti elvekhez a delegáció igyekezett is tartania magát. A magyar részről összeállított *tárgyalási anyag* többek közt a CASBI-zár alóli feloldás egyszerűsítését, és a CASBI zárlat alatt történt vállalati ügykezelés (gestio) alatt történt intézkedések kérdésének rendezését taglalta, beleértve a felelősség és a kártérítési kötelezettség kérdését is.¹¹²

110 MOLJGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, sz. n. *Hernád István* 1947. március 29-i jelentése a romániai újtjáról.

111 MOLJGY román admin., XIX-J-1-k, 33. doboz, 23/d csomó, sz. n.

112 Kezdetől fogva volt azonban egy *kényes kérdés*, melyet a magyar delegáció nem akart megbolygatni: a szorosán vett CASBI-anyagon kívül álló, ún. vélelmezett ellenség kategóriájába eső román állampolgárok ügye, melynek tárgyalásától előre tudható volt, hogy *a román hatóságok mereven elzárkóznak*.

Április 21-én a *Bolgár Elek* rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter vezette magyar delegáció,¹¹³ valamint a *Ion Cristu*-vezette román tárgyalóküldöttség végre megkezdte a tárgyalásokat. Az az első napokban világossá vált a magyar fél számára, hogy a román partner néhány kisebb kérdésben hajlandó engedni (így például ellenvetés nélkül elfogadták azokat a magyar javaslatokat, melyek a zárolt javak visszabocsájtásához szükséges eljárások leegyszerűsítésére, a határidő lerövidítésére irányultak), csak hogy a kardinális kérdésekben „megmerevedtek a frontok”. Román részről többek közt semmiféle *kártérítési igény nem voltak hajlandóak elismerni*. A román bizottság vezetője, *Cristu* ezzel kapcsolatban így érvelt: „Nem lehet kívánni, hogy azért, mert egyes CASBI tisztviselők hibát követtek el, vagy hatáskörüket túllépték, emiatt törvényt kelljen hozni, vagy konventioba iktatni, hogy egy rossz gestiot csináltak”.¹¹⁴ Különben is – tette hozzá – a román delegáció vezetője, az okozott károk a háborús eseményekkel vannak kapcsolatban, tehát a román állam kártérítési felelősséggel nem tartozik.

Amint nyilvánvalóvá vált, hogy a két félnek bizonyos kérdésekben homlokegyenest eltérő az álláspontja, a tárgyalások – épp a miniszterelnök magyarországi látogatása idején¹¹⁵ – elakadtak. A megrekedt tárgyalásokat csak a Budapestről visszatért *Groza* közbeavatkozásával sikerült tovább folytatni, aki az elnökletével megtartott ülésen igyekezett néhány engedményt tenni a magyar fél számára. Így többek közt kijelentette, hogy jöllehet elvileg minden kártérítési igény kénytelen visszautasítani, mégis, a Szuszajkov-levél (1946. október 12.) után keletkezett károkért hajlandó felelősséget vállalni. Emellett az ún. kisegzisztenciák részére a CASBI-gondnok elleni kártérítési lehetőséget is hajlandó biztosítani. Az ígéretei azonban – mint már másnap

113 A delegációnak több olyan személy is tagja volt, akik korábban, vagy a későbbi vagyoni tárgyalásokon részt vettek. (Többek közt Gyöngyössi István, a követség ideiglenes vezetője, Hernád István a pénzügy-, Vitányi Béla az igazságügy-, Warga Gerzson és Takácsy Miklós a külügyminisztérium részéről, valamint Torday Lajos az MNB-től.)

114 MOL-JGY bukaresti TÚK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek csomó, feljegyzés a CASBI tárgyalás 1947. április 28-i, 3. üléséről.

115 *Groza* népes delegáció kíséretében 1947. május 2-5. közt tárgyalt Budapesten.

kiderült – nem sokat értek, ugyanis a román delegáció *a miniszterelnök által kidolgozott irányelveket elutasította.*

Miközben Bukarestben folytak az alkudozások, azalatt Budapesten a Magyar Kommunista Párt összehívott egy ad hoc megbeszélést, ahol a CASBI-tárgyalásokkal kapcsolatban többek közt az az álláspont alakult ki, hogy a GYOSZ véleményével ellentétben nem kell forszírozni az iparvállalatok, pénzintézetek kapcsán fölmerülő kártérítést, ezzel szemben „elérendő volna az, hogy a kisemberek már most kártérítést kaphassanak.”¹¹⁶ Az MKP álláspontja jól jelzi egyfelől azt, hogy a *magyar vezetés részéről nem alakult ki egységes álláspont* a CASBI-kérdéssel kapcsolatban. Másfelől azonban az is látható, hogy míg az RKP a magyar vagyonok visszaszolgáltatásával kapcsolatban egy „nemzeti” vonalat követett (tehát a jobboldali, nacionalista körök álláspontját osztotta), addig az MKP „engedékenyebb” politikát folytatott. Hogy ez utóbbinak a romániai vagyonok kérdéséhez való hozzáállása amilyen következménnyel járt, az majd a magyar álláspont 1948–53 közötti megváltozása során válik világossá.

Hosszas vita és huzavona után végül 1947. május 16-án Bukarestben sor került egy ún. Protocole (diplomáciai jegyzőkönyv) aláírására. A jegyzőkönyv¹¹⁷ azonban jól mutatta, hogy a három hetes tárgyalások után melyek azok a pontok, ahol homlokegyenest *eltérő* a két fél álláspontja. A 4. cikk 2. pontja, valamint az 5. cikk két változatban készült el. Az első esetben csupán kisebb eltérés volt a magyar és román változat közt, tekintetben, hogy a CASBI-zár alatt bérbe adott vállalat bérlője a felszabadulás után mely esetben jogosult *kártalanításra*. A másik esetben azonban jóval nagyobb volt a különbség. Bár a magyar fél meglehetősen enyhén fogalmazott¹¹⁸ akkor, amikor azt javasolta, hogy „gyorsított eljárást kell bevezetni” abból a célból, hogy az érintett fizikai személyek érvényesíthessék kártérítési igényüket

116 MOLJGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, sz. n. (Gyöngyössy István 1947. május 3-i, Bolgár Elekhez írott levele.)

117 Lásd a 35. sz. dokumentumot.

118 A Pénzügyminisztérium Külföldön Károsultak Ügyosztálya eleve elfogadhatatlannak tartotta a magyar delegáció javaslatát, mivel az volt a véleménye, hogy túl „puha” a megfogalmazás. (PüM irattára, 1947. június 10-i feljegyzése Gyöngyösi János külügyminiszter számára. Fülöp Mihály gyűjtése.)

azon CASBI-gondnokokkal szemben, akik szándékosan, vagy „vétkes gondatlanság által” kárt okoztak az eredeti tulajdonosnak, ám a román fél még ennél is „lejjebb tette a mércét”. Álláspontja szerint ugyanis csupán egy „később megállapítandó” gyorsított eljárás útján lenne lehetőség a bűnvádi eljárásra. Emellett a felek a mezőgazdasági ingatlanok kérdésében sem tudtak közös nevezőre jutni. Ebben az esetben a magyar delegáció annyi „kedvezményt” ki tudott csikarni, hogy egy *bizalmas záradékban* a román delegáció vezetője, *Ion Cristu* kijelentette: a román kormány „jóakarattal fogja elbírálni azoknak a magyar állampolgároknak a helyzetét, akiknek a mezőgazdasági ingatlanait a CASBI zár alól feloldották”, ráadásul – az 1931-es sinaiai egyezmény¹¹⁹ bizalmas záradékának mintájára – lehetőséget adnak arra, hogy hat éven belül a magyar állampolgárok értékesítsék ingatlanaikat. (A kormány állítólag azt is kilátásba helyezte, hogy egy későbbi időpontban hajlandó lesz erről a kérdéstről is tárgyalásokat folytatni¹²⁰ – csakhogy ezeknek az ingatlanoknak tekintélyes hányadát addigra már ki is sajátították. Ebben a kérdésben aztán az elkövetkező hónapokban-években nem is sikerült dűlőre jutnia a két félnek. Bármennyi ígéret hangzott is el román részről arra vonatkozólag, hogy visszabocsájtják a zárolt földbirtokokat – melyek az esetek túlnyomó többségében néhány hektár nagyságúak voltak –, erre sohasem került sor, ugyanis a hatóságok a zár alóli szabadulás után rögtön *kisajátították* azokat, kártérítésről pedig hallani sem akartak.¹²¹)

119 A Magyarország és Románia között Sinaiában 1931. augusztus 12-én megkötött letelepedési, kereskedelmi és hajózási egyezményről van szó. Szövegét lásd: MOL-JGY bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 41. doboz, kimutatások, jegyzőkönyvek, feljegyzések csomó.

120 Lásd Fáy-Halász Gedeon követségi titkár május 3-i, telefonon leadott jelentését. MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 2016/pol.-1947.

121 A Földművelésügyi Minisztérium 1949-es nyilvántartása szerint mintegy 5 800 személy rendelkezett 50 hektár alatti birtokkal, melyek összterülete meghaladta a 31 ezer hektárt. Ennek értékét az FM-ben mintegy 36 millió forintra becsülték. 50 hektárnál nagyobb földtulajdonnal 62 egyén rendelkezett, birtokuk összterülete több, mint 27 ezer hektár volt, összértéküket 33 millió forintra taksálták. Lásd: MOL-GL, XIX-L-1-k, PüM Nk 225. doboz, sz. n. (Az 1945-ös földreform magyarellenes végrehajtására bővebben lásd a Magyar Kisebbség 1996/4. számában közölt tanulmányunkat: *Gazdaságpolitika, vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében.*)

A román kormány megbízottja a bizalmas záradékban eredetileg *kötelezettséget vállalt* arra, hogy hat héten belül jóváhagyják, és ratifikálják a jegyzőkönyvet – ám a budapesti vezetés nagy megrökönyödésére – erre még sem került sor. Ráadásul az ipari és kereskedelmi minisztérium újjászervezésére vonatkozó – az 1947. április 19-i Monitorul Oficialban megjelent – törvény¹²² lehetővé tette, hogy több száz vállalathoz – köztük olyan magyar vállalatokhoz is melyeket a CASBI alól felszabadítottak –, *felügyelő-gondnokokat* rendelt ki. Ezek pedig számos esetben olyan intézkedéseket fogantatosítottak, melyek ezen iparvállalatok érdekeit alapjában sértették, a magyar tulajdonosok rendelkezési jogát, valamint vagyonállagukat veszélyeztették. Arra is volt példa, – többek közt a Magyar Cukoripar Rt. érdekkörébe tartozó Indumin S.A. esetében, melynek tulajdonában voltak a marosvásárhelyi és botfalusi cukorgyárak –, hogy a CASBI alóli felszabadulás után kinevezett felügyelő-gondnok a vállalat több igazgatósági tagját és igazgatóját egyszerűen *eltávolítottatta* a munkahelyéről. Gyöngyössy István egyik jelentésében aggódva jegyezte meg, hogy félt: „a gondnokolt vállalat a CASBI alóli felszabadulás után is még legalább további egy évig teljes román hatósági ellenőrzés és irányítás alatt marad.”¹²³

A román fél halogató magatartása miatt *Iklódi Dezső* követségi tanácsos külügyminisztere utasítására kihallgatást kért a román miniszterelnöktől. A július 5-i megbeszélésen Groza meglepő kijelentést tett: közölte a magyar követségi tanácsossal, hogy „Gheorghiu-Dej nemzetgazdasági- és Pătrășcanu igazságügyminiszterek határozottan *ellenzik* a CASBI-kérdés magyar vonatkozásainak államközi tárgyalások útján való rendezését, és a magyar javak feloldási módját egyoldalúan (unilateral), törvény útján kívánják szabályozni. Miután ő, – Groza – a Protocole további tárgyalására és életbeléptetésére vonatkozó álláspontját a két miniszter teljesen merev állásfoglalásával

122 A törvény tulajdonképpen a két főhatóság: a neoliberaisok által vezetett Pénzügyminisztérium és a kommunisták által uralt Ipari és Kereskedelmi Minisztérium közti pozícióharc egyik állomása volt. A törvény következményeképpen a Gheorghiu-Dej-vezette ipari és kereskedelmi minisztérium (újabb nevén Nemzetgazdasági Minisztérium) megkapta többek közt az ár- és bérügyek, valamint a külkereskedelem irányításának jogát.

123 MOL-JGY román TUK, XIX-J-1-j, 37. doboz, 23/g csomó, 107/pol.-1947.

szemben keresztülvinni nem tudta, kénytelen volt hozzájárulni az elintézés ily módjához.”¹²⁴ [Kiemelés V. G.] *Groza* állítását megerősíteni látszik *Ion Cristu* közlése is, miszerint a CASBI-ügyek intézése a külügyminisztériumtól gyakorlatilag átkerült a nemzetgazdasági, és igazságügyi miniszterek hatáskörébe.¹²⁵ Egy pár nappal későbbi beszélgetésben *Groza* ismét amiatt „panaszkodott” a magyar diplomatának, hogy „a CASBI-ügyekben is az összes pártok, még saját pártja az Ekésfront is ellene foglalt állást.”¹²⁶ Ez a közlés (még ha egyfajta *felelősség-áthárítás* is lehet a háttérben) azért érdekes, mert megerősíti azokat a korabeli véleményeket, miszerint a CASBI-kérdés, illetve a magyar vagyonok rendezése *egyik legnagyobb ellenzője* éppen az RKP vezetése volt.¹²⁷)

A bukaresti Magyar Politikai Misszió július elején szerzett tudomást arról, hogy a román minisztertanács a Protocole-t – melyet a magyar minisztertanács június 13-án jóváhagyott – *nem hajlandó ratifikálni*, és a CASBI-kérdést belső törvényhozási úton kívánja rendezni, sőt, a vonatkozó törvényjavaslat már el is készült. A törvénytervezet több lényeges pontban *eltért* a május 16-i jegyzőkönyv szövegétől. Így például nem állapított meg határidőt a CASBI-hoz benyújtott kérelmek elintézésére, illetve a döntések végrehajtására; *Groza* szóbeli ígérete ellenére az állampolgársági kérdésben továbbra is a román álláspont érvényesült; a magyar közalkalmazottak (akik

124 MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, 131/pol.-1947.

125 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 132/pol.-1947. (Cristut támasztja alá Tătărescu külügyminiszter azon közlése is, miszerint a CASBI-ügyeket *Groza* kivette a kezéből. Lásd Iklódi Dezső 1947. július 8-ai, 134/pol. sz. jelentését. Bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 40. doboz, általános CASBI-ügyek csomó, 249-250. o.) Mindazonáltal megjegyezzük, hogy a CASBI felügyeletét *hivatalosan* továbbra is a Román Összekötő Bizottság látta el.

126 Fülöp-Vince, 340. o.

127 Ugyancsak erre utal a Gyöngyössy június 10-i jelentése is. Vasile Luca – a pártvezetés egyik erős embere – ugyanis kijelentette a magyar diplomáciai képviselő vezetőjének, hogy „*Groza* miniszterelnök *komoly balfogást követett el*”, amikor ígéretet tett a magyar delegáció elnökének, Bolgár Eleknek arra, hogy a magyar állampolgárok CASBI ügyére vonatkozó eljárást fogják alkalmazni a román állampolgárságú magyarokkal szemben is. Az elutasítást azzal indokolta, hogy „A magyar államnak nincs joga arra, hogy eképpen román belügyekbe avatkozzék [...] és hiba volt *Grozától*, hogy ezt a beavatkozást vissza nem utasította.” (MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 105/pol.-1947.)

1940–44 közt Észak-Erdélyben szolgáltak, majd visszatértek Magyarországra) kötelesek állampolgárságukat igazolni.¹²⁸

Miután a fenti információk eljutottak a magyar Külügyminisztériumba, szóbeli jegyzékben arra kérték a román kormányt, hogy „vessen véget a CASBI problémáival kapcsolatos egyoldalú megoldást kereső terveinek”, emellett pedig Budapest a vitás kérdések tekintetében újabb tárgyalást javasolt.¹²⁹ Bukarestben azonban – a budapesti kéréssel ellentétben – nem a ratifikációs eljárás kezdődött el, hanem egy új CASBI-jogszabály kidolgozása. Ezzel a munkával *Laufer Ernőt*, a miniszterelnökség jogügyi tanácsosát bízták meg, aki kikérte *Groza, Cristu*, valamint *Gheorghe Gheorghiu-Dej* és *Lucrețiu Pătrășcanu* véleményét is a kérdéses ügyben. Utóbbiak a *Lauferrel* történő megbeszélés során – *Iklódi Dezső* információi szerint – igen szűkkeblű nacionalista álláspontot foglaltak el a CASBI-kérdés, illetve a Protocole-ban rögzített megállapodás ügyében.¹³⁰

Amikor a magyar Külügyminisztériumnak tudomására jutott, hogy a román fél a diplomáciai jegyzőkönyv ratifikálása helyett új CASBI-jogszabályt készít elő, – próbálván menteni a menthetőt – legalább azt igyekezett elérni, hogy a készülő törvénytervezet szövegezésénél bizonyos magyar szempontok is érvényesüljenek. A budapesti külügyi vezetés ugyanis értesült arról, hogy *Iklódi Dezső* igen jó viszonyban van *Lauferrel*,¹³¹ és ezért – természetesen nem hivatalos jelleggel –, a követségi tanácsos részt vehet a tervezet szövegezési munkálataiban. Persze a magyar érdekek képviselésére kevés lehetőség nyílt, mert *Laufernek* figyelembe kellett venni *Gheorghiu-Dej* és *Pătrășcanu* észrevételeit is, ezért csak néhány kisebb részengedményt lehetett kicsikarni. Így például sikerült elérni, hogy a visszatért magyar köztisztviselők állampolgárságát ugyanolyan módon igazolják, mint a magánszemélyekét. Néhány, olyan új rendelkezés is bekerült azonban a tervezetbe, amely nem szerepelt a diplomáciai jegyzőkönyvben. Így azoknak a

128 PIL MKP külpol. o., 274. fond, 10/73. ó. e., 288/pol/res.-1947.

129 Fülöp-Vince, 1998. 341. o.

130 Dej és Pătrășcanu kifogásait a Protocole-lal szemben lásd: MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 140/pol.-1947.

131 Iklódi az augusztus 7-i jelentésében megjegyzi, hogy Laufer talán *ellenszolgáltatást remélve* olyan előzékeny vele a megbeszéléseken...

személyeknek a javait, akiket a romániai népbíróságok elítéltek, nem oldják fel a CASBI alól. *Iklódi* ezt nem is kifogásolta, pedig tudhatta, hogy a kolozsvári népbíróságon elítélt több száz magyar vádlott nagy része a magyarelleses román sovinizmus áldozata volt.¹³² Ugyancsak új rendelkezés volt az is, miszerint a feloldott javak tulajdonosait ért károkért való felelősséget egy későbbi törvény fogja szabályozni. (Ilyen jogszabály azonban nem jelent meg.) A két kommunista vezetőnek köszönhetően számos egyéb, igen hátrányos változtatás is bekerült a tervezetbe. Például *Gheorghiu-Dej* hajthatatlansága miatt nem sikerült a különböző határidőket lerövidíteni, (ez azért lett volna fontos, hogy a javak visszaszolgáltatását ne lehessen még hosszú hónapokig elodáztatni) ezen kívül a felszabadított vállalatok adóhátralékának rendezésére a Protocole-ban engedélyezett halasztási kedvezmény teljesen elmaradt.

Bármennyire is rossz volt a május 16-i jegyzőkönyv szövegéhez képest az új tervezet szövege, mégis csak jobbnak tűnt, mint a korábbi CASBI-jogszabályok, és már csak ezért is fontos volt, hogy az mihamarább napvilágot lásson. Ezért *Iklódi* augusztus közepén fölkereste *Grozát*, hogy egyfelől megsürgesse a jogszabály életbeléptetését, másfelől pedig „megkeményítse gerincét” *Pătrășcanu* várható ellenvetésével szemben. Közbenjárása és sürgetései ellenére azonban csupán 1947. szeptember 20-án került a román parlament elé a törvénytervezet, melyet két nappal később el is fogadtak. A tervezet nagyjából azonos volt az *Iklódi* és *Lauffer* egyeztetésekképpen létrejött szövegtervezettel¹³³ – egy lényeges különbséggel: az elfogadott törvényből teljesen kimaradt a tervezet 15. szakasza, amely kilátásba helyezte, hogy az okozott károkért való felelősséget egy későbbi törvény fogja szabályozni.¹³⁴

132 A 8 csoportos per döntő részben koncepciós jellegűnek tekinthető, melyet többek közt az is jelez, hogy az 502 elítélt közül 445 volt magyar. A kolozsvári népbírósági perekről lásd Nékám Sándor 1946. április 14-i jelentését, és a vonatkozó jegyzeteket. Fülöp-Vincze, 174-182. o.

133 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 152/pol.-1947.

134 Lásd a 41. sz. dokumentumot. Fáy-Halász Gedeon követségi titkárnak azt állította Groza, hogy a törvénytervezet csak az ő „esélyes közbenjárására” jött létre, és a kártérítésre vonatkozó szakaszt „semmiképp sem lehetett volna elfogadtatni, mivel az precedenst jelent”. A jelentést lásd: MOL-JGY, bukaresti TÚK, XIX-J-33-a, 40. doboz, CASBI általános iratok csomó, 180/pol. 1947.

Nem elég hogy magyar szempontból egy meglehetősen rossz törvényt fogadott el – az immár a kommunisták által dominált – parlament, ráadásul az elfogadott jogszabály csak majd’ egy hónap késéssel, október 13-án jelent meg a Monitorul Oficialban. *Gyöngyössy István*, a magyar külképviselet ideiglenes vezetője a külügyminisztériumnak küldött jelentésében – „jól informált helyről” származó értesülésére hivatkozva –, azt állította, hogy a feltűnő késedelem „nem technikai okokból állott elő, hanem azok a gazdasági körök, melyek a CASBI felügyelet alatt álló magyar javak haszonélvezői, és a CASBI kérdés Protocole helyett törvény útján való rendezését is szorgalmazták, követnek el minden lehetőt atekintetben, hogy az új törvény közzétételét késleltessék, és ezáltal is kitolják a javak visszabocsátását.”¹³⁵ (Amikor *Gyöngyössy* erre a késlekedésre felhívta *Groza* figyelmét, ő megdöbbenéssel vette azt tudomásul. Persze ez a dörzsölt politikus részéről lehetett egyszerű képmutatás is, de az sem kizárt, hogy tényleg a háta mögött szabotálták a jogszabály kihirdetését.)

A 333. sz. törvény tehát végül – legalábbis elvben – elindította a különböző kategóriájú magyar vagyonok CASBI alól történő felszabadításának folyamatát, (és emellett arra is lehetőség nyílt, hogy a magyar állampolgárok kiszállítsák a Romániában maradt ingóságait Magyarországra.) Hamarosan kiderült azonban, hogy *a törvény betűje, és a gyakorlat fedik egymást.*

Mialatt a magyar fél elkeseredett alkudozásokat folytatott a román partnerrel a magyar vagyonok felszabadítása érdekében, a román gazdasági életben *alapvető változások* történtek. Az 1946 novemberi, csalásokkal megnyert választások után az RKP-nak a gazdasági élet irányításában is egyre nagyobb lett a súlya. (Bár a pénzügyi kormányzat 1947 novemberig a neoliberaisok kezében volt.) A kommunista párt súlyának növekedése jól lemérhető a hitelpolitika, és a gazdaság-irányítás megváltoztatásán is.

A hitelélet újjászervezése felé az első lépést a Román Nemzeti Bank államosításával (1946. december 20.) tették meg. Az államosítási törvény egyrészt a neoliberais vezetés alatt álló pénzügyminisztérium

135 MOLJGY román admin., XIX-J-1-k, 37. doboz, 23/g csomó, 187/pol.-1947.

fennhatósága alól a kommunista befolyás alatt álló Gazdasági Főtanács ellenőrzése alá rendelte a bukaresti jegybankot, másrészt *kiterjesztette* annak ellenőrzési jogát az összes bankra és hitelintézetre, – valamint bármely olyan ipari vállalatra, amely egy hitelintézettől kölcsönt kapott. A magánbankok aktív hitelnyújtó szerepét *megszüntették*, feladatuk a Román Állami Bank és a hiteligénylők közötti közvetítésre szűkölt.

A kommunista párt 1947 elején a Nagy Nemzetgyűlés elé terjesztette az Ipari Hivatalok felállításáról szóló törvénytervezetét. A tervezet – mely tulajdonképpen a Román Állami Bank államosítása folytatásának tekinthető – hangsúlyozta, hogy a hivatalok a kapitalista gazdaság szerkezetében működnek, az iparvállalatok *magántulajdonban* maradnak, nincs szó kisajátításról, államosításról. Azt is kimondta, hogy a vállalatok veszteségei, illetve nyereségei a hivatal csatornáin, az iparág érdekeinek megfelelően kerülnek elosztásra. A vállalatok tulajdonosai részt vehetnek az egyes hivatalok igazgatótanácsi ülésein, – de az állam képviselőivel szemben kisebbségben vannak. Mindent összevetve az ipari hivatalok fölállítására a magánvállalatok *állami ellenőrzését* volt hivatott szolgálni.

A jogszabálytervezetet a romániai GYOSZ és a kormánykoalíció egyik tagja, a neoliberais párt élesen támadta, ezért azt ideiglenesen visszavonták, azonban az ipari és kereskedelmi minisztérium átalakítása után, gyakorlatilag változatlan szöveggel terjesztették a nemzetgyűlés elé, amely azt – a történelmi pártok képviselőinek ellenszavazatával – 1947. május 24-én elfogadta. Az év végéig 14 ipari hivatalt állítottak föl, melyhez mintegy 750 vállalat, az egyes iparágak kapacitásának mintegy 80 százaléka tartozott. Természetesen az ipari hivatalok *ellenőrzésük alá vonták* a még külföldi kézben lévő nagyobb vállalatokat is. Az ipari hivatalok létrehozása már *az államosítás egy sajátos formájának* tekinthető, ugyanis egyfelől a vállalati részvények szabad adásvétele megszűnt, másfelől pedig a hivatalok döntöttek az azonos termékcsoporthoz előállító vállalatok termelési, értékesítési tevékenységéről, gyakorlatilag a teljes termelési folyamatot ellenőrizték, ráadásul miközben az irányítás az állam kezébe került, a magánvállalat vezetőjét tették felelőssé a termelés folytatásáért.¹³⁶ Ezért

aztán a magánvállalatok vezetői kénytelenek voltak megtanulni a gúzsba kötve táncolás művészetét.

A hitelélet fölötti ellenőrzés 1947 őszén tovább szigorodott, ugyanis a Groza-kormány elhatározta a pénzintézetek *kényszer-fuzionáltatását* és néhány nagybank keretébe történő „tömörítését”.¹³⁷ *Medgyessy Béla*, a bukaresti kereskedelmi kirendeltség vezetője még október 5-én értesítette a külügyminisztériumot arról, hogy információi szerint az *irányított gazdálkodásra való áttérés* jeleként a román hatóságok össze fogják vonni a bankokat, a visszaleszámítolási hitelben részesülők számát huszonnégyben fogják korlátozni, amelyből nyolc állami és tizenhat magántőkével működő lesz – köztük a kolozsvári Erdélyi Bank.¹³⁸ (*Gyöngyössy István* információja szerint a román illetékesek az addig az MNSZ érdekeltségébe tartozó Transylvania Bankot kívánták fenntartani Erdélyben, talán ezzel magyarázható, hogy korabeli lapinformációk¹³⁹ szerint 1947. október 18-án az erdélyi magyar pénzintézetek Kolozsváron értekezletet tartó vezetői elhatározták, hogy a Transylvania Bank vezetésével egy *magyar bankkonzorciumot* hoznak létre.)

1947 őszén néhány pénzintézetet *főlszabadítottak* a CASBI-zár alól, bár 1948 elején több kisebb bank (Szatmári Kereskedelmi Bank, Erdélyi Kereskedelmi Bank stb.) *még mindig CASBI-felügyelet alatt* volt. Meg kell jegyezzük, hogy a magyarországi pénzügyi szakemberek információi szerint a CASBI-zár alá helyezett észak-erdélyi pénzintézetek egy része (például: a kolozsvári székhelyű Erdélyi Leszámítoló és Pénzváltó Bank, valamint szatmári, váradi és marosvásárhelyi

136 Réti Tamás: *A román tervgazdaság kialakulása 1944–1956*. I. rész. Budapest, 1986., gépelt kézirat, 149. o. (SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, Ms. 2898.)

137 Magyarországon ekkor már megtörtént a nagybankok államosítása (a törvényt 1947. szeptember 29-én fogadta el az országgyűlés), ezért az ezt követő tárgyalásokon a magyarországi érvekészlet kiegészülhetett azzal, hogy a magyarországi érdekeltségű erdélyi pénzintézetek (értéküket a pénzügyminisztérium illetékesei 1948 februárjában mintegy 8 millió dollárra becsülték) már nem „kizsákmányoló tőkések” tulajdonai, hanem a „népi demokratikus magyar állam” vagyonáról van szó. (MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 20 doboz, 23/d csomó, 900/pol.-1948.)

138 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 2. doboz, 3/c csomó, sz. n.

139 Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1953*. JATE – TLA, Szeged – Budapest, 1994. 61. o.

fiókjai) a második világháború után gyakorlatilag már nem fejtett ki üzleti tevékenységet, a zárlattól függetlenül *vegetált*, a tisztviselőiket is csak nagy nehézségekkel tudták fizetni.¹⁴⁰

A fölszabadult pénzügyintézetek vezetőinek, tulajdonosainak nem csak a kényszerfuzionáltatáson keresztüli esetleges *felszámolás veszélyével* kellett szembenéznie, hanem azzal is, hogy a magas infláció, majd az 1947. augusztus 15-i pénzügyi stabilizáció (a pénzreform alapján 20 ezer régi lej ért 1 újat) a saját tőkéjüktől úgyszólván *megfosztotta* az intézeteket. Ráadásul a Román Állami Bank a magyar pénzügyintézetek csak *egy részének*, például az Erdélyi Banknak, a Bihar megyei Takarékpénztárnak, a Mezőgazdasági Banknak biztosított visszszámítási hitelkeretet. (Utóbbi két pénzügyintézet esetében azonban az történt, hogy az RSzDP kolozsvári tagozata – mely egyébként döntő részben magyarokból állt – 1947 szeptemberében *megegyezett* az Angol–Magyar Bank megbízottaival, miszerint ha a pénzügyintézet romániai érdekeltségeinek 25 százalékát *átengedi* a párt gazdasági szervének, cserébe a szociáldemokraták elérnék, hogy a Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár, valamint a Bihar Megyei Takarékpénztár részére a Román Állami Bank visszszámítási hitelt adjon.¹⁴¹)

Nem voltak sokkal könnyebb helyzetben azok a kisebb vállalatok (elsősorban észak-erdélyi, ill. romániai fizikai, vagy jogi személyek tulajdonai) sem, amelyek 1947 vége felé *fölszabadultak* a zár alól. Gépi berendezéseik (részben a második világháború alatti nagyarányú elhasználódás következtében) igen rossz állapotban voltak, sok helyen az alkatrész utánpótlás okozott komoly gondokat. Nagy nehézséget jelentett a forgótőkehiány is, mivel a pénzügyi stabilizáció előtt átvett árukészletek ellenértékét a Nemzeti Szövetkezeti Központ (INCOOP) zárolt számláról fizette be, ahonnan a kiutalások csak igen nehézkesen folytak be. Mindemellett az engedélyezett árkalkuláció sok esetben nem fedezte a tényleges előállítási költségeket sem. (Például az Indumin Cukoripari Rt. termelési önköltsége kb. 45 lej/kg volt – a hivatalosan megállapított ár azonban 36 lej.¹⁴²) Ezekről a nehézsége-

140 Lásd a 44. sz. dokumentumot.

141 uo.

142 uo.

ról már 1947 elején tájékoztatta a magyar külképviselet a budapesti külügyminisztériumot: „A romániai gyáripár jelenlegi rendkívül súlyos helyzetének legfőbb oka az, hogy a vállalatok a nyersanyagokat nagy részben, a munkások részére természetben adandó élelmiszereket pedig teljes egészükben a feketepiacról kénytelenek beszerezni, termelvényeik legalább 80 százalékát viszont a nyersanyagok hónapokkal ezelőtt megállapított hivatalos, maximált ára alapján kötelesek átadni egyes állami szervezeteknek és testületeknek (ekonomátok¹⁴³, szövetkezetek, hadsereg, jóvátétel stb. [...]) A szabadforgalom részére fennmaradó árucikket a vállalatok vezetősége a feketepiacon, napi áron adja el. A maximális és a napi árak közti különbség, mint illegális haszon a vállalat könyveiben viszont nem szerepelhet.”¹⁴⁴ (Megjegyezzük, hogy 1946–47-ben a nagyipar viszonylag kedvezőbb helyzetben volt, mint a közép- és kisipar, mivel központi nyersanyagkiutalásban, hitelekben – ha korlátozott mértékben is –, de részesülhetett.¹⁴⁵ A közép- és kisipari vállalatok azonban – melyek az előbbi „kedvezményben” nem részesültek – kapacitásuk 20–40 százalékát tudták kihasználni, egyre növekvő részük csupán a különböző rendelkezések miatt nem állította le termelését, és lassan teljesen eladósodtak.)

Visszatérve a CASBI-kérdésre, 1947. november elején, a tárgyalások megkezdése előtt két, talán némi optimizmusra is okot adó esemény történt: egyfelől november 5-én a nacionalista regáti politikusok képviselőjét, *Gh. Tătărescut* elmozdították a külügy éléről, és a tárcát 7-én a „moszkovita” kommunista politikus, *Ana Pauker* vette át. Ugyancsak 5-én a Monitorul Oficialban közzétett 1439/1947. sz. minisztertanácsi jegyzőkönyv megszüntette a CASBI-t addig felügyelő *Román Összekötő Bizottságot*, és a CASBI-t a miniszterelnökség irányítása és ellenőrzése mellett, a békeszerződést végrehajtó minisztériumi

143 Az ekonomátok a vállalatok, intézmények saját alkalmazottait élelemmel ellátó szervezetek, melyek elsősorban a központi elosztásba nem kerülő termékeket szereztek be. Az 1947. augusztus 15-i pénzügyreform után megszűntek.

144 Az 1947. januári követségi jelentést idézi: *Réti* i. m., 130. o.

145 A nyersanyag-kiutalás azonban a nagyvállalatok esetében is sokszor szűkös volt. Például a Dreher-Haggenmahen Sörgyár olyan kevés nyersanyagot kapott, hogy a termelése ráfizetésessé vált, és 1948-ra eladósodott a bukaresti központi banknak. Lásd: MOLJGY bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 40. doboz, magyar érdekeltségű CASBI-vállalatok csomó, 9. o.

bizottság keretébe utalták. Ennek a grémiumnak a vezetésével azonban ismét csak *Simion Oeriu*t bízták meg. (*Gyöngyössy* egyik jelentésében úgy vélte, ennek a változásnak azért van nagy jelentősége, mert így „nyomatékosabban érvényesülhet Groza miniszterelnök úr e kérdésben mindenkor tanúsított jóindulata.”¹⁴⁶ Az egyébként rendszerint jól értesült, éles szemű *Gyöngyössy* csak két lényeges dolgot nem vett – vagy nem akart? – észre venni. *Grozának* a folyó ügyekre – így a magyar–román vitás kérdések megoldására – már nem volt akkora befolyása, mint a választások előtt. Ráadásul a kommunista *Oeriu* korábban is mindent megtett annak érdekében, hogy a magyar vagyonok tényleges felszabadítása ne, illetve minél később történjék meg.)

A magyar optimizmust azonban igencsak lelohaszthatta a magyar–román kulturális egyezmény körüli vita, alkudozás, ugyanis a román tárgyalófél ebben az ügyben is teljesen *merev* volt, és minden magyar javaslatot *elutasított*. Az aláírás előtti hetekben a budapesti külügyminisztérium politikai osztályának az volt az álláspontja, hogy ezt az alkalmat is fel kellene használni arra, hogy a CASBI-kérdésben további előrelépések történjenek.¹⁴⁷ Erre mégsem került sor, sőt, a vitás kérdésekben a magyar fél *meghátrált*, és ennek következtében – a román fél által „kiüresített” kulturális egyezmény mellett – csak egy jegyzőkönyv¹⁴⁸ aláírására került sor Bukarestben. Ebben a felek vállalták, hogy a problémák (többek közt a CASBI-kérdés) rendezésére három hónapon belül *magyar–román vegyesbizottságok* fognak alakulni.

A „fordulat éve”, és a magyar vagyonok kérdése

Groza 1948. január végén viszonzta *Dinnyés Lajos* miniszterelnök novemberi látogatását. Ekkor a két kormány képviselői elhatározták, hogy a függő kérdések rendezésének gyorsítása céljából, február 10-ét jelölik meg a vegyes bizottsági tárgyalások megkezdésének időpontjává. Február elején *Szebenyi Endre* belügyi államtitkár vezetésével bizottság utazott le Bukarestbe, ahol 12-én megállapodtak arról, hogy az egyes kérdések rendezésére 10 albizottságot hoznak létre.

146 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 36. doboz, 23/g csomó, 21/pol.-1947.

147 Fülöp-Vincze, 1998. 380. o.

148 Fülöp-Vincze, 1998. 390. o.

Az albizottságok többsége február 21-én meg is kezdte működését. Április elejére nagyobb részük befejezettnek nyilvánította munkáját, és jegyzőkönyvbe foglalták a tárgyalások eredményeit. A X. sz. bizottság kivételével azonban (amelyik a határkövet felállításával foglalkozott) az albizottságokban a lényeges kérdésekben *alig tudtak megállapodásra jutni*, ezért magyar részről – a február 12-i jegyzőkönyvnek megfelelően – a Budapesten összeülő főbizottság el akarták utalni a vitatott kérdéseket. A románok azonban ebbe nem voltak hajlandók belemenni, hanem ragaszkodtak ahhoz, hogy a tárgyalási anyagot ismét utalják vissza a – most már teljhatalommal felruházandó – szakbizottságok elé. A magyar fél kénytelen-kelletlen *meghajolt* a románok makacssága előtt, és négy új szakbizottságot állítottak fel. A IV. számú szakbizottság foglalkozott a CASBI-val és a restitúciós kérdésekkel.¹⁴⁹ A szakbizottságoknak eredetileg június 13-ig kellett volna összeülniük, azonban – nem véletlenül – a románok a IV. sz. szakbizottság tárgyalásainak megkezdését igyekeztek elodáztatni. Időközben ugyanis mind a magánpénzügyintézetek, mind a magánvállalatoknál kapcsolatban további *radikális lépések* történtek.

1948. február 3-án megjelent a bankok „*fuzionáltatásáról*” vagy *felszámoltatásáról* szóló törvény, mely kimondta az összes bankszerű üzleti tevékenységet folytató társaságok cégének hivatalból történő törlését. A törölt társaságoknak – melyek még egy rövid ideig folytathatták tevékenységüket – 20 napon belül kérniük kellett az újbóli bejegyzésüket. Mindazoknak a pénzügyintézeteknek, amelyeknek az újbóli bejegyzését elutasították, a *kényszerfelszámolása* május 1-ével vette kezdetét. A felszámolót az érdekelt társaság megkérdezése nélkül a Román Állami Bank mellett működő Bankkúria nevezte ki. A jogszabály ezen intézkedései alól *kivették* azokat a pénzügyintézeteket – köztük az Erdélyi Bankot és a Transylvania Bankot – amelyek visszleszámlázási hitelre voltak jogosultak, és betéteiket a Minisztertanács garantálta. Mivel féltő volt, hogy a két – valamelyest még magyar jellegű – bank kivételével a többi magyar pénzügyintézetet fölszámolják, sőt, attól

¹⁴⁹ A román főbizottság az agrár-ingatlanok kérdéséről, illetve a földreform okozta sérelmekről – a korábbi megállapodásokkal ellentétben – ekkor már tárgyalni sem volt hajlandó.

is tartani lehetett, hogy román részről kész tények elé állítják a magyar felet, sürgős intervencióra volt szükség. Kapóra jött, hogy a magyar–román vegyesbizottság I. sz. albizottsága, mely részben a CASBI-kérdéssel foglalkozott, február 23-án kezdte meg tárgyalásait Bukarestben.

Az albizottság¹⁵⁰ két fő kérdésben folytatott tárgyalásokat: egyfelől a magyarországi jogi személyek (kereskedelmi társaságok, iparvállalatok, alapítványok, különböző alapok), valamint magyar állampolgárságú fizikai személyek Romániában hátrahagyott ingósága, illetve személyi vagyona *hazaszállításának* kérdésében, másfelől pedig a jogi személyek CASBI-zár alá vont javainak *felszabadításával* kapcsolatos kérdések megoldására vonatkozólag.¹⁵¹ Az első kérdésben jórészt sikerült egyezségekre jutni a román féllel, ám a második kérdéscsoport esetében nem tudtak megegyezni. A magyar bizottság javaslatában három dolgot akart elérni: 1) a CASBI-kezelés alá vett javakban 1946. november 30. után – tehát azt követően, hogy Szuszajkov elküldte *Grozának* a kérdéses levelét –, valamint az ezt megelőzően a CASBI-szervek által szándékosan, vagy gondatlanságból okozott értékcsökkenés *megettérítését*; 2) a tulajdonosok kérhessék a CASBI-felügyelet ideje alatt, a régi részvényesek részvétele nélkül hozott bármely olyan közgyűlési határozat *megsemmisítését*, amely a vállalati vagyonállag elidegenítésére, vagy pedig a zárlat alóli felszabadítás utáni időre is kiható, hátrányos ügyletek (pl. több évre történő bérbeadás) megkötésére vonatkozott; 3) a CASBI-kezelés alatt történt adóeltitkolás, egyéb illeték-kihágás stb. következtében előálló bírságok megfizetéséért az ismét birtokba kerülő eredeti tulajdonost sem büntetőjogilag, sem anyagilag ne tehessék felelőssé.

A román bizottság azonban egyrészt arra hivatkozva utasította vissza a magyar javaslatokat, hogy a február 12-i jegyzőkönyv szerint a jogi személyek javaival kapcsolatos kérdéseket csupán a természetes

150 A Benedek Jenő népjóléti minisztériumi osztályfőnök, és Hernád István pénzügy-minisztériumi miniszteri tanácsos vezette bizottságnak jórészt azok a szakemberek voltak a tagjai, akik az 1947 áprilisi tárgyalásokon is részt vettek (többek közt Vitányi Béla, Takácsy Miklós, Torday Lajos).

151 Lásd az I. sz. albizottság jelentését, és mellékleteit. MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 34. doboz, 23/d csomó, 133/biz.gazd.-1948.

személyek javaira vonatkozó összes kérdés megoldása után fogják letárgyalni. Másrészt ugyanazzal az argumentációval jöttek elő, mint egy évvel korábban *Ion Cristu Bolgár Elek* előtt: a kártalanítás „nem minősíthető jogosnak, tekintettel a háborús körülményekre és a SZEB által ezen javak adminisztrálására vonatkozólag ránk rótt kötelezettségre, melyért a román állam nem tehető felelőssé, miért is a javak abban az állapotban bocsátandók vissza, amelyben az átadás alkalmával találtakatnak.”

Ezek után nem maradt más hátra, mint hogy április 17-én *befejezettek nyilvánították* a tárgyalásokat, és az albizottság is a magyar–román főbizottság elé terjesztette a tárgyalási anyagot.

Mialatt az albizottságok Bukarestben tárgyaltak, március 10-én a magyar pénzügyintézetek és vállalatok kérdésének megtárgyalására *Nyárádi Miklós* pénzügyminiszter, és államtitkára, *Antos István* vezetésével újabb delegáció utazott a román fővárosba. A tárgyalások eredményeként román részről *ígéretet tettek* arra, hogy a magyar érdekeltségű pénzügyintézetek és vállalatok tekintetében *nem fogják kész helyzet elé állítani* a magyar kormányt, és hogy a részletkérdések megbeszélését egy április elején Bukarestben összeülő szakértői bizottságra bízják.¹⁵² Egyébiránt a magyar–román szakértői tárgyalások megkezdése előtt az érdekelt budapesti pénzügyintézetek között az a nézet alakult ki, hogy – tekintettel arra, miszerint működési lehetőséget valószínűleg csupán egy pénzügyintézet számára lehet megszerezni –, a többi intézet a fennálló folyó üzletével ebbe a megmaradó intézetbe olvadjon bele. A kényszereladást mindenképp el kellene kerülni, mivel az adott intézet a tényleges értékének csupán a töredékéért volna értékesíthető, ugyanis egyedüli vevő csak a román állam lenne.¹⁵³

1948. április 14-én *Kemény György* pénzügyminisztériumi államtitkár, és *Tauszk György*, a Gazdasági Főtanács titkársága előadója *ideiglenes megállapodást* kötött a román kormány megbízottaival. Eszerint a kényszerfelszámolás alól kivesszik a brassói Általános Hitelbankot (részvényeinek 84 százaléka volt a magyar állam tulajdonában), amely kolozsvári, nagyváradai, marosvásárhelyi és szatmárné-

152 A külügyminisztérium Értesítője, 1948 április. 139. o.

153 MOL-JGY román TUK, XIX-J-1-j, 20. doboz, 23/d csomó, 915/pol.-48.

meti fiókjával együtt tovább működik. A brassói bank visszszámítolási hitelt kap az Állami Banktól, és jogosult kezességi levelek kibocsátására, valamint állami garanciával rendelkező takarékbetétek elfogadására. Az összes többi romániai pénzüzet, – amelyek részvényeinek legalább fele a magyar állam tulajdonában vannak – fuzionálnak.¹⁵⁴ Az elkövetkező hetekben eldőlt, hogy a kolozsvári székhelyű Erdélyi Leszámitoló és Pénzváltó Bank lesz az, amelybe *beleolvad* a Szatmárvármegyei Takarékpénztár, a Marosvásárhelyi Takarékpénztár, a Szatmárvármegyei Közgazdasági Bank és Takarékpénztár, valamint a Temesvári Leszámitoló Bank Rt., a fiókintézeteikkel együtt. A brassói Általános Hitelbankkal ellentétben azonban a kolozsvári Leszámitoló és Pénzváltó Bank visszszámítolási hitelt nem élvezett, és fiókjai sem lehettek, tehát a normális banki működést alig-alig lehetett fenntartani. Azokat a pénzüzeteket, amelyekben a megállapodás idején 50 százaléknál kisebb volt a magyar állam tulajdonosi aránya, a román hatóságok *felszámolták*.

Az ideiglenes megállapodás – hatálya az „általános román bankrendezésig” (vagyis az előbb-utóbb bekövetkező államosításokig) terjedt – megkötése tulajdonképpen felemás sikernek tekinthető. Miközben ugyanis felcsillantotta a remény, hogy a magyar pénzüzetek nagyobb része megmenekül a felszámolástól, *nem volt tekintettel* arra, hogy a CASBI-gondnokok két pénzüzet tulajdonosi arányait *egyszerűsítve megváltoztatták*. (Az Erdélyi Bank részvényeit legalább a tulajdonosok adták el, igaz, ez is sértette a magyar állam érdekeit.) Emellett a budapesti Angol-Magyar Bank nagyváradi érdekeltségei (a Biharmegyei Takarékpénztár Rt., a kolozsvári Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár Rt., valamint a Marosvásárhelyi Leszámitolóbank Rt. – csak az ingatlanok értéke mintegy 26 millió lej volt) az 1948 áprilisi megegyezéskor *nem került bele* az államosítási törvény hatálya alól kivonandó magyar bankok körébe, ugyanis abban a pillanatban még 50 százaléknál kevesebb volt a magyar állami tulajdoni hányada a pénzüzetben. Az egyezmény aláírása után néhány héttel azonban a kincstár megszerezte a bank tulajdonának 93 százalékát. Utólag tehát a romániai affiliációira is ki kellett volna terjeszteni a megállapodás

¹⁵⁴ Lásd a 47. sz. dokumentumot.

hatályát, a magyar hatóságok azonban – bár a Pénzügyintézeti Központ felhívta a külügyminisztérium figyelmét az ügyre –, *semmit sem tettek* annak érdekében, hogy megmentésük a pénzügyintézeteket a felszámolástól.

Április 29-én a pénzügyintézetek után a nagyobb vállalatokat is *államosították* Magyarországon, tehát – a magyar érvelés szerint – ezután romániai érdekeltségeik sem tekinthetők kapitalista vállalatoknak, hanem immáron „a magyar dolgozók tulajdonába” került vállalatok vagyonáról van szó. Hamarosan kiderült azonban, hogy ez az érvelés az ugyancsak államosításokra készülő román felet nem hatja meg.

Miközben a magyar pénzügyintézetek megmentése állt az előtérben, azalatt a magyar vállalatok CASBI-zár alóli feloldása igen-igen vontatottan haladt. A román hatóságok mindent elkövettek, hogy valamilyen mondvacsinált ürüggyel megtagadják a zár alóli felszabadítást. Jól példázza ezt a Pannónia Kender és Lenipari Rt. bírói telephelyének esete is. A bírói vállalat CASBI-zár alóli feloldását a román hatóságok egy névtelen feljelentésre hivatkozva tagadták meg, ugyanis a följelentő személy azt állította, hogy a Pannónia Rt. főrészvényese, a Magyar Általános Hitelbank „közismerten német érdekeltségű vállalat”. Ráadásul az anyavállalat által benyújtott, a magyarországi SZEB által kiadott, az előbbi állítást cáfoló igazolását sem voltak hajlandóak elfogadni.¹⁵⁵ 1947 végén az *egyedüli magyarországi érdekeltség, mely felszabadult a CASBI felügyelet alól*, és amely normálisan dolgozott, az az Indumin Cukoripari Rt., illetve két gyára, a botfalusi és marosvásárhelyi cukorgyárak voltak. (1952-ben együttes értéküket 6 millió dollárra becsülték.) Egy 1948 január közepi kimutatás¹⁵⁶ szerint néhány további vállalatot (például a Dermata Bőrgyárat, a brassói Gumigyárat, a bukaresti Palma Gumigyárat) is feloldottak a román hatóságok a felügyelet alól.

1948 elején már annyira reménytelennek látszott a magyarországi érdekeltségek helyzete, hogy a külügyminisztérium politikai osztálya azt javasolta *Vas Zoltánnak* – az MKP egyik befolyásos vezetőjének, abban az időben a Gazdasági Főtanács főtitkárának –, hogy a jóvátételi tartozások törlesztésére *a Szovjetunió fel kell ajánlani* a romániai

155 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 36. doboz, 23/g csomó, 750/FO.
156 MOL-JGY román TUK, XIX-J-1-j, 20. doboz, 23/d csomó, 6/pol.-1948.

magyar vagyont. Erre volt *precedens* is: a Petrozsényi Kőszénbányák Rt. magyarországi részvényeinek egy része a Szovjetunió tulajdonába került.¹⁵⁷⁾

1948. június 11-én a Nagy Nemzetgyűlés elfogadta a bank-, ipari-, szállítási-, bányavállalatok *államosítását*. Az egyes vállalatok nem egységes szempontok alapján kerültek fel az államosítandók listájára.¹⁵⁸⁾ Néhány nagy fontosságú iparágban (vas-, cukor-, villamos-energiaipar stb.) minden vállalatot államosítottak, tekintet nélkül annak nagyságára, míg a többi iparágban csak a száz főnél többet foglalkoztatott, és bizonyos gépi erőt meghaladó vállalatokat vették „a dolgozó nép tulajdonába”. Az államosítás *kiterjedt a külföldi tulajdonban lévő* vállalatokra is. (Volt azonban egy *kivétel*: az ún. szovromok, a szovjet–román vegyesvállalatok esetében csupán a román tulajdonban lévő tagvállalatot államosították, a szovjet tőkerészesedést nem.) A törvény *lehetővé tette* a volt tulajdonosok *kártalanítását* (e célból felállították az Államosított Ipar Alapja elnevezésű szervet) – csakhogy azt az illető vállalat tiszta nyereségéből lehetett fedezni. *A kártalanítás összegéből levonták* a vállalatok évek óta felhalmozódó adósságait, a rossz vezetés nyomán előállt veszteségeket, és más egyéb összegeket.¹⁵⁹⁾ Ismerve azonban az államosított vállalatok deficitjének nagyságát (amelyet a párt *tudatosan okozott* a gazdaságpolitikájával), valamint azt, hogy a későbbiekben – amint arról a magyar vállalatok esetében még bővebben lesz szó – a román hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy *minél nagyobb adósságot* mutassanak ki, nem tartjuk valószínűnek, hogy bárkinek is kártérítést fizettek volna.

Az 1948. június 11-i államosítások nem érték váratlanul Budapestet, hiszen az akkor már hónapok óta a levegőben lógott. (Már az 1948 áprilisi, új alkotmány is leszögezte, hogy „a termelő eszközök az Állam

157 A 2. világháború után a Petrozsényi Kőszénbánya Rt. részvényeinek 19,2 százaléka (mintegy 2,272 ezer db részvény) a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., és az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. tulajdonában volt. 1947 februárjában az államkincstár megvásárolt a két cégtől 1,732 ezer db részvényt, és továbbadta a Szovjetunióknak a jóvátételi tartozások törlesztéseképpen. MOL-GL, XIX-L-1-k, 109. doboz, 0.02344/62/1.

158 A Monitorul Oficial 1948 június 11-i, 133. számában megjelent államosítási törvény mellékletében sorolták fel az államosított vállalatok listáját.

159 Lásd a 48. sz. dokumentumot.

tulajdona”.¹⁶⁰) Bukarest azonban a magyar kormányt – többszöri ígéretük ellenére – ekkor is *kész helyzet elé állította*. Emiatt a budapesti külügyminisztérium jegyzékkel fordult a budapesti román követséghez, és azon keresztül kérte a román kormányt, hogy tegyen javaslatot az államosítás folytán Magyarországot ért kár megtérítésére vonatkozólag. Erre a jegyzékre azonban még csak válasz sem érkezett. Amikor ennek a jegyzéknek egy másolatát *Szell Jenő* követ július 2-án átadta *Vasile Lucának*, és ismertette a budapesti kormány azon elvárását, miszerint a magyar érdekeltségeket ne kezeljék ugyanazzal az mértékkel, mint az „imperialista tőkeérdekeltségeket”, a kommunista pénzügyminiszter azzal válaszolt, hogy *nem tehettek kivételt* román és idegen tőkeérdekeltség között,¹⁶¹ majd hozzátette még: kártalanításról csak a törvényszabta keretek között lehet szó, kivételt senkivel sem tehetnek. Végül kijelentette: „Az erdélyi magyar tőkeérdekeltségű vállalatok közönséges kapitalista vállalatok voltak, melyek a román nép kizsákmányolásából szereztek profitjukat.” Ráadásul „a felszabadulás óta rablópolitikát folytattak, azon kívül a vállalatok az állammal szemben nyakig eladósodtak.”¹⁶² Elgondolkodtató, hogy az a tény nem zavarta *Lucát*, miszerint a magyar vállalatok a román államot képviselő CASBI-gondnokok felügyelete alatt folytattak „rablópolitikát”, és adósodtak el nyakig.

Bár a június 11-i törvény úgy nevében, mint első szakaszában kifejezetten az államosítandó vállalatok közé sorolta a bankvállalatokat is, azonban a törvény mellékletében még sem közölték az államosítandó pénzintézetek jegyzékét, sem pedig az államosítás kritériumait. Joggal feltételezhető, hogy ebben az esetben is a román gazdaságpolitika abban az időben tapasztalható kapkodásáról, tervszerűtlenségéről van szó.

160 *A Román Népköztársaság Alkotmánya*. Népi Demokrácia Frontja kiadása, 1948. Bukarest.

161 Még az áprilisi tárgyalásokon Luca tett egy olyan ígéretet – melyet az ideiglenes megállapodásban is rögzítettek –, miszerint „a román kormány Magyarország érdekeit mint baráti állam fogja figyelembe venni, és esetleg előzetesen letárgyalni” de ezt sem tartotta be – csakúgy, mint számtalan korábbi.

162 Lásd az 51. sz. dokumentumot.

A június 11-i törvény után bármikor *várható volt* a pénzintézetek államosítása is, ezért augusztus 5-én ismét Bukarestbe utazott *Tauszk György* és *Kemény György*. A *Lucával* folytatott tárgyalások eredményeképpen módosították az áprilisi (ideiglenes) megállapodást, és az új megállapodást egy ún. *aktajegyzetben* rögzítették.¹⁶³ Ebben „a román kormány kifejezi azt az elhatározását, hogy a romániai bankokban lévő magyar állami tőkeérdekeltségekhez fűződő magyar érdekeket mindenképpen biztosítani fogja.” *Luca* pénzügyminiszter tudomásul vette, hogy a magyar kormány továbbra is fenn szeretné tartani a brassói Általános Hitelbank működését. Azt is kijelentette azonban, hogy ha a kormány későbbi állásfoglalása alapján ez még sem lenne lehetséges, azt a román fél közölni fogja a magyar kormánnyal. Azok a pénzintézetek, melyeknél a magyar érdekeltség az 50 százalékot meghaladja – az új román banktörvénytől eltérően – úgy számolandók fel, hogy a magyar állami érdekeltségi hányadnak megfelelő tiszta vagyon (gyakorlatilag az ingatlanok) a két kormány megbízottai által együttesen megállapított *méltányos áron* kerül a román állami szervek részéről átvételre, vagy ha ilyen megegyezés nem jön létre, a magyar államnak természetben adandók ki. Az új megállapodás az utolsó szalmaszál volt a magyar kormány számára, ám továbbra is *nyitva maradt* egy kérdés. Az *Erdélyi Bank* (amelyben, a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknak a részvényeladások után is még 48 százalékos érdekeltsége volt), valamint a Kolozsvári Takaré- és Hitelbank (amelyben eredetileg 80 százalékos érdekeltsége volt a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak, mely egy törvénytelen alaptőkeemelés révén 8 százalékra csökkent) nagy értékű (410 millió lej) ingatlanait – a felszámolási eljárások megkezdése előtt – egyszerűen *elajándékozták* a Román Munkáspártnak.¹⁶⁴

Augusztus 13-án megjelent a 197. sz. törvény, mely *feloszlatta* az összes magán pénzintézetet, köztük a még eddig „megmaradt” magyar érdekeltségeket. (A megszüntetett 24 erdélyi bank közül 8 volt ma-

163 Lásd az 52. sz. dokumentumot.

164 Az „ajándékozásról” értesítették Gerő Ernő közlekedésügyi minisztert is, az MDP egyik legbefolyásosabb vezetőjét, ám úgy tűnik, a magyar „testvérpárt” nem tartotta érdemesnek ez ügyben közbelépni... (MOL-JGY román TŰK, XIX-J-1-j, 20. doboz, 23/d csomó, 172/res.-4/1948.)

gyar.) Ezentúl a pénzügyetek intézése állami monopólium lett. A törvény megjelentetésével ismét *kész helyzet elé* állították a magyar felet, ugyanis *Vasile Luca* még július 2-án is azt közölte *Szell Jenő* követtel, hogy a magánbankokat nem akarják államosítani, hanem egyszerűen nem kapnak majd visszszámítolási hitelt és „meg fognak fulladni”.¹⁶⁵

Az ősz elején *látszólag* gyökeres fordulat történt a CASBI-ügyben: 1948. szeptember 4-én megjelent a 228. sz. törvényerejű rendelet, mely *megszüntette a CASBI-t*. Feladatköre a pénzügyminisztérium mellett működő, CASBI-t Felszámoló Bizottságra szállt át. Csakhogy ekkorra már „elment a hajó”, ugyanis az államosítások gyakorlatilag *lezárták* azt a folyamatot, amely a CASBI-törvénnyel kezdődő burkolta nacionalizálástól elvezetett a nyílt államosításokig.

A magyar kormány – bár a kilátások igazán nem voltak biztatóak – továbbra sem hagyott fel azzal a törekvésével, hogy az államosítások után valamilyen mérvű *kártérítést* csikarjon ki a román kormánytól. 1948 szeptember elején Budapest újabb szóbeli jegyzéket küldött Bukarestbe, melyben kifejtették, hogy: „A magyar kormány a Romániában lévő érdekeltségek tekintetében – melyek a magyar társadalmasított termelőszektor vagyonának részét képezik – elfogadhatatlannak tartja a kártalanítás olyan módját, mely a magyar népvagyont a kapitalista tulajdonnal egy tekintet alá veszi.”¹⁶⁶ [Kiemelés V. G.] Éppen ezért magyar részről azt javasolták, hogy kezdjenek tárgyalásokat egyfelől az államosított vállalatok tőkeértékének – mint kártérítési bázisnak – a megállapításáról, másfelől pedig a *kártérítési összegnek* egy hosszabb idő (10 év) alatt való megfizetésére vonatkozó egyezmény megkötésére. (Egy ilyen egyezmény megkötésére a Csehszlovákia és Bulgária közötti hasonló megállapodás szolgáltatathatott volna *precedensül*.¹⁶⁷)

Ezen kezdeményezés nyomán a '48 nyarán felállított IV. magyar–román vegyes szakbizottság szeptember 10–21. között Bukarest-

165 Lásd az 51. sz. dokumentumot.

166 MOLJGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, 219/res.-4/1948.

167 MOLJGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, 11775/49. (1950. január 3-i feljegyzés Berei Andor számára.)

ben újabb tárgyalásokat folytatott.¹⁶⁸ (Mivel időközben bekövetkeztek az államosítások Romániában is, a szakbizottság a volt magyarországi érdekeltségek CASBI-alóli felszabadításának kérdésével külön nem foglalkozott. Antos államtitkár a szeptember 15-i feljegyzésében¹⁶⁹ ezért azt javasolta a külügyminisztériumnak, hogy a kártérítéssel kapcsolatban külön tárgyalásokat kell megindítani, ettől azonban a román fél következetesen elzárkózott.)

A tárgyalások eredményeként 1948. szeptember 21-én Bukarestben sor került egy *CASBI-egyezmény*¹⁷⁰ aláírására. Az *Antos István* pénzügyminisztériumi államtitkár, és *Alexandru Iacob*¹⁷¹ pénzügyminiszterhelyettes által aláírt megállapodás egy-két esetben a Protocole-ban leszögezett elveket tükrözte, azonban számos pont az 1946-os jegyzőkönyvben foglaltaknál *hátrányosabb* volt a magyar fél számára. (Például a 2. cikkben leszögezik, hogy „a román állam, vagy szervei az esetleges károkért és hiányosságokért felelőséggel nem tartoznak.”)

A CASBI-egyezmény tartalmazott egy *bizalmas kiegészítő jegyzőkönyvet* is, amelyben a *magyar kormány egyfelől lemondott* „a magyar állam, továbbá magyar természetes és jogi személyek tulajdonát képező mindazoknak az ingóságoknak visszaszolgáltatásáról, amelyeket a román állam, vagy hatóságai, továbbá demokratikus politikai pártok, és demokratikus társadalmi szervezetek jelenleg használnak”. (Tehát a magyar kormány tisztán *politikai okok miatt* föl sem vetette azoknak a javaknak a kérdését, amelyeket a kommunista párt, és „szatellit szervezetei” időközben „megszerezték” maguknak.) Ráadásul „nagylelkűen” *lemondtak* a magyar jogi személyek (a volt magyar bankoktól a különböző alapítványokig) még Romániában lévő ingóságainak visszaszolgáltatásáról is. Cserébe a román kormány képviselője kijelentette, hogy „nem tart igényt azoknak az ingóságoknak vissza-

168 A IV. sz. vegyes szakbizottság ülésének jegyzőkönyvét lásd: MOL-JGY bukaresti TÚK, XIX-J-33-a, 40. doboz, CASBI általános iratok csomó.

169 Lásd az 53. sz. dokumentumot.

170 Lásd az 54. sz. dokumentumot.

171 A kolozsvári magyar-zsidó származású illegalista kommunista politikus, Jakab Sándor nevét, miután Kolozsvárról felkerült Bukarestbe, még a korabeli erdélyi magyar sajtó is legtöbbször román helyesírással írta. Így található az általunk feldolgozott magyar diplomáciai iratokban is, ezért a továbbiakban mi is a román írásmódot használjuk.

szolgáltatására, amelyeket az 1944. évben Észak-Erdély területéről nem magyar hatóságok, vagy szervek hurcoltak el, de azok Magyarországra kerültek”. Ezúttal arról van szó, hogy Románia lemond az ún. „zsidóvagyon” (tehát az Észak-Erdélyből elhurcolt, és Magyarországra került, illetve Nyugatról oda visszazállított javak) aránylagos részéről, amelyet – az észak-erdélyi zsidóság „jogán” – addig magának igényelt Bukarest.

A bizalmas záradékból foglalt megállapodás román szemszögből igen *előnyös* volt, ugyanis a magyarországi jogi személyek Romániában maradt ingó vagyona lényegesen *meghaladta* a Bukarest által igényelt ún. „zsidóvagyon” értékét. (Például a Veress Zoltán Rt. Romániában maradt diesel motorjainak értéke 800 ezer dollárt tett ki.¹⁷² Egy későbbi kimutatás szerint pedig csak az Erdei Melléktermékeket Értékesítő Nemzeti Vállalat „elődvállalatai” Romániában maradt kinnlevőségeinek értéke 1949-es áron mintegy 370 ezer forintba rúgtak.¹⁷³)

Ennek ellenére *Vasile Luca* pénzügyminiszter két hónappal később *kifogást emelt* a bizalmas, kiegészítő jegyzőkönyv II. fejezet 2/b pontjában foglaltakkal szemben, (bár helyettesének, *Alexandru Iacobnak* korlátlan felhatalmazása volt az egyezmény megkötésére), és az egyezmény vonatkozó pontjába egy „nem” szócskát is beiktatott. (Iacob az év végén már arra hivatkozott, hogy az ő „figyelmetlensége” folytán került a szövegbe a joglemondás.) 1949. február elején *Luca* azzal indokolta *Szell Jenőnek* a bizalmas jegyzőkönyv szövegének *utólagos módosítását*, hogy a bizottság egyik román tagjának indiszkrétciója folytán „a helybeli zsidó szervezet” – talán a Demokrata Zsidó Népközösség bukaresti szervezete? – tudomására jutott, és az az ügyből „nagy tüzet csinált”, panaszával elment egészen a bukaresti szovjet nagykövetségig.¹⁷⁴ Egy – a kötetünk lezárása után napvilágra került – romániai levéltári forrás azonban azt valószínűsíti, hogy nem a Demokrata Zsidó Népközösség tiltakozása miatt kellett visszatáncolni a korábbi megállapodástól, hanem azért, mert az RMP Politikai Bizottsága néhány befolyásos tagja (Iosif Chişinevschi, Emil Bodnăraş

172 Lásd az 55/b sz. dokumentumot.

173 MOL-GL, PüM Nk, XIX-L-1-k, 225. doboz, sz. n.

174 Lásd az 57. sz. dokumentumot.

hadügy- és Ana Pauker külügyminiszter) *kritizálta* a megállapodás fent említett pontját.¹⁷⁵

Luca pénzügyminiszter a Széll Jenő követtel 1948. december elején folytatott megbeszélésen meglehetősen sajátos argumentációval állt elő azzal kapcsolatban, hogy miért nem fogadhatja el az eredeti szöveget. Azon túl ugyanis, hogy azzal „a román reakciónak fegyvert adnának a kezébe” – mondotta – „nincs is semmi indoka annak, hogy Románia a saját javairól lemondjon.” Majd a székely származású politikus – jó pókerjátékos módján – blöffölt egyet, azt állítván a magyar követnek, hogy a budapesti vezetőkkel meg is egyezett abban, miszerint az általa eszközölt módosítással ratifikálják az egyezményt.¹⁷⁶ Széll azonban utólag könnyedén leellenőrizhette, hogy szó sem volt ilyen egyezségről.

Luca fellépése már csak azért is érthetetlennek tűnik, mivel az utólagos „korrekció” – magyar szempontból – a korábbinál *előnyösebb* helyzetet teremtett volna, ugyanis – *Iklódi Dezső* szerint – azzal a következménnyel kellett (volna) járjon, hogy: „*ellentételként hatálytalanítottassék* a magyar jogi személyek tulajdonát képező ingójavak visszaszolgáltatásáról való lemondás..., miután e két igényről való lemondás junktimba van hozva.”¹⁷⁷ [Kiemelés V. G.] Későbbi forrásokból kiderül, hogy a magyar fél ellenállása miatt végül még sem változtattak az egyezmény eredeti szövegén.

A magyar kormány „utóvédharcai” 1949–50-ben

1949-ben a magyar kormány gyakorlatilag már csak „*utóvédharcot*” folytat(hat)ott. Az év elején még tettek egy-két erőtlen próbálkozást annak érdekében, hogy a Romániában államosított magyar vállalatokért valamilyen mérvű *kártérítést* csikarjanak ki a román kormánytól¹⁷⁸ (a reményeket azok a hírek is táplálhatták, miszerint a lengyel

¹⁷⁵ Az RMP KB 1948. október 19-i ülésének jegyzőkönyve. Bukaresti Állami Levéltár, az RKP KB titkárságának iratai (CC al PCR cancelarie), 47/1948. dos., 3-4. lap. (Bukaresti kutatásai során Varga Andrea bukkant rá a dokumentumra, ezúttal is köszönjük, hogy felhívta rá a figyelmünket.)

¹⁷⁶ Lásd az 55/b sz. dokumentumot.

¹⁷⁷ MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, 463/biz.-1949.

¹⁷⁸ A budapesti esélytárgalgatás közben 1949 elején a külügyminisztérium politikai osztályán még az az ötlet is fölmerült, miszerint az egyetlen – időközben ugyancsak

nagykövetség föl akart lépni a Romániában élő lengyel állampolgárok államosított objektumainak kártalanítása érdekében, és Prága sem kívánja minden további nélkül tudomásul venni, hogy a mintegy 20 millió dollára becsült vagyonát államosították¹⁷⁹),

A magyar kártérítési követeléseket¹⁸⁰ a román hatóságok minden eszközzel igyekeztek megghiúsítani. A lehetőséget számukra az államosítási törvény azon előírása kínálta, miszerint az esetleges kártérítési összegből levonandó az utólag megállapított „*adóeltitkolás*” által keletkezett kár összege, valamint a tulajdonosnak a vállalattal szemben fennálló tartozásai. Emiatt a hatóságok minden elkövettek, hogy az államosított objektumok felbecsülhető értékét alábecsüljék. A pénzügyi ellenőrző szervek – négy-öt évre visszamenőleg – akkora „adókihágást”, egyéb hátralékot „találtak” az adott államosított magyarországi, (vagy éppen a nyugati) vállalatnál, pénzügyintézetnél, amekkora csak kellett ahhoz, hogy ezáltal lehetetlenné tegyék az esetleges kártérítési igényeket. A külügy-, és a pénzügyminisztériumnak 1949 folyamán számos konkrét eset jutott a tudomására, amelyek mind az előbb említett szándékokat igazolják. Például a sepsiszentgyörgyi Klinger Textilgyárnál 200 millió lej „adócsalást” állapítottak meg, amely elérte a vállalat teljes kártérítési összegét.¹⁸¹ A kolozsvári Erdélyi Leszámítoló és Pénzváltó Bank Rt.-t 1,12 millió, az ugyanebbe beolvadt kisebb pénzügyintézeteket mintegy 400 ezer, a Magyar Általános Hitelbank kolozsvári fiókját pedig 355 ezer lej adóval, pótlékkal, illetve büntetéssel sújtották, ami minden esetben meghaladta a pénzügyintézetek felszámolási értékét.¹⁸²

államosított - komolyabb értéket képviselő magyarországi román vállalatot, a Steaua Magyarországi Kőolaj Rt.-t *kompenzációs célokra* kellene fölhasználni. Csak hogy ez azért is illuzórikus elképzelés volt, hiszen a Magyarországon található román ipari, kereskedelmi érdekeltségek értékben valahogy úgy aránylottak a romániai magyar érdekeltségekhez, mint a magyarországi románok létszáma az erdélyi magyarság létszámához.

179 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 34. doboz, 23/d csomó, 26481/1948., és román TÜK, XIX-J-1-j, 20. doboz, 16/b csomó, 98/pol.-1948.

180 1949 áprilisáig a Pénzügyminisztérium Külföldön Károsultak Ügyosztályához 89 bejelentő részéről érkezett kárbejelentés. Az államosított magyar vagyonok összértéke 1943. december 31-i áron 330,268 ezer pengő volt.

181 Lásd a 49. sz. dokumentumot.

182 MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, 5617/gazd. pol/biz/1949.

Hogy a hatóságok milyen trükkökkel tudtak ilyen hatalmas „adó-eltitkolásokat” felfedezni, azt az alábbi, abszurd eset is jól példázza. 1948 decemberében adóvizsgálatot tartottak a botfalusi cukorgyárnál, aminek eredményeképpen a revizorok 2 815 078,160 lej „adótartozást” mutattak ki. Ezt az ellenőröknek úgy sikerült összehozniuk, hogy kijelentették: a termelőktől átvett cukorrépa, és a mosás utáni, feldolgozásra kerülő répa súlya közti különbség (vagyis hiány) 1945 és 1947 közt sem lehetett magasabb, mint amit az államosítás után kinevezett új vezetés produkált 1948-ban. Mivel pedig számításaik szerint korábban 3,5 – 4 százalék volt a súlyvesztés, 1948-ban pedig csak 2,2, a régi vállalatvezetés a különbséget titokban feketén értékesítette. Az ellenőrök feltevése azért teljesen abszurd, mert egy ilyen jellegű csalás műszakilag kivihetetlen, arról nem is beszélve, hogy az illegális akcióba szinte az összes alkalmazottat be kellett volna vonni, a segédmunkásoktól a műszaki vezetőségig, és emiatt kizárt, hogy ne tudódott volna ki az ügy. (A korábbi években egyébként egy följelentés sem érkezett a vállalat ellen.)¹⁸³

A román hatóságok más téren is igen „leleményesek” voltak. Például a CASBI-t Felszámoló Bizottság értékesebb ingatlanok, kisipari felszerelések esetében – midőn az adott akta a kezébe került, azt átadta a szakminisztériumokhoz, amelyek ezeket az objektumokat „menet közben” államosították. *Szell* követnek ugyan *Luca megígérte*, hogy ezt a sérelmes gyakorlatot megszüntetik,¹⁸⁴ annak azonban nem találtuk nyomát, hogy megváltozott volna a hatóságok ezen gyakorlata.

Egy *Luca* pénzügyminiszterrel folytatott 1949 március eleji beszélgetésből úgy tűnik,¹⁸⁵ a magyar kormány legalább azt szeretne volna elérni, hogy az adókihágási ügyekben *visszamenőleg* végzett vizsgálatoknál a magyar állam tulajdonát képező vállalatok esetében *különleges elbánást* érjenek el, vagyis a már felvett, irreálisan magas adó- és bírság-kivetési jegyzőkönyveket hatálytalanítsák. *Luca* azonban kerekperek kijelentette *Szell* követnek, hogy „a magyar állam tulajdonát

183 MOL-JGY bukaresti TÜK, XIX-J-33-a, 40. doboz, magyar érdekeltségű CASBI-vállalatok csomó, 1949. február 22-i aktajegyzet, 115-116. o.

184 Lásd az 58/a sz. dokumentumot.

185 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 6. doboz, 4/e csomó, sz. n. (Iklódi Dezső 1949. március 8-i feljegyzése.)

képező vállalatok is kapitalista eredetűek”, és így különleges elbánásra egyáltalán nem tarthatnak igényt. *Szell* a beszélgetésből azt a következtetést szűrte le, hogy az államosítási kártérítés tekintetében *Luca merev, elutasító álláspontra* helyezkedik. (Ez nem lephette meg, hiszen még az előző év december elején, amikor *Háy László* külkereskedelmi államtitkárral együtt a pénzügyminiszternél járt, és megbeszélésük végeztével ismét szóba hozták az államosított magyar javak ügyét, az addig barátságos pénzügyminiszter hirtelen ideges lett, és elismételte korábbi álláspontját: „az egykori magyar tulajdonban volt vállalatokhoz a román államon kívül senkinek semmi köze nincs.”¹⁸⁶ Kiemelés V. G.)

Az évek óta folyó szélmalomharc hatására 1949 végén egyre többen hangoztatták a politikai vezetés tagjai közül: nincs értelme tovább reménykedni román kártérítésben. Bukarest erről még csak *tárgyalni sem hajlandó*, többek közt azért, mert „erre vonatkozólag még baráti állammal sem akar [...] precedenst”,¹⁸⁷ Persze az esélyek latolgatásakor „magasabb politikai szempontok” is megjelentek. Például a külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Főosztályának az volt a véleménye, hogy „a kérdés jogi oldala a legkevésbé sem jelentős”, már csak azért sem, mert „*politikai szempontból* erősen megfontolandó, hogy a tervgazdaságukat építő népi demokráciákkal szemben fellépjünk-e igényünkkel.”¹⁸⁸ [Kiemelés V. G.] Hasonló megfontolásokat tartott szem előtt *Csapó Imre* is, egy 1950. január 3-i, *Berei Andor* pénzügyminisztériumi államtitkárnak írott feljegyzésében: „A román vállalatokban fennálló érdekeltégünkkel kapcsolatos probléma felvetésénél *nem lehetünk merevek* és nem ragadhatjuk ki az összefüggő dolgok tömegéből. Így felvethetők a következő kérdések: 1) Annak idején a magyarországi kapitalisták a magyar munkások verejtékéből kizsákmányolt összegekből fektettek be a [mai! – V. G.] román vállalatokba, ezzel szemben figyelembe kell venni azt, hogy ezekkel az összegekkel román vagy erdélyi magyar dolgozókat zsákmányoltak ki az évtizedek folyamán és esetleg egyes magyarországi létesítményeiknél éppen azt az

186 Lásd az 55/a sz. dokumentumot.

187 MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, sz. n. (1949. október 28-i feljegyzés).

188 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 34. doboz, 23/d csomó, 36/49., Vég Tibor feljegyzése.

összeget használták fel, lehet az gyár, berendezés, vagy luxusintézmény, amelyeket a magyar munkásság már birtokba vett. 2) A *kártérítési összeg fizetése* a román gazdasági életből esetleg *olyan összeget vonna el, amely a szocializmus felé való fejlődésben nagyon fontos tényező lehetne.*¹⁸⁹ [Kiemelések V. G.] Igen csak elgondolkodtató, hogy a Dobi-kormány egyik tisztviselőjének argumentációja szembe szökően egybecseng a román nemzeti érdekeket oly következetesen védő bukaresti pénzügyminiszter érvelésével.

1949 második felében, 1950 folyamán a budapesti pénzügy- és külügyminisztériumok figyelmének előterében – bár az államosított vállalatok kártérítése kérdésében továbbra is főntartották az elvi igényt – a *felszámolás alatt lévő* két magyar pénzintézet, a brassói Általános Hitelbank Rt., és a kolozsvári székhelyű Erdélyi Leszámitoló és Pénzváltó Bank Rt. ügye állt. A két pénzintézet esetében az elérendő cél az volt, hogy a felszámolási folyamat végén magyar részről *pozitív szaldó* alakuljon ki. Ez azonban igen nehéz feladatnak ígérkezett, ugyanis a román hatóságok – akárcsak az iparvállalatok esetében – mindent elkövettek annak érdekében, hogy a felszámolandó pénzintézetek után ne kelljen kártérítést fizetni az érintett államnak.

A hatóságok számtalan módját ismerték annak, hogy a két magyar bankot lehetőleg minél tökéletesebben „kifosszák”, vagyis annyira lecsökkentsék azok értékét, hogy ne lehessen kártérítést fizetni a magyar államnak. Hogy ezt miként is sikerült elérni, arra lássunk néhány példát:

1949-ben a brassói Általános Hitelbank vagyonértékét a magyar pénzügyi szakemberek 8610 ezer lejre (4948 ezer lej az ingatlanok, 836 ezer lej a berendezések, és 2826 ezer lej a zárolt követelések értéke), míg a kolozsvári Erdélyi Leszámitoló és Pénzváltó Bank vagyonértékét 59 203 ezer lejre (ebből az ingatlanok értéke 57 360 ezer, a berendezések értéke 660 ezer, a zárolt követeléseké 912 ezer, a készpénz pedig 271 ezert lej volt) becsülték. Ezt a vagyonértéket egy esetleges végelszámolásnál azonban több ok miatt sem lehetett érvényesíteni.

¹⁸⁹ Lásd az 59. sz. dokumentumot.

Először is az 1947-es pénzreform zárta az összes pénzügyi intézet készpénzkészletét (20 ezer régiért adtak 1 új, „stabilizált” lejt). 1948 elején a brassói pénzügyi intézetnek mintegy 2746 ezer, a kolozsvárinak pedig 625 ezer stabilizált lej tartozása állt fenn az államosított vállalatokkal szemben, míg a Román Állami Banknál és a Szovrom-banknál 2826 ezer, illetve 912 ezer lejnyi követelésük volt. Csakhogy a Román Állami Bank mellett működő Deblokáló Bizottság csak az államosított vállalatok e két bankban lévő betéteit oldotta fel, a központi bankban meglévő zsiró-követeléseket és más rendelkezésre álló készletet nem – *bár ezt más intézetek esetében megtette*. Mivel pedig a RÁB és a Bankkúria megkövetelte a tartozások kifizetését, a bankvezetés vagy arra kényszerült, hogy nagyszámú hiteleket vegyen fel (mint a brassói bank), vagy azt kockáztatta, hogy perek tömkelege zúdul rá, mint ahogy az a kolozsvári bank esetében történt.¹⁹⁰

A két magyar bank nem csak az ún. régi zárolt lejek ügye miatt került igen nehéz helyzetbe, hanem a *zárolt külföldi devizaköveteléseik*, és az ún. *adókihágás-ügyben* is. Ami az első esetet illeti, a Román Állami Bank a két pénzügyi intézet követeléseit a hivatalos árfolyam mintegy 1/6-ának megfelelő árfolyamon vette át, amiből a brassói pénzügyi intézetnek mintegy 400 ezer, a kolozsvárinak pedig kb. 1 millió lej vesztesége származott.¹⁹¹ Az utóbbi „ügy”-nek az a lényege, hogy a román hatóságoknak az államosított pénzügyi intézeteknél, vállalatoknál – irreális mértékű – adó- és illetékhátralékokat „kellett találniuk” azért, hogy az emiatt kiróható, ugyancsak irreális nagyságrendű bírsággal elejét vehessék annak, hogy a magyar (vagy egy érintett nyugati) állam kártérítési követeléssel léphessen fel. A brassói, és a kolozsvári pénzügyi intézetre emiatt 1500 ezer, illetve 1520 ezer lej adó- és illetékbírságot vetettek ki.¹⁹² Hogy mennyire nevetséges volt a bírságok nagysága, azt jól mutatja, hogy a brassói bank esetében – a budapesti pénzügyminisztérium bizalmas értesülései szerint – a román pénzügyi

190 Lásd a 61. és 64. sz. dokumentumokat.

191 MOL-JGY román TÜK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, TS-17-42.

192 Feltűnő, hogy a kisebb vagyonértékkel bíró brassói bankra jóval nagyobb bírságot róttak ki, mint a kolozsvárirra. Feltételezésünk szerint – melyet elszórt utalások is megerősítenek –, a román hatóságoknak az lehetett a céljuk, hogy az egyik bankot úgymond végképp padlóra küldjék.

ellenőrző szervek csak 1200 ezer lejt tartottak reális összegnek, míg a pénzügyintézet vezetőinek véleménye szerint ez az összeg mintegy 200 ezer lej lett volna! (A kolozsvári pénzügyintézet esetében a másfél millió lejes bírság egytizede sem volt indokolt.)¹⁹³ Ennek ismeretében talán meg sem lepődhetünk azon, hogy a brassói Általános Hitelbank 15 500 ezer lejes bírságát végül sikerült leszállíttatni 1–1,5 millióra.¹⁹⁴

A magyar bankok teljes értékvesztését valójában nem is az előbbi – igencsak diszkriminatív – pénzügy(?)politika okozta, hanem egy újabb jogszabály: az 1950. április 20-án napvilágot látott 92/1950. sz. rendelet, amely – kártalanítás nélkül – *államosította* a városi lakásállomány egy részét. Ekkor ugyan jórészt városi bérlakásokat, a nagypolgárság lakásait, magánszállodákat államosítottak, azonban a „köztulajdonba” vett ingatlanok között volt a felszámolás alatt lévő két magyar bank, a brassói Általános Hitelbank Rt., és a kolozsvári Erdélyi Leszámító és Pénzváltó Bank Rt. összes *ingatlana* is. Ez igencsak súlyos csapást jelentett, mivel az Általános Hitelbank Rt. államosított ingatlanainak könyv szerinti értéke 4948 ezer lej, míg a kolozsvári intézeté 54 millió lej volt. Ezek után a brassói bank aktíváiban csupán néhány százezer lej értéket képviselő irodabútor maradt, vagyis gyakorlatilag *teljesen elvesztette a vagyonát*, sőt, a Román Állami Bankkal szemben fennálló kötelezettségeinek sem tudott eleget tenni. A kolozsvári pénzügyintézet csupán annyiban volt jobb helyzetben, hogy megmaradt két beépítetlen telke (könyv szerinti értékük 170 ezer lej volt), és a magyarországi ingatlanai (ezek értéke a bank könyveiben 3,2 millió lej volt) valamint természetesen a csekély értéket képviselő irodai berendezései.¹⁹⁵

A budapesti pénzügyminisztérium véleménye szerint a kártalanítás nélküli államosítás *ellentmondott* az 1948. április 14-i ideiglenes megállapodás, majd az augusztus 7-i, (ún. aktajegyzékben rögzített) egyezmény rendelkezéseinek. Ennek ellenére az 1950. június 2-i tárcaközi értekezleten az az álláspont fogalmazódott meg, hogy ugyan a 92. sz. rendelet az 1948-ban rögzített egyezmények szellemiségével

193 Lásd a 61. sz. dokumentumot.

194 MOL-JGY román TUK, XIX-J-1-j, 18. doboz, 16/b csomó, 361/biz/1949-7.

195 Lásd a 60. sz. dokumentumot.

nem áll összhangban, ám a külügyminisztérium *nem tart kívánatosnak erre vonatkozó lépést tenni* a román kormánynál.¹⁹⁶ (Ez az álláspont azért is különös, mert még a Román Állami Bank egyik magasrangú vezetőjének is az volt a véleménye, hogy ugyan a román hatóságok a magyar bankok államosított ingatlanait semmiképp sem fogják visszaadni, ám az 1948-as kormányközi tárgyalásokon történt megállapodások alapján a magyar állam nyugodtan igényelhetné, hogy az adott bankban való részesedése erejéig kárpótlásban részesüljön.¹⁹⁷) A két pénzügyintézettel kapcsolatos tennivalókat már korábban is eltérően ítélte meg a pénzügy- és a külügyminisztérium. 1950–51-ben ugyanis a pénzügyminisztérium hiába hívta fel többször a külügyminisztérium figyelmét arra, hogy a felszámolás alatt lévő brassói és kolozsvári magyar pénzügyintézetek ügyének megnyugtató rendezése érdekében *jegyzéket kell intézni a román kormányhoz*, érdemi lépések mégsem történtek.¹⁹⁸

A vagyoni jogi vita lezárása

A párizsi békeszerződés aláírása, és a kommunista párt hatalmának kiteljesedése után – amint azt a magyarországi diplomáciatörténet-írás már évekkel ezelőtt megállapította¹⁹⁹ – *nem beszélhetünk önálló, a nemzeti érdekeket képviselő külpolitikáról*. Mivel a Szovjetunió az új „szövetségesek” (csatlósállamok) közt igyekezett mindenfajta ellentétet háttérbe szorítani, elfojtani, az esetleges vitás kérdéseket is a szőnyeg alá kellett seperni.

196 MOL-GL, PüM Nk, XIX-L-1-k, 225 doboz, 03527-biz-50.

197 Lásd a 61. sz. dokumentumot.

198 MOL-JGY, román admin. XIX-J-1-k, 35. doboz, 23/d csomó, 07311. A külügy hozzáállását a magyar bankok ügyéhez jól példázza az is, hogy Tompa Sándor, a Magyar Általános Hitelbank brassói megbízottja hónapokon keresztül eredménytelenül sürgette a magyar követséget, illetve a külügyminisztériumot, hogy diplomáciai jegyzékben kérjék a brassói bank adótartozási ügyének rendezését. Végül 1951. január közepén magához Luca pénzügyminiszterhez fordult, hogy a brassói magyar bankra kirótt, irreális nagyságú adótartozást elintézzék. Személyes közbenjárása eredményeképpen a bukaresti pénzügyminisztérium utasítására a helyi hatóságok 1951. június 1-ig felfüggesztették a hátralékok behajtását. Lásd a 63. és 64. sz. dokumentumokat.

199 Lásd Fülöp Mihály – Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Aula, Budapest, 1988.

Az ötvenes évek elején a (látszat-)barátság feltételeinek megteremtése miatt a magyar pártvezetés is arra a következtetésre jutott, hogy a magyar-román kapcsolatokat évek óta zava-

ró²⁰⁰ vñ46 bármilyen áron, de le kell zárni.

A kérdés lezárásának módjában a pénzügy- és a külügyminisztériumok közt nem volt egyetértés. Az előbbi még 1950 decemberi feljegyzésében²⁰¹ azt javasolta a külügynek, hogy a Csorba-tói egyezményhez²⁰² hasonlóan, *globálisan* rendezzék a kérdéseket, míg a külügy az egyes kérdések szakvonalon, illetve diplomáciai úton, *külön-külön* történő rendezését támogatta.

A kétoldalú tárgyalásokra készülve 1952 közepén a pénzügyminisztérium vezetése még azt az álláspontot képviselte, hogy a letárgyalandó kérdések közt kell szerepeljenek többek közt a romániai magyar bankokkal kapcsolatos vitás ügyek, valamint „az államosítással és földbirtokreformmal kapcsolatos egységes álláspont kialakítása.”²⁰³ Csakhogy az év második felében az államosított bankok és iparvállalatok problémája lekerült a megtárgyalandó kérdések listájáról. Egy 1952. szeptemberi előterjesztésében Szaberszki József már azt javasolta „elsősorban a keskenynyomtávú gördülőanyag és a kiszállított gépi berendezések visszaadását vagy ennek megfelelő 4,5 millió dollár értékének térítését és a 2,75 millió dollár áru- és folyószámlakövetelések megtérítését kérjük. [...] Arra kell törekedni, hogy a román kormány vállalja el 5-6 millió dollár három év alatt történő megfizetését. (Ehhez az összeghez a tárgyalás folyamán nem kell mereven ragaszkodni.)”²⁰⁴

200 Szaberszki József, a pénzügyminisztérium főosztályvezetője egyik, 1952 tavaszi feljegyzésében úgy fogalmazott, hogy „egyes, a felszabadulás előtt keletkezett kölcsönös tartozások és követelések, valamint egyéb függő problémák, ha érdeemben nem is zavarják meg a két népi demokrácia között fennálló [...] kapcsolatok alakulását, mégis kisebb nézeteltérésekre vezethetnek.” MOL-JGY, román admin. XIX-J-1-k, 38. doboz, 23/g csomó, Szaberszki József, 1952. május 9-i feljegyzése.

201 Lásd a 62. sz. dokumentumot.

202 Lásd: Balogh Sándor - Földesi Margit: i. m. 142-154. o.

203 MOL-JGY román admin. XIX-J-1-k, 38. doboz, 23/g csomó, Antos István 1952. augusztus 27-i feljegyzése.

A tárgyalásokra való előkészületet többek közt az is jelezte, hogy a pénzügyminisztérium, valamint a Pénzügyintézet Központ 1952-ben, illetőleg 1953 elején több kimutatást is készített,²⁰⁵ amelyben megpróbálták tételszerűen felmérni a magyar és a román követeléseket. Ezek egybevetéséből kiviláglik, hogy egyfelől hol kisebb, hol nagyobb eltérés volt egyes tételeknél, ami részben a nehézkes adatgyűjtésnek tudható be. (Kimutatásában az egyik tételnél Nagy Antal is óvatosan megjegyzi, hogy „számolnunk kell azzal, hogy az összeg a későbbiek során emelkedni fog.”²⁰⁶) Az eltérés másik forrása az lehet, hogy egyes tételek értéke különböző pénznemekben volt megadva, ami az egybevetést megnehezítette. A különbség azonban néhol *érthetetlenül nagy*. Például egy 1953 februárjában, tehát közvetlenül a tárgyalások megindulása előtt készített kimutatás²⁰⁷ szerint a román követelés értéke lejben 42 209 855, míg az 1. sz. magyar–román pénzügyi albizottság 1953. február 14-i ülésén elfogadott kimutatás szerint csak 8 999 020.

A Pénzügyminisztérium Nemzetközi Főosztálya egyik, 1952. november 3-i feljegyzésében²⁰⁸ olvashatjuk, hogy – Budapest kezdeményezésére – „előre láthatólag november közepén” pénzügyi tárgyalások megindulnak a két ország között. Erre azonban – egyelőre még ki nem derített okok miatt – sem került sor. Az viszont teljesen egyértelműen látható az ebben az időben készült feljegyzésekből, hogy a budapesti vezetés *lemondott* arról hogy valamilyen – akár szimbólikus – kártérítést csikarjon ki a román félből, ugyanis a fenti feljegyzés is egyértelműen „nullszaldós” *megoldást* tükrözött, vagyis – a Csorba-tói csehszlovák–magyar egyezményhez hasonlóan²⁰⁹ – minden korábbi követelésről történő *kölcsönös lemondás* elvének az alkalmazását.

204 MOL-JGY román admin. XIX-J-1-k, 38. doboz, 23/g csomó, Száberszki József 1952. szeptember 2-i feljegyzése.

205 Lásd a 65. és 66. sz. dokumentumokat.

206 Lásd a 66. sz. dokumentumot.

207 MOL-GL, a PüM Nk, XIX-L-1-k, 225. doboz, T.0232/Ro-1/2/1953.

208 Lásd a 65. sz. dokumentumot.

209 A fenti egyezmény egyértelműen *Csehszlovákia számára volt előnyös*, hiszen a Csehszlovákiában lévő összes magyar vagyoni érdekeltség kb. 4 milliárd forint volt, míg a Magyarországon lévő csehszlovák vagyon – a még ki nem fizetett jóvátétellel együtt is csak kb. 1 milliárd forintot tett ki. 1952. augusztus 16-i feljegyzés. Fülöp Mihály gyűjtése a Pénzügyminisztérium irattárából. SZTE Társadalomelméleti és

A kétoldalú tárgyalásoknak eredetileg 1953. január 15-én kellett volna megkezdődniük, de ismét halasztás történt, végül az *Antos István* pénzügyminiszter-helyettes vezette magyar delegáció tárgyalásait 1953. február 10-én kezdte meg Bukarestben. A magyar küldöttség *kész egyezménytervezettel*²¹⁰ érkezett Bukarestbe. Ez, a valamikor a hónap elején magyar részről elkészített szövegtervezet a későbbiekkel, és a végső, aláírt szövegváltozattal összehasonlítva a *legterjedelmesebb*, (15 cikkelyből állt), *legrészletesebb*, *legprecízebb változat* volt. A tervezet 3. cikkében kijelentik, hogy a két ország *kölcsönösen lemond* többek közt az 1945. április 4. előtt egymással szemben keletkezett *bármilyen követelésekről*. (Ennél a kategóriánál a románoknak volt nagyobb követelésük velünk szemben az ún. Biz-kölcsön miatt, amely értéke azonban nem érte el a 250 ezer aranydollárt.) A 2. cikkben mindkét ország lemond a saját tulajdonában lévő, az 1945. április 4. napján a másik fél területén meglévő „ingatlanvagyonról, vállalatokról és vállalati érdekeltségekről, valamint azokról a követeléseiről és igényeiről, amelyek ingatlan-vagyon, vállalat és érdekeltség állami tulajdonba vételéből, vagy ezekkel kapcsolatos egyéb (jogsabályi, bírói, közigazgatási) intézkedésből kifolyólag a jelen Egyezmény hatályba lépése előtt keletkeztek.”²¹¹ A magyar tervezet azonban emellett azt is tartalmazza, hogy a magyar fél lemondása mire *nem* terjed ki: azokra az ingatlanokra, amelyek a külképviseltek céljaira szolgálnak, a Magyar Folyam és Tengerhajózási Rt. (MFTR) ingatlanaira, és a keskeny nyomközű gördülőanyag kérdésére.

A tárgyalás megkezdése előtt *Antos* felkereste *Emanoil Vineát*, a román delegáció vezetőjét, és közölte, hogy a tárgyalások folytatására „csak korlátozott idővel” rendelkezik, másfelől pedig, hogy a magyar javaslatnak az a lényege, hogy kölcsönös lemondás útján, „globálisan” rendezik a kérdést, ám keskeny vágányú vasút gördülőanyagára igényt tartanak, és ezt a javaslatot „egységes egésznek tekintik”.²¹² Ebből úgy tűnik, hogy Budapest a „valamit valamiért”-elvét követve, a globális

Kortörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.

210 Lásd a 67. sz. dokumentumot.

211 uo.

212 Lásd a 72. sz. dokumentumot.

lemondást ahhoz kötötte, hogy legalább a keskeny nyomközű-ügy számára előnyösen rendeződik.

Egy héttel később azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a román partner *nem hajlandó tudomásul venni*, hogy a magyarok ki akarják venni a lemondás köréből a keskeny nyomtávú vasúti gördülőanyag kérdését. A második főbizottsági ülésen Vinea kijelentette, hogy ezzel kapcsolatban a magyar bizonyítóanyagot²¹³ nem tekintik „teljes értékűnek”,²¹⁴ egyébként pedig csak „a felsőbb szervek felhatalmazása hiányzik ahhoz, hogy a tárgyalásokat be lehessen fejezni”. A „felsőbb szervek” (nyilván a szűkebb pártvezetőség) azonban úgy döntöttek, hogy taktikát változtatnak.

A főbizottság harmadik, február 21-i ülésén²¹⁵ ugyanis Vinea azt javasolta, hogy a keskeny nyomközű anyagról a magyar fél *végleg mondjon le*, de ráadásul az 1945. április 4. előtt keletkezett követelésekről történő kölcsönös lemondás *nem terjedne ki az RNB*, a Román Posta és a CFR követeléseire (ez 275 ezer aranydollárt, 1 449 460 aranyfrankot és 613 727 svájci frankot jelentett.)

A delegáció vezetőjének, *Antos Istvánnak* ez már sok volt, és kénytelen volt leszögezni a tényt: a román fél javaslata „semmi más, mint magyar részről *egyoldalú lemondás* jogokról, követelésekről, igényekről.” Majd még megjegyezte: „Akármelyik tételét vesszük elő ezeknek a román igényeknek, mi hasonló magyar igényeket tudunk támasztani, sőt, [...] ezek az igények *sokszorosan meghaladják* a Román Népköztársaság által támasztható igényeket.”²¹⁶ [Kiemelések V. G.]

Antos a vita során végül kijelentette, hogy a román fél által javasolt alapon értelmetlennek látja a tárgyalás tovább folytatását: „Hogyha olyan alapon, ahogy azt az [román] elvtársak javasolják, az egyezményt

213 Lásd a 69. sz. dokumentumot.

214 Elgondolkodtató, hogy a magyar delegáció vezetője a tárgyalásról írott utólagos feljegyzésében azzal, hogy megkérdőjelezte, hogy a románok valóban visszavonták a keskeny nyomközű vasúti anyagaikat (mint írja: „régii román rezsím 1940-ben elkövetett állítólagos cselekménye”) lényegében *elfogadta a román fél álláspontját*. (Lásd a 72. sz. dokumentumot.)

215 Lásd a 71. sz. dokumentumot.

216 Uo. (Antos István egy 1952. augusztusi feljegyzésében a magyar igényt - 1943-as árákon számolva - 56,5 millió dollárra tette, míg a román igényt 2,75 millióra. MOL-JGY román admin. XIX-J-1-k, 38. doboz, 23/g csomó, sz.n.)

aláírnánk, hazamennénk, és megkérdeznék, hogy mit hoztam, azt tudnám mondani, hogy *lemondtam minden* [magyar] *igényről*, és fennmaradt minden, ami román igény.” Ezek után leszögezte: „A román delegáció által adott válasz engem olyan helyzetbe hoz, hogy *sokkal helyesebb, ha semmilyen egyezményt nem írunk alá*, mert ebben az esetben a magyar igények fennmaradnak és nyilvánvalóan majd a két kormány közötti érintkezés során adódik lehetőség arra, hogy ebben a tekintetben felsőbb vonalon történjék egy rendezés.”²¹⁷ [Kiemelések V. G.]

A tárgyalás nyilvánvalóan *süketek párbeszédévé* fajult. A két delegációvezető végül jobb híján abban állapodott meg, hogy értesítik a tárgyalás menetéről a saját kormányaikat. 21-én Antos valóban értesítette²¹⁸ Berei Andor pénzügyminisztériumi államtitkárt és Olt Károly pénzügyminisztert arról, hogy a román ellenjavaslat alapján *nem látja értelmét a tárgyalások folytatásának*. Négy nappal később Budapestről megérkezett a válasz: csak az eredeti feltételekkel köthet megállapodást a magyar delegáció.²¹⁹

A budapesti utasítás megérkezése előtt egy nappal, február 24-én *Vinea* ismét közölte, hogy kormánya fenntartja az álláspontját, de azt javasolta, hogy vegyenek fel egy *közös jegyzőkönyvet*. Másnap, a szövegező bizottság ülésén a magyar fél át is nyújtott egy tervezetet, amelyben rögzítették a tényeket. Ezt azonban a román delegáció nem volt hajlandó elfogadni, azzal a kifogással, hogy „az egyoldalúan kedvező színben tünteti fel a magyar javaslatot”.²²⁰ Így aztán még egy *közös jegyzőkönyv aláírására sem került sor*.

Úgy véljük, ha hamarabb nem, hát az elutazása előtti órákban Antosnak világossá válhatott, hogy a menet közben megváltozott román javaslat csupán taktikai húzás volt. *Vinea* ugyanis közölte a már csomagoló *Antossal*, hogy *Gheorghiu-Dej döntése alapján* hajlandóak az eredeti magyar javaslatához visszatérni az 1945 előtti követe-

217 Uo.

218 Fülöp Mihály gyűjtése a Pénzügyminisztérium irattárából. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.

219 Fülöp Mihály gyűjtése a Pénzügyminisztérium irattárából. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.

220 Lásd a 72. sz. dokumentumot.

lésekről való lemondás tekintetében – azzal a *feltétellel*, hogy a magyarok is *lemondanak a keskeny nyomtávú gördülőanyagról*. Ezt természetesen a magyar delegációvezető nem fogadhatta el, ezért február 26-án dolgavégezetlenül indultak haza.

Az elkövetkező hónapokban Budapesten több megbeszélést is folytattak a pénzügyi szakértők a magyar–román pénzügyi és gazdasági kérdések rendezése tárgyában. Május végén aztán a román külügyminisztérium útján *újabb javaslat* érkezett Budapestre. Eszerint a román fél az eredeti magyar javaslatot elfogadja – csupán a keskeny nyomközű gördülőanyag tekintetében ragaszkodik a korábbi álláspontjához.

Budapest simán elfogadta a román javaslatot. Egyébként *Antos István* a februári, eredménytelen tárgyalásról készített jelentésében²²¹ is azt javasolta, hogy ejtsék a keskeny nyomközű gördülőanyag kérdését, és kapjon felhatalmazást a tárgyalások folytatására, valamint az egyezmény aláírására. A pénzügyminisztérium június 3-i, a minisztertanács titkársága számára készített előterjesztésében²²² ugyancsak azt javasolta, hogy lényegében *fogadják el az újabb román ajánlatot*.

Az *újabb egyezménytervezetben* ekkor már nincs szó a keskeny nyomtávú vasúti gördülőanyag megtartásáról, csupán a MEFTER orsovai ingatlanaihoz ragaszkodnak „minden körülmények között”. A Politikai Főosztálynak azonban még ezzel kapcsolatban is az volt a véleménye, hogy „a román fél megegyezési készségére” károsan hat ki, ha ragaszkodnak a kérdéses ingatlanhoz.²²³

1953. június 26-án ismét találkozott a két delegáció Bukarestben. Ekkor már olyan „előzékeny” volt a magyar fél, hogy a legújabb tervezetében²²⁴ a még ki nem szállított CASBI-tételek (a Magyarországra áttelepedett magyar állampolgárok Romániában maradt ingóságairól van szó) kiszállításának kérdésére sem tértek ki. A román delegáció azonban még ezzel e szövegváltozattal sem volt maradéktalanul elégedett, ugyanis „a legfelsőbb vezetéstől kapott instrukciók alapján”²²⁵

221 Uo.

222 Fülöp Mihály gyűjtése a Pénzügyminisztérium irattárából. SZTE Társadalomelméleti és Körtörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.

223 Lásd a 73. sz. dokumentumot.

224 Uo.

csak olyan szöveget volt hajlandó elfogadni, amely fenntartja az 1951. január 21-i, a vasúti gördülőanyagok kölcsönös visszaszolgáltatására vonatkozó egyezmény végrehajtását.²²⁶

A magyar delegáció ezt a kikötést is elfogadta. A tárgyalások jegyzőkönyvei egyelőre nem ismeretesek, ezért csak sejtethetjük, hogy ekkor is lehetett némi vita a két fél közt. Annyi bizonyos, hogy az aláírásra kerülő szövegváltozat három cikkel rövidebb, mint a benyújtott magyar tervezet. Például kimaradt a végső szövegből a magyar változat 7. cikke, amely a MÁV-val szembeni román tartozás rendezését szabályozza. Hogy miért tudta a román delegáció elfogadtatni a maga álláspontját a magyar partnerrel, arra Antos a július 15-i feljegyzésében²²⁷ utal: „Vinea miniszterhelyettes, sőt, találkozásunkor Petrescu pénzügyminiszter is, felsőbb szervek álláspontjával való utalással rendkívüli eréllyel és szívóssággal” védelmezték a saját álláspontjukat.

Pont ez az, ami leginkább hiányzott a budapesti „felsőbb szervek” esetében. Így fordult elő, hogy az 1953. július 7-én Antos István és Emanoil Vinea pénzügyminiszterhelyettesek által aláírt, a két ország között „függőben lévő egyes pénzügyi és gazdasági kérdések végleges rendezése” tárgyában készült egyezményben²²⁸ a magyar fél – Antost idézve – lemondott „minden [magyar] igényről, és fennmaradt minden, ami román igény”.

Az egyezmény aláírásával – látszólag – lezárult a két ország közt oly sokáig húzódó vagyoni vita. Csakhogy a román fél *halogató magatartása* miatt az ún. CASBI-tételek Magyarországra történő kiszállítása elhúzódott az ötvenes évek végéig, bár, amint 1954-ben az egyik feljegyzésben fogalmaztak: „az ügy lezárása politikai szempontból is kívánatos volna.”²²⁹ Ugyancsak *vitára* adott okot a debreceni

225 Berei Andor június 30-i feljegyzése Olt Károlyhoz. Fülöp Mihály gyűjtése a Pénzügyminisztérium irattárából. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, CASBI-másolatok, Ms. 7220.

226 A fenti változtatás azért volt fontos a románoknak, hogy így a széles nyomtávú gördülőanyag visszaszolgáltatásáról nem kellett lemondani. Ebben az esetben ugyanis a románoknak volt nagyobb értékű követelésük velünk szemben.

227 Lásd a 76. sz. dokumentumot.

228 Lásd a 75. sz. dokumentumot.

229 MOL-JGY román admin., XIX-J-1-k, 34. doboz, 23/d csomó, 242/R.

Kossuth Lajos Tudományegyetem kolozsvári ingatlanainak az ügye is. Mindezek a kérdések azonban már apróságnak tűnnek ahhoz képest, hogy az 1953-as egyezményben mekkorra vagyonkomplexumról mondott le a magyar kormány képviselője.

*

Az 1945-től fennálló vagyoni vita (melyet némi leegyszerűsítéssel nevezhetünk CASBI-kérdésnek is, bár szerintünk ennél többről van szó) az 1953 júliusi egyezmény megkötésével gyakorlatilag lezáródott, hiszen még ha maradtak is vitás kérdések (például a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem kolozsvári ingatlanainak ügye), azok csekély súlyuk miatt nem hatottak igazán zavarólag a két ország kapcsolatára.

Milyen következtetéseket lehet levonni a fenti vitával kapcsolatban?

Egyfelől véleményünk szerint nem kétséges, hogy a korabeli magyar média által „magyarbarátként” népszerűsített Petru Groza miniszterelnöksége idején a magyar vagyonokkal kapcsolatban gyakorlatilag a korábbi jobboldali („reakciós”) kormányok politikáját folytatták tovább. (Ez a sajátos kontinuitás nem csak a CASBI-kérdésben mutatható ki, hanem például a magyar szövetkezetekkel, vagy a Csiki Magánjavakkal kapcsolatban is.²³⁰) Hogy a baloldali koalíció ezen a téren alig különbözik jobboldali elődeitől, már a korabeli politikusok egy részének is feltűnt. (Lásd a tanulmány mottóját.) Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem lehet összemosni a miniszterelnök, és kormánya jónehány miniszterének, illetve a koalíciós pártok egynémely vezető politikusának a magyar vagyonokkal kapcsolatos álláspontját. Groza – számos egykorú forrás egybehangzó állítása szerint – legalább jóindulatot tanúsított a fenti kérdésben, csakhogy igen szűk volt a mozgástere: nem csak a saját pártja (az Ekésfront) nem támogatta – „magyarbarát” – elképzeléseit, hanem a kormánykoalíció ténylegesen legerősebb pártja, az RKP vezetői sem. Sajátos módon az az RKP, amelyik 1944 őszétől a magyar kisebbség legkövetkezetesebb támogatójának hirdette magát (és

230 Bővebben lásd: Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Kiadó, 1999. Csíkszereda, 71–76. o.

részben az is volt), az önálló magyar gazdasági intézményrendszerrel kapcsolatban ugyanolyan sovinsztának bizonyult, mint a Maniu-párt.

Másfelől a magyar kormánynek igazából akkor lett volna komoly esélye arra, hogy a magyar javak felszabadítását elérje, ha vagy határozott szovjet támogatással rendelkezett volna (Moszkva azonban – amint azt a határkérdés esetében is bebizonyította – a két ország vitájában a románokat támogatta), vagy ha a békeszerződésbe *bele tudta volna vetetni a magyar javak visszaadásának kötelezettségét*. (Erre tett is kísérletet a magyar béke delegáció Párizsban, ám próbálkozása kudarcba fulladt.²³¹) Csakhogy még ha esetleg a békeszerződés után heteken belül föl is oldották volna a magyar vagyonokat a zár alól, a problémák egy része (jogtalan tulajdoni átruházás stb.) továbbra is a viták forrása maradt volna.

1948-tól, miután államosították a már fölszabadított – vagy még mindig CASBI-zár alatt lévő – vállalatokat, pénzintézeteket, a magyar kormány már csak utóvédharcot tudott folytatni, és mindössze azt szerette volna elérni, hogy valamilyen – akár jelképes – kártérítést kicsikarjon a román kormánytól. Bukarest azonban nem akart precedenst teremteni (ámbar Csehszlovákia és Bulgária viszonylatában sor került kártérítésre), ezért mereven elzárkózott minden magyar kárpótlási próbálkozás elől. Ebben a helyzetben Budapest csak két dolgot tehetett: vagy „magasabb politikai érdekekre” való hivatkozással lemond minden követeléséről, vagy hallgatólagosan fenntartja az igényét – kivárván azt az időt, amikor ezzel még előállhat.

A magyar vezetés az előbbi mellett döntött, és *fömládozott mindent* a „szocializmust építő tábor” oltárán. A „végső megoldáshoz” (vagyis

231 Demeter Béla, a Magyar Béke delegáció Nemzetiségi és Politikai Csoport Román Alcsoportjának szakértője 1946. szeptember 12-i belső feljegyzésében előterjesztette a román jóvátételi igényekkel, és a CASBI-törvénnyel kapcsolatos módosító javaslatait, többek közt leszögezve, hogy „Romániának magyar vonatkozásban a fegyverszüneti szerződés alapján nincs joga a CASBI fenntartására.” Ennek nyomán Gyöngyösi János külügyminiszter 25-én a békekonferencia balkán-finn gazdasági bizottságához, valamint a magyar és román területi bizottságokhoz írott levelében kérte, hogy „köteleztessék Románia 1945. január 20-ra visszamenő hatállyal a zár alá vett magyar állami, magyar állampolgári, romániai magyar nemzetiségű személyek, vagy Magyarországon lakóhellyel bíró személyek vagyonának szabadátételére.” Gyöngyösi levelét közli: Fülöp-Vince, 462–463. o.

ahhoz a döntéshez, hogy minden követelésről lemondanak) azonban fokozatosan jutottak el. Először „csak” az 1948-ban államosított magyar vállalatok miatti kártérítés kérdésében váltak engedékennyé, majd a két – egyébként felszámolás alatt lévő – magyar bank ügyében tanúsítottak nemtörődöm-politikát. Végül aztán az 1953-as tárgyalások során még az ún. keskenyvágányú vasúti gördülőanyag kérdésében is engedtek a román nyomásnak – vagyis föladtak mindent.²³² A vagyoni vita kapcsán mindazonáltal igencsak elgondolkodtató, hogy ami a nemzeti érdekeket illeti, a Román Munkáspárt a különböző tárgyalásokon *sokkal határozottabban, keményebb álláspontot mutatott* a vélt (vagy valós) nemzeti érdekek védelmében, mint a Magyar Dolgozók Pártja a magyar érdekek képviseletében. A reformer Nagy Imre-kormány az 1953 nyarán aláírt egyezményt követően jónéhány hónapig valószínűleg abban a hiszemben élt, hogy a két ország kapcsolatait zavaró tényezők közül a legjelentősebbet felszámolták, és ettől fogva harmonikusabbá válhat a Magyar Népköztársaság és a Román Népköztársaság közt viszony. Nem kellett sok időnek eltelnie, hogy kiderüljön: a fenti remények illúzióknak bizonyultak.

²³² Egy 1958-as feljegyzésében a külügyminisztérium politikai osztálya úgy becsülte, hogy a magyar követelés mintegy „10-20-szorosa volt a román követelésnek és ezzel jelentős engedményt tettünk a román Fél javára.” (MOL-JGY, román TÚK XIX-J-1-j, 5. doboz, 4/bc esemő sz.n. Javaslat a magyar-román kormányközi tárgyalások anyagára. 1958. augusztus 12.)